

Rövşən Yerfi

QAZAMAT
“SANİTAR”LARI

ZERO

Bakı -2015

Kitabda cəza yerlərinin müasir həqiqətləri təsvir edilir. "Qazamat "sanitar"ları"nda hadisələr əsasən həbsxanadakı ən yüksək və ən aşağı təbəqələrdən bəhs edir. Oxucu əhvalatlarla tanış olduqca bir-biri ilə sərt təzadları olan təbəqələr arasında həm də yaxınlıq tapacaq, fiziki və mənəvi üzdəniraqlığı şərtləndirən əlamətləri aydınlaşdıracaqdır.

Oxucuların marağını nəzərə alıb kitaba "Residivist" povesti də əlavə olunmuşdur.

Yazıçı Rövşən Yerfi bu kitabdan əlavə məhbəs nəsrinə aid olan "Üzdəniraq ada", "Qadın düşərgəsi" və "Penitensiar lövhələr" adlı kitabların da müəllifidir.

QAZAMAT "SANİTAR" LARI

*Həbsxana – cəmiyyətin daha çox
tör-töküntüləri fəvqündə inikası, kiçik modelidir...*

Tanınmayan "Dahi"

Payız fəslİ təzə başlamışdı. Bütün gecə əsən sərin meh hava işıqlaşandan dincini alırmış tək sakitləşmişdi. Müvəqqəti olsa da, tozsuz təmiz hava hər kəsin ürəyincə idi.

Gülbaxt cəzaçəkmə müəssisəsində məhkumların səhər yoxlaması tam yekunlaşmamışdı. Yaşayış sahəsinin həyətindəki meydanın aşağı başında sıraya düzölmüş hələ onlarla məhkum adlarının oxunmasını gözləyirdi. Ad və soyadını eşidən məhkum sıradan irəli çıxıb ucadan atasının adını söyləyir (bununla kimliyini tamamlayıb təsdiqləyir), əgər baş geyimi varsa nəzarətçiyə yaxınlaşanda bir anlığa onu başından çıxarır və yenidən əvvəlki vəziyyətinə qaytarırdılar. Təzimə bənzəyən bu ritualın mənası məhkumun başında xəsarət izi olarsa gizlədə bilməməsi məqsədi ilə izah olunurdu. Şübhəsiz, bu qayda rəis, ədliyyə polkovniki Məhyəddin Kərimlinin uzun illər gərgin səyi nəticəsində yaranmışdı.

Məhkumlar yoxlanıldıqdan sonra yataqxanaya tərəf buraxılmırdılar. Həyətdəki səkkiz metr hündürlüyündə on tonluq iri su çəninin sağ tərəfindən keçib, sol tərəfində nizamsız şəkildə yoxlamanın sonunu gözləyirdilər. Onlara dağılışmağa yalnız yoxlama qurtarandan sonra icazə verilirdi.

Böyük, düzbucaqlı meydandakı yoxlamada nəzarətçilərlə yanaşı dəstə rəisləri, rəisin növbətçi köməkçisi də iştirak edirdi. Onlardan bir az aralıda, su çəninin aşağısındakı hasarın beton artırmasında ətrafı müşahidə edərək söhbətləşən rejim və əməliyyat şöbələrinin rəisləri dayanmışdılar. Bu arada yataqxanalar tərəfdən qaçaraq yaxınlaşan məhkum nəzarətçilərdən birinin qulağına həyəcanla nəsə pıçıldadı. O da məhkumun dediyini tələsik şöbə rəislərinə çatdırdı. Əməliyyat rəisi ədliyyə kapitanı Bəkir rejim rəisi ədliyyə mayoru Şamilin nə deyəcəyini gözləmədən əsəbiliklə göstəriş verdi:

–Tez elə, uşaqlardan götür, o petuxu qoymayın boğub özünü öldürsün. Cəld olun...

Rejim rəisi Şamil də xəbərdən bərk dilxor olub söyləndi:

–Ə, binamusa bax e... Sənin əcdadını mən...

Sıralarda dayanan məhkumların diqqəti adları çəkən nəzarətçiyə kəsilsə də, iki məhkumla üç nəzarətçinin yataqxanaya tərəf qaçması çoxlarının nəzərindən yayınmadı. Bir neçə nəfər kütlədən həmin tə-

rəfə adlamaq istədi. "Rejim Şamil" onlara tərəf çığır-
dı:

–Hara?.. Hara gedirsiniz? Kim sizə dağılışın de-
di? Qayıdın yerinizə...

Az keçmədi ki, nəzarətçilər halı olmayan bir məhkumu qucaqlarına götürmüş digər iki məhkum-
la yataqxanadan çıxdılar və cəld addımlarla üzü san-
çasta – tibb məntəqəsinə tələsdilər. Nəzarətçilərdən
biri məruzə üçün yanaşı dayanmış şöbə rəislərinə ya-
xınlaşdı.

–Necə oldu? – soruşdu. – Ölüb, yoxsa sağdı?

–Sağdı, cənab mayor, geciksəydik öləcəkdi.
Özündən gedib, göndərdim sançasta.

–Şükür, dayanan yerdə bir petuxa görə poxa
düşəcəkdik. Ölməli vicdansızdı... Sançastda özünə
gələr, heç nə olmaz...

–Ölən zibil deyil, – Şamil də deyindi, – arada
heç nədən bizim başımız ağrıyacaq...

Yoxlama başa çatmışdı. Adlar oxunub kartoç-
kalar yoxlanılmışdı. Kabinetində oturub tül pərdəli
pəncərədən qarşısındakı meydana göz qoyan əmə-
liyyat-rejim üzrə rəis müavini Niyaza müəssisə rəi-
sinin növbətçi köməkçisi (MRNK) ədliyyə baş leyte-
nantı Bayram baş verən hadisə ilə bağlı bütün təfər-
rüatları qısa vaxt ərzində məruzə edib meydana qa-
yıtmışdı. Onu bu gün əvəz edəcək növbətçi köməkçi
Faiq söhbətləşən şöbə rəislərinə yaxınlaşıb soruşdu:

–Camaat dağılışsın, yoxsa gözləsin?

–Dağılışsınlar.

Bəkirin əl hərəkətindən icazə verildiyini anlayan kütlə Faiq ağzını açmamış dağılışmağa başladı. Klub və çayxanada özünə yaxşı yer tutmaq istəyənlər kross yarışına çıxmışlar kimi hamıdan irəli qaçırdılar.

Nəzarətçilərdən biri Bayramı xəbərdar etdi:

–Rəis gəlir, qapıda, enbeemdədi (NBM-nəzarət buraxılış məntəqəsi)...

Rəis adətən müəssisəyə bu vaxtlarda gəlirdi. Bayram, ardınca Bəkir ilə Şamil müəssisənin girəcəyinə – qapıya yaxınlaşdılar. Bayaقدan meydanda söhbət edən nəzarətçi və zabitlər də rəisin gəldiyini eşidincə aralarındakı müzakirəni dayandıraraq hərə öz işi ilə məşğul olmaq üçün yavaş-yavaş dağılışdılar.

Bayram müəssisənin önünə təzəcə çatmışdı, iri dəmir qapıdan içəri daxil olan rəisi görüb fərağat vəziyyəti alaraq məruzəyə başladı:

–Cənab polkovnik, məruzə edərək bildirirəm ki,..

–Gərək yoxdu, azad, – rəis onu dayandırdı, – sanitarın vəziyyəti necədir?

Uca boylu, sərt baxışlı ədliyyə polkovniki Məhəddin bir dəfə də olsun bəziləri sayaq üzdənirəq məhkumları petux adlandırmazdı, həmişə onlara sa-

nitar deyərdi. Görünürdü ki, rəis olan hadisədən hər-tərəfli xəbərdar idi.

–Cənab polkovnik, həkim yardım eləsə də, hələ özünə gəlməyib...

Bir qədər aralıda duran, məruzənin bitdiyini güman edən Bəkirlə Şamil yaxınlaşıb rəislə görüş-dülər.

–Hadisə neçə baş verdi? – Rəis cib telefonu ilə müavini Niyazdan və bir neçə xəbər ötürənindən çox şeyi bilsə də, onların da fikirlərini eşitmək istəyirdi.

–Rəis, – Bəkir dedi, – üzr istəyirəm, bu it uşağı məhkumlar meydana çıxanda yataqxananın içərisin-dəki ayaqyolunda gizlənibmiş. Kimsənin görməmə-si üçün hamının başı yoxlamaya qarışan vaxtı özünü ikinci mərtəbədəki pilləkənin sürəhisinin – qırağın-dan asmaq istəyib. Yaxşı ki, vaxtında görüblər. Yadı-nızdadı də, keçən ay da özünü yandırmağa cəhd et-mişdi.

–Adı nəydi onun? Nazim?..

–Xeyr, Nizamdı...

–Nəzarətçilər bir az da gec xəbər tutsaydılar ca-nını tapşıracaqdı, – Şamil əlavə etməklə söhbətə qar-ışdı.

Qanıqara rəis onun əlavəsindən əsəbiləşdi:

–Günah nəzarətçilərdədi, niyə sanitarın giz-ləndiyini vaxtında görməyiblər, hara baxıblar? – Şa-mil dillənməsinə peşman oldu. – Ötən növbədə kim

olub hamısını yığın kabinetimə. Hamısı izahat yazsın...

Əsəbiləşmiş rəis cavabı gözləmədən dönüb müəssisənin idarə binasına, öz kabinetinə doğru getdi.

* * *

Tibb məntəqəsində Nizama iynə vurulsa da, gəlib-gedən nəfəsindən savayı onda həyat əlaməti hiss olunmurdu. Koma vəziyyətinə düşmüş kimi dərin yuxuya getmişdi.

–Nə edək bu özünə gəlsin, – tibb məntəqəsindəki həkimlərdən biri o birindən soruşdu, – vurduğumuz iynənin təsiri olmadı. Bəlkə, yaxşısı təcili etapla mərkəzi xəstəxanaya göndərək? Öləcəksə, getsin orada ölsün...

–Tələsmə. Bir-iki saat keçsin, özünə gələcək. Əgər özünə gəlməsə, onda o barədə düşünerik.

Nizamı üzdəniraqlar üçün nəzərdə tutulmuş otaqda sınıq çarpayının üzərindəki kirli döşəyə uzatmışdılar. Tibb məntəqəsində ən köhnə, salxaq çarpayılar, dolablar, rəngi getmiş kəkillər, paralanmış yataq dəstləri axırcı palata sayılan otağa yığılmışdı. Yazılmamış qanuna görə belə də olmalıydı: üzdəniraqlar hər şeyin ən pisinə layiq idilər.

Nizam ikinci dəfə idi ki, intihara cəhd edirdi. Bir ay əvvəl zonun anbarından başqasının adı ilə balaca qabda əldə etdiyi salyarkanı üstünə töküb özü-

nü yandırmağa çalışmışdı. Amma sanitar yoldaşları vaxtında duyuyq düşmüş, onu yanmağa qoymamışdılar. Əynindəki qalın qış paltarından od bədəninə keçməmişdi. Təkcə yalın ayaqları bir az yanmışdı.

Əməliyyat rəisi Bəkir buna görə Nizamı dubinka ilə döyüb beş günlük karsa salmışdı. Sonra da ona bir də belə “poxu yeməməyi” bərk-bərk tapşır-mışdı. Əlbəttə, Bəkir Nizamdan niyə özünü yandırdığını soruşmuşdu. O da ağlayıb, daha yaşamaq istəmədiyini bildirmişdi...

Altı ildən çox həbsdə olan Nizam özünü öldür-mək fikrinə son üç ayda düşmüşdü. Gülbaxta gələn-dən sonra buradakı məhkumlar arasında həmkənd-lisi ilə rastlaşandan bəri onda bu fikir yaranmışdı: “Artıq çox keçməyəcək, onu tanıyan bütün doğma-ları, qohumları da türmədə üzdənirəğa çevrildiyini biləcəkdilər. Özü də elə-belə, adi üzdənirəq yox, pas-siv homoseksual olduğunu öyrənəcəkdilər. Axı niyə vaxtında qətiyyəti olmadı, özü-özünə yiyə dura bil-mədi?..”

O, şəhərə pul qazanmaq üçün gəlmişdi. İlk ay-lar məcburiyyət üzündən ağır işlərdə çalışdı. Gəl ki, bina tikintisi, tunel qazıntısı sayaq zəhməti çox olan işlərdə işləmək heç ürəyincə deyildi. Günlərin birin-də rastlaşdığı iki həmyerlisi ona pullu, rahat bir iş təklif etdi: sadəcə gözetçilik. Gecələr “dostları” əv-əlcədən gözaltıladiqları mənzillərdə oğurluğa çı-

xanda, o, kənardan gözətçilik edirdi. İşləri pis getmirdi. Aldığı pulların hesabına az müddətdə əyinbaşını təzələdi. Haqqı artdıqca içkinin, nəşənin dadına baxdı, dostlarına qoşulub fahişə ovuna çıxdı. Ehtiraslanmağı çox xoşlayırdı. Etiraf etməyə çəkinsə də, bəzən ürəyindən qız kimi əzizlənmək keçirdi. Onun üçün fərqi yox idi, qız ya oğlan – sevilmək istəyirdi...

Lakin başa düşürdü ki, bu oğurluq qazanla uzağa gedə bilməz. Yeni vərdişlərinə elə aludə olmuşdu ki, geriyyə də yol tapa bilmirdi. Qurşandığı oyunun sonunu gözləyirdi.

Son gəldi. Növbəti oğurluğa yollanan zaman Allah ağıllarını neçə aldısı, əvvəlcə əyləşdikləri takisini soymaq istədilər. Yol qırağındakı ağaclıqda maşını saxladıb özləri ilə götürdükləri kapron ipi sürücünün boğazına doladılar. Arxada əyləşdiyinə görə iplərin ucunu sıxmağı ona tapşırıdılar. Tapşırılan işin öhdəsindən layiqli gəlməsi üçün sürücü çapaladıqca düşünmədən ipi var gücü ilə sıxdı. Birdən yanındakı dostu üstünə qışqırdı:

–Boğub öldürdün bədbəxt oğlunu, bəsdə sıxdın...

Sürücü keçinmişdi. Dörd dostun maşını oradaca ataraq qaçıb gizlənməkdən başqa yolları qalmamışdı. Bir həftə sonra onların ikisini tutdular. O biri iki nəfərin törətdikləri cinayətləri də üzərlərinə

götürdülər. Hər birinə on il iş kəsdilər. Cinayət ortasını bilmədiyi hansısa səbəbdən ondan ayrı saxladılar. Hökmə əsasən birinci üç ilini qapalı həbsxanada çəkməli oldu. Burada salındığı dördnəfərlik kamerada Şirxan deyilən “zəklərdən” – peşəkar məhkumlardan birisinin əzəl gündən ona fərqli nəzərlə yanaşdığını hiss etmişdi. Qırx beş yaşının yarısından çoxunu həbsdə keçirən Şirxan “kırıya” cəzaçəkmə müəssisəsindən cəzalandırılıb göndərilmişdi. İçində şeytan gizlənən bu adam uzun illər ərzində xüsusi duyum qabiliyyəti qazanmışdı. Kamerada yaşadıkları bir neçə ay ərzində onun ehtiraslılığını, içində gizlətdiyi biseksuallığını hiss etmişdi. Heç demə, “sən mənim kiçik qardaşımsan” deyər Nizamı hər dəfə əzizləyib tumarlayanda öz çirkin niyyətinə hazırlaşmış.

Nəhayət, günlərin birində kamera yoldaşları ilə birgə hamamda çimərkən Şirxan yarıxoş, yarızor onu arxadan qucaqlayıb istəyinə çatdı. O an içində nəşə qırılan kimi oldu, nə edəcəyini bilmədi. Etiraz eləmək, çapalamaq, qışqırmaq istəsə də səsi çıxmadı. Çıxsa da yanındakılardan kimsə ona kömək etməyəcəkdə. Qorxdu Şirxandan, ətrafındakıların ona dikilən canavar baxışlarından. Anladı ki, bu tək Şirxanın yox, o birilərinin də istəyi imiş. Sadəcə işin başlanğıcı Şirxanın boynunda imiş. Xeyri olmayacaqdı atılıb düşməyinin. Daha bundan sonra hamı onu üzdəniyə, petux sayacaqdı...

Sonralar Şirxan əclafın “adətkarlığını”, ondan əvvəl iki cavan oğlanı da bu cür bədbəxt elədiyini biləcəkdi.

İki aydan sonra Nizamı başqa kameraya köçürdülər. Daha bütün həbsxana onun üzdənirəq olduğundan xəbər tutmuşdu. Müxtəlif kameralardan onun üçün edilən “sifarişlərdən” paqon da faydalanıb öz xeyrini güdüdü. Qapalı həbsxanadakı cəzasının sonunadək beləcə dörd kamera dəyişdi.

Gülbəxt cəzaçəkmə müəssisəsinə göndəriləndə qət etmişdi ki, necə var cinsi passivlikdən əl çəksin, “passiv” olmasını gizlətsin. Ancaq gizlətmək mümkün olmadı. Hər bir məhkumun kim olması barədə xəbər zona az qala özündən qabaq gəlib çatırdı. Həm də daha gec idi, çər dəymiş bədəni alışırmışdı. “Passiv”liyi artmış, vərmiş olaraq onun üçün xroniki xəstəliyə çevrilmişdi: özü ilə heç cür bacarmırdı...

O, mavi kimi nə birinci deyildi, nə də axırını. Dünyada onun sayaq insanlar minlərlə, onminlərlə idi. Onların içərisində nə qədər tanınmışları, böyük vəzifəliləri də vardı. Amma məşhur və pullu olduqları üçün çox zaman belələrinin maviliyinə göz yumulurdu.

Eşitmişdi ki, müəssisədəki burjuylardan biri, muşiklərdənsə bir neçəsi əslində sanitarlara qatılmalıdı, ancaq həm avtoritetlər, həm də əməliyyatçılar

üstün vurmayıb onlardan öz məqsədləri üçün yararlanırdılar.

Əgər onun da pulu və ya pullu arxası olsaydı Bəkir də, Niyaz da ona xüsusi hörmət edərdilər. Hətta qayğı göstərilməsi üçün Məhyəddinə çöldən “zənglər” də edilərdi. Nə etsin ki, kasıbın, acından ölənin birisi olduğuna görə heç kim onu adam saymırdı.

Həmkəndlisi ilə zonda rastlaşanda isə səksəndi, üzdəniraqlığına görə yer ayrılısaydı yerə girməyə hazır idi...

Ürəyinə daman başına gəldi. Kəndlisinin cəzası çox deyildi. Cəzadan azad olan kəndlisi az keçməmiş onun üzdəniraq olmasını tanıdığı hər kəsə, hətta valideynlərinə də çatdırmışdı. Eşitdiklərinə inanmaq istəməyən valideynləri xəbəri dəqiqləşdirmək üçün cəza yerinə, onunla görüşə gəldilər. Həqiqət olduğunu biləndə: “bizim sənin adında oğlumuz yoxdur”, – deyib ondan imtina etdilər. Əvvəllər altı aydan bir yanına gəlirdilərsə, indi bu söhbətdən iki il keçməsinə baxmayaraq, çöldən kimsə onu axtarmırdı.

Belə yaşamaq nə qədər olardı?! Ona görə də yaşamağı, özünü öldürməyi qərara almışdı...

* * *

Bütün zabit və nəzarətçi heyətinə elan olundu ki, növbə təhvil-təslimindən sonra hamı rəisin kabinetinə gəlsin, iclas olacaq. Adətən rəis iclası hər həf-

tənin başlanğıcında edərdi. İclasın növbədənənar olması aydın məsələ idi ki, səhər yoxlaması zamanı baş verən özünə qəsd hadisəsi ilə bağlıydı.

Deyilən vaxtda hamı müəssisəyə girişlə üzbə-üzdə yerləşən idarənin qarşısına yığıldı. Əməliyyat üzrə müavin ədliyyə polkovnik-leytenantı Kamalzadə Niyaz rəisin kabineti ilə üzbəüz otaqdan çıxıb soruşdu:

–Gecikən yoxdur?

–Xeyr, hamı burdadır.

–Rəis deyir gəlsinlər, – rəisin böyük çilçıraqlı, geniş kabinetinə daxil olub, çöldəkiləri də içəri dəvət etdi, – gəlin arxamca...

–Bir az cəld olun, işimiz çoxdu, – rəis işçiləri tələsdirdi.

Müavin rəisin stolunun sağında, digər əməkdaşlar isə divarboyu düzölmüş stullara əyləşdilər. Rəis stolunun sol tərəfindəki boş oturağa tərəf baxıb dedi:

–Bəs Səfər hardadı, işə gəlib çıxmayıb?

–Məhkəməyə gedəndi, hələ gəlməyib.

Ədliyyə mayoru Səfər Nəzərli rəisin tərbiyə işləri üzrə müavinini idi. Məhkumların vaxtından əvvəl şərti azadlığa buraxılması məsələsində məhkəmə ilə münasibətləri, daha doğrusu “sövdələşmələri” yoluna qoymaq işini rəis ona tapşırırdı.

–Çöldə kimsə qalmadı?

– Xeyr, rəis, – növbətçi məruzə etdi.

– Növbədənkənar iclası ona görə etdim ki, hər biriniz biləsiniz ki, işinizdə məsuliyyətinizi artırmalısınız, – rəis nitqinə başladı. – Məsələ məhkumun ölüb-ölməməyində deyil, sizin xidmətə münasibətinizdədir. Bu cür hadisələrin qarşısı əvvəlcədən alınmalıdır. Niyə alınmır, əməliyyat hara baxır? Nəzarətçilər yoxlamadan əvvəl niyə hər tərəfi dəqiq yoxlamırlar? Belə məsuliyyətsizlikmi olar? Kalonun qarşısındakı çöldəki itləri görmüsüz, oradakı ərazini necə diqqətdə saxlayırlar, yad adam görəndə necə reaksiya verirlər. Onlar qədər sayıqlığınız da yoxdur. İşə elə bil biyara gəlirsiniz. Xidmətlə yaşamırsınız. Əsl işçi xidmətlə nəfəs almalıdır. Niyə, köhnə növbədə olanların hamısından hadisə ilə bağlı izahat alarsan, sonra evə buraxarsan. Nəzarətçilərə tapşırırsan, bundan sonra səhər və axşam yoxlamaları zamanı hər yer ciddi yoxlanılsın, yataqxanalar qıfilla bağlanılsın. Qapılar hamı yoxlanıldıqdan, yoxlama bitəndən sonra açılsın. Aydındırmı? Dustağı qanunsuz yox, yalnız qanuni yollarla sıxmaq lazımdır ki, qudurub məhkumluğunu unutmasın. Sizin bir nömrəli vəzifəniz məhkumları həmişə nəzarətdə saxlamaq və nə iləsə başlarını qatmaqdır. Onlar boş, baxımsız qaldırları, mütləq beyinlərinə axmaq fikirlər gələcək, pis hadisələr törədəcəklər, rejim şəraitinin stabilliyini pozacaqlar. Bizə isə müəssisədə ən vacib olanı daimi gər-

günlüklük sabitliyi qorumaqdır. İslah İdarəsindən tapşırılan bəzi mühüm işlər var, mən məcburam yubanmadan onlarla məşğul olam. Niyaz, sənə gərək olacaq işçiləri yığ otağına, iclasın ardını orada davam elə. Fikrimcə əlavə müzakirəyə gərək yoxdur. Gedə bilərsiniz.

Rəisin itləri nümunə göstərməyindən narazı qalan əməkdaşlar dinmədən yerlərindən durub bir-bir Niyazın qarşısındakı otağına sarı yollandılar. Niyaz kabinetinin qapısını açıb elan etdi:

–Əməliyyat-rejim işçiləri, bir də köhnə növbə ilə təzə növbə gəlsinlər. Qalanlar öz işlərinə getsinlər.

Niyazın otağı rəisin kabinetinin dördüdə biri boyda idi. İş stolunun sağında və solundakı iki stuldan əlavə otağa altı ədəd stul sığışırdı. Çox vaxt otağa daxil olan əməkdaşların əksəriyyəti ayaqüstə dayanmalı olurdu. Rəisdən fərqli olaraq müavin uzun-uzadı danışar, əməkdaşların ayaqüstə dinmədən qulaq asmalarından, onlara fiziki və mənəvi əzab verməyindən həzz alardı. Arabir cümləsinin ortasında gözlənilmədən bir anlığa susar, qulaq asanların diqqətini yoxlayaraq hamıya nəzər yetirər, hamını hipnozda saxlamasından aldığı məmnunluqla cümləsini davam etdirərdi.

Bir yerdə çalışmalarına baxmayaraq hamı bilirdi ki, Məhyəddinlə Niyazın bəzi xüsusiyyətləri tərs mütənasibdi. Rəis kabinetdə çox oturmağı sev-

məzdi, bütün günü zonu başdan-ayağa gəzər, işçilərdən də durmadan “obxod” etməyi tələb edirdi. Yaşı əllini ötsə də uzun boyu və qıvraq görkəmi ilə idmançı təsiri bağışlayırdı.

Həmyaşlı olmasına baxmayaraq kök, bəstəboylu müavin rəisindən daha yaşlı görsənirdi. Günboyu otağında oturub məhkumları qəbul edər, öz məlumat gətirənləri vasitəsilə yerindən tərpənmədən zonda yaşanan hər şeydən xəbərdar olardı. Hansısa əməkdaşın məhkumla anlaşılmazlığı yarananda da belə deyərdi: “hökumət sizə otağı niyə ayırır? Apar otağına, başa sal”.

Rəis məhkumu karserdə, müavinsə o balaca otağında dubinka ilə döyərdi. Məhyəddin kefinin xoş vaxtlarında zarafat edər, Niyaz isə, həmişə qaradınmaz idi. Biri daz, digəri gur saçlıydı. Əksliklə dolu belə misalları çox çəkmək olardı. Bənzərlikləri də var idi: hər ikisi pulu nəhayətsiz sevirdilər. Rəis büdcədən ayrılan pulu çəkinmədən yeyirdi, amma müavin ehtiyatla, bilinmədən yeməyin tərəfdarı idi.

Məhyəddin üzdə özünü müavinləri ilə mehriban aparsa da, ürəyində onların heç birinə əhəmiyyət vermirdi. Müəssisədə onun icazəsi və ya xəbəri olmadan müavinləri tərəfindən heç bir iş görülə bilməzdi. Əslində, o, özünü kiçik dövlətin avtoritar başçısı kimi aparırdı.

Niyaz rəisin çıxışından çox da fərqlənməyən uzun nitqindən sonra köhnə növbədə olmuş bütün əməkdaşlardan səhər yoxlaması zamanı baş verən özünəqəsd hadisəsi barədə geniş izahat yazmalarını tələb etdi.

İzahatların yazılması və müavin tərəfindən qəbul edilməsi günorta saat birin yarısınadək çəkdi. Növbədən çıxan yorğun əməkdaşları həmişə bəhanə tapıb evə getməklərini saatlarla ləngitmək Niyazın sevimli vərdişlərindən idi. Bu gün isə bəhanəyə ehtiyac qalmamışdı. İclas və izahatla işçiləri üç saat artıq işdə saxlamışdı. Köhnə işçilər onun dözülməz xasiyyətinə bələd olduqları üçün dinmirdilər. Bu müəssisənin xüsusiyyətlərinə alışmayan başqa müəssisədən bura işləməyə təzə göndərilən dəstə rəisi Şərif yenə dözə bilməyib müavinə şikayətləndi:

–Cənab polkovnik-leytenant, biz ötən gecəni burda növbədə qalmışıq, sabah tezdən yenə işə gələcəyik. Saat bir tamama az qalıb. Evə çatanadək axşam düşəcək. Bizi burax bir az tez çıxıb dincələk, evin-ailənin qayğıları ilə də məşğul olaq...

–Cənab kapitan, nəzərə alın ki, siz xidmətdəsiniz, – müavinin əsəbiləşməsi boynunun qızarmasından hiss olunurdu, – zəruri hallarda sizə istirahət verilməyə də bilər. Müəssisə kimin evinin yanında dır ki? Yolun uzaqlığı hamımız üçündür. Qaldı ki, evinizdəki qayğılara, bunun üçün sizə həftədə bir

gün istirahət günü verilir. Çalışın həmin gün bütün işlərinizi görün. O biri günlər ev, ailə işlərinizi qardaşlarınıza, bacınıza, əmioğluna, xalaoğluna həvalə edin. Rəisin sözünə mən də şərikəm, xidmətlə yaşamaq lazımdır. Yaddan çıxarmayın ki, siz paqon daşıyırsınız. Paqonu isə çiyninizə fors üçün yox, qulluq etməyə taxıblar...

* * *

Gülbaxt cəzaçəkmə müəssisəsi ətrafdakı yaşayış məntəqələrindən xeyli uzaqda, böyük daş karxanalarının əhatəsində yerləşirdi. Kənar aləmlə buranı səmədan savayı müəssisənin arxa tərəfindən hərdən mişar daşı daşıyan yük maşınları keçən dar bir yol birləşdirirdi. Bu yarımşəhralıqda boyu iki qarışdan çox olan kol tapa bilməzdin. Onlar da yayın əvvəlindəcə susuzluqdan yanıb quruyurdular. Nəzarət buraxılış məntəqəsinin və onun yaxınlığında yerləşən müəssisə idarəsinin ətrafında bitən barmaqla sayılacaq qədər ağaclar kənardan daşınan suyun hesabına mövcudluqlarını qorumuşdular. Ağaclar səhra torpağının qüvvəsizliyindən cılız qamətləri ilə uzun illər əkilsə də, cavan ağaclara bənzəyirdilər. Zərif mehlin ətrafdakı karxanalardan oğurlayıb gətirdiyi narın toz bu ağacların günboyu qonağı olurdu.

Müəssisədə təmiz havanı əsasən yağmurlu havada udurdular. Yer azacıq quruyan kimi gözə gö-

rünməyən toz, xırda qum dənələri yenidən əsən meh ilə öz varlığını hamının yadına salırdı.

–Mən bilmirəm burada qazamatı hansı ağıllı tikdirib? – Uzun illər başqa müəssisədə işləyib keçən qış işinin ixtisara düşməsi səbəbindən bura göndərilən dəstə rəisi ədliyyə mayoru Zəfər hər dəfə xidməti geyim şapkası – furajkasının tozunu çıxıranda əsəbiləşib deyirdi. – Karxanaların arasında, səhranın ortasında türmə tikərlər? Elə bil məhkumlar üçün yox, qullar üçün tikiblər. Məhkumu qul hesab ediblər, işlədib xeyir qazanıblar. İndi karxanalar olub şəxsi, burada yaşayan və işləyənlərə isə gecə-gündüz qumla nəfəs almaq qalıb...

Zəfər haqlı idi. Keçmişdə dövlətin karxanasında işləyən məhkumlar indi işsiz qalmışdılar. Çünki, sahibkarlara məhkuma pul ayırmaqdan, qeydiyyatda salınmayan, əyalətlərdən gələn ucuz işçi qüvvəsi sərfəli idi. Nəticədə isə cəzaçəkmə müəssisəsinin karxanalar arasında yerləşməsinin heç bir əhəmiyyəti qalmamışdı.

–Ada baxginən, sən, – Zəfər davam edirdi, – Gülbaxt!.. Gül baxt yox, baxtı kül olanların yeridir bura. Mənim kimi çarəsizlərin...

Neçə aylar ötməsinə baxmayaraq Zəfərin bu müəssisəyə işləməyə göndərilməsinə peşmanlığı bitməmişdi. Şəhərin o biri qurtaracağıнын ən uc nöqtəsində yaşayan Zəfərin həftədə altı gün səhərlər və

axşamlar yüz kilometrədən çox yol gəlib getməsi hər dəfə yadına düşəndə necə əsəbiləşirdisə, bəzən özünü saxlaya bilməyib işçilər arasında İslah İdarəsinin kadrlar şöbəsinin rəis əvəzi işləyən yerlisini söyürdü:

–Ay kişi, adamı bir işə göndərəndə çağırıb özünə deyərlər, insan hesab edib yaşadığı yeri də nəzərə alarlar. Yoxsa ki, gözünü yumub, sərfəsizlik edib işçini hara gəldi göndərərlər?..

–Günah onda deyil, – həmkarı, onun sayaq başqa müəssisədən bura “sürgün edilmiş” digər dəstə rəisi Şərif də Zəfərin sözünə laqeyd qalmırdı, – günah əmrinə qol çəkəndədir. Qol çəkən maraqlanmalıdır ki, nəyə qol çəkir, niyə qol çəkir? Kadra nə var, o, göstəriş yerinə yetirəndir.

–Bəs vicdan? Şöbənin rəis əvəzi məni yaxşı tanıyır, harada yaşadığımı bilir. Heyf ki, yerlidir, torpağın adını batırandır...

–Olmayan şeydən danışmazlar. İstəyəndə qanuna da türürürlər. Orada əsasən özlərinə sərf edən sənədə baxırlar, – sağ əlinin baş barmağını digər qatlanmış barmağına sürtdü, – başa düşdün? Yerliliyin məsələyə dəxli yoxdu. O misra yadındadı: keçmə nəmərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni... Görəsən Gülbaxta heç öz istəyi ilə işləməyə gələn olub? Bura ya təzə işləməyə başlayan gələr, ya da digər müəssisədə işindən çıxarılanlar – Gülbaxtın yay aylarının qum tufanlarından xəbəri olmayanlar...

–Eh, yay nədi, – Zəfər əlavə etdi, – mən heç qışda da burda təmiz ağ qar görmədim, həmişə sarımtıl gördüm... Bu tozun ancaq Məhyəddinə xeyri var, çox olduqca camaşırxana ilə hamamın da müştəri artır.

Şərifin bəhs etdiyi qum dumanları burada ilin hər fəslində, ən çox isə yay aylarında baş verirdi. On gün yağıntı olmaması kifayət edirdi ki, qum dumanının əmələ gəlməsinə şərait yaransın.

–Təbiəti bir yana, işçi kollektivinə nə deyəsən? Elə bil xidmətdə nə qədər pula həris adam var, yığıb bura toplayıblar. Bütün günü çalışdıqları ancaq nə yollasa pul əldə etməkdir. Gördün özünü asmaq istəyən sanitari? Guya, o, özünü üzdəniraqlığına görə öldürmək istəyib? Yox, məsələ onda deyil. İllərdir bu insan çöldən heç nə almadığına görə içəridə də dilənməkdən canı boğazına yığılıb, əzab çəkməkdən bezib. Səhər tezdən gecəyədək zonun hər işini görürlər. Adlarına təsərrüfat işçisi kimi maaş yazılır. Ancaq, maaşlarının əvəzinə üç-beş manatlıq çayqənd, siqaret verib başlarını aldadırlar. Səsini çıxaranın isə başından basırırlar...

–Onlar üçün əsas puldu. O pulun üzdənirağın, ya kimin olmasının nə fərqi? Sabitliyin olmasını ən çox bilirsənmi, niyə istəyirlər? Gərginlik olanda gəlirləri dayanır, əksinə ziyana düşürlər. Bir məşhur məsəl var, balıq başdan iylənər. Rəisinin adı “kartof-

satan Məhyəddin” olandan sonra işçilərinə nə deyəsən? Dustaqların ərzağını satan adam başqa cür ola da bilməz...

–“Menyu” genişlənilib, kartofun yanına toyuq əti də əlavə olunub, – Şərif yaxınlarda olmuş hadisəyə işarə vurdu.

Rəis Məhyəddin məhkumlar üçün nəzərdə tutulan bir çox ərzaqları müəssisəyə gətirmədən satdırmağı az imiş, bəzən müəssisədən də gizlicə satış üçün ərzağı çölə çıxardırmış. Bunu bilən qapıya və müəssisənin mühafizəsinə nəzarət edən əsgər bölüyünün komandiri də rəisdən etdiyi qanunsuzluğa göz yummaq üçün haqq istəyir. Məhyəddin rəis işlədiyi illər ərzində belə komandirlərdən çox gordüyünə görə onun sözünü saya salmır. Gözünə döndüyüm komandir də bir gün yenə Məhyəddin müəssisədən ərzaq çıxardanda yüz metr getdikdən sonra maşını əli silahlı əsgərləri vasitəsilə saxlatdırır. Yük yerinin xaricdən gətirilən toyuq əti ilə dolu olduğunu görən komandir dərhal mərkəzi İdarəyə zəng vurub yüklə bağlı məruzə edir. İdarədən qoltuğu papkalılar tökülüşüb gəlirlər saxlanılan maşına baxmağa. Götürəcəyi xeyirdən çox ziyana düşən Məhyəddin **BÖYÜKLƏRƏ** söz verir ki, bir də belə qələt etməyəcək.

– Fikir vermişən, hər gün yeməkxanaya məhkumların ən azı dördə biri, bəlkə də biraz da çoxu

gəlmir, çöldən gətirilən ərzaqla dolanır. Amma sə-nəddə isə istehlakı yüz faiz qeyd edib özləri yeyirlər.

– Müdiriyyətdənmi danışırısan? Məsələ ərzaqla bitmir. Məhkumun istifadə etməli paltar, sabunu, dərmanı, daha nələri...

–Üstəlik görüş otağı, “toçkalar”, şərti azadlıq pulu... Gözləri doyan deyil.

–Deyirsən rəisə bu qazandıqları bəs etmir, ac-gözlükdən sanitarların da pulunu yeyir?.. Ola bil-məz...

–Hə, elədir, özü də Niyaz və mühasiblə bir yerdə. O günü idarənin ayaqyolusunu təmizləyən sa-nitar Ayaz var ha, ondan eşitdim. Bilirsən də, o, bir az diribaş, ağılı olan sanitardı. Deyir yuxarılara şika-yət edəcəyəm, mənə yazılan maaşın yarısını vermə-sələr, mən bilirəm nə edəcəyimi...

–Sanitar olanda nə olar, adam haqqını tələb edir də. Elədirsə çox pis, mən söz tapmıram. Məh-kumun çörəyini hələ axıradək yeyən olmayıb... Ye-sələr belə tam həzm edə bilməyəcəklər, ən azından ilahinin qanunları ilə olsa da, günlərin birində şəkk-şübhəsiz gözlərindən gələcək...

* * *

Gülbaxt cəzaçəkmə müəssisəsi digərləri ilə mü-qayisədə elə də böyük cəza evlərindən hesab edil-mirdi. Burada təqribən altı yüzdən artıq məhkum cə-za çəkirdi. Aralarında iyirmi yaşdan yetmiş yaşadək

hər yaşdan olan məhkumların əksəriyyəti narkotik maddələrin daşınması, satılması, istifadəçisi kimi cinayətlərə görə cəza alanlar idi. Şəhərdən xeyli uzaqda, ucqarda olması səbəbindən buraya əsasən ən kasıb məhkumlar və həmçinin bölüşdürülmə zamanı öz adamları vasitəsilə mərkəzdəki məsul əməkdaşa “hörmət” çatdırmayan orta imkanlılar yerləşdirilirdi.

Müəssisədəki vəziyyətə paqonlular nəzarət etdikləri üçün qanunda oğrular arasında “Gülbaxt türməsinə” qırmızı zon adlandırırdılar. Uzun illər ərzində buranın qırmızı zon qalması Məhyəddinin özünəməxsus idarəetmə metodlarının və yorulmaz əməyinin nəticəsi idi. Belə ki, məhkum müəssisəyə daxil olandan gərgin anlar yaşayırdı. Ciddi sorğu-suala tutulur, gərək olarsa döyülür, psixoloji təsir göstərilməklə gözünün odu alınır, daxilən sındırılmağa çalışılırdı. Karantin dövründə onlara lazımı müəssisə daxili qaydaları anlatmaqla, mütləq əllərinə bel, dırmıx, şana verib zonun sərhədi sayılan şumlanmış ərazini – nəzarət iz zolağını və ona yaxın əraziləri belləmək, hamaralamaq adı ilə işlədirdilər. Yəni əlinə bel alıb torpağı yumşaldan məhkumun artıq nə vaxtsa oğru dünyasına qoşulmağa, lovğalanmağa üzü qalmırdı. Sınmaq istəməyənlərə həftələrlə, sınınadək karsda əziyyətlər verir, məqsədinə çatmayanda isə Məhyəddin belələrini başqa yerə – digər müəssisəyə özü demişkən “rədd eləyirdi”. Beləliklə kiminsə li-

derliyinə imkan verməyib daim özü lider olmaqla, xüsusi ciddi-cəhdlə müəssisədəki sabitliyi qoruyub saxlayırdı.

Müəssisədə rejim işlərini həyata keçirməkdə bəzən paqonlulardan çox məhkumlara üstünlük verirdi. Buna görə məhkumlardan ibarət guya öz-özlərini idarə edən müəssisə kollektiv şurası (MKŞ) deyilən qurum təşkil edib, oraya əsasən oğru aləmində işverən, “qrəşnik” (günahlı) adlandırılanları toplayırdı. Sonra da “mekeşe” üzvü kimi onlardan öz məqsədləri üçün istifadə edirdi.

O, zalımlıq etməklə yanaşı özünü sevdirməyi də bacarırdı. Hər gün yeməxanaya baş çəkib məhkumların yeməkləri, onların keyfiyyəti ilə maraqlanırdı. Tibb məntəqəsinə gedib həkimdən həqiqi xəstələrə diqqət tələb edirdi. Tərbiyə işləri üzrə müavininə, dəstə rəislərinə məhkumların başını qatmaq üçün klubda, idman meydançasında mütəmadi tədbirlərin keçirilməsinə tapşırıqlar verir və bilavasitə özü də yaxından iştirak edirdi. Həqiqətdə yox, məhkumların gözündə özünü ədalətli, haqqısevər insan kimi göstərməyə çalışırdı. İmkanı olduqca zona ayrılan ərzağı, büdcənin pulunu yeməsinə baxmayaraq, dəfələrlə həyətdəki meydanda yoxlamalar zamanı kütlə qarşısında and-aman etmişdi ki, o, məhkumları çox sevir. Hətta bir dəfə, o, iş gətirdiyi kiçik oğlunu məhkumların qarşısına çıxarıb oğlunun ca-

nına and da içmişdi ki, onları da öz oğlu kimi istəyir. Qıyası, Şərifin sözü ilə desək, Məhyəddin kimi rəis işləmək hər oğulun bacarığı deyildi.

İşçi heyəti ilə birlikdə yeddi yüzədək insanın ömrü keçdiyi müəssisənin səliqə-sahmanı cəmisi on dörd nəfər olan üzdənirağın boynunda idi. Başqa yerlərdə adları ilə çağırılan bu binəvaları Məhyəddin guya onların heysiyyətinə toxunmamaqdan ötrü sanitar adlandırılmalarına göstəriş vermişdi. Sanitarlar cinayət aləminin ən aşağı təbəqəsi – kastası hesab edildiyindən qalan ümumi məhkumlardan hər məsələdə, hər yerdə fərqləndirilir, təcrid olunurdular. Onların yatacaq və yemək yerləri ayrı olurdu. Hammamda, tibb məntəqəsində, klubda, kars deyilən cərimə təcridxanasında da onlar üçün yer ayrılırdı. Sanitarlar səhər tezdən hava qaralanadək bölüşdürülmüş qaydada müəssisənin həyatını, yataqxanaların, kabinetlərin, ictimai yerlərin sahələrini, döşəmələrini, ayaqyolularını süpürür, silir, təmizləyir, zibilini yığıb toplayırdılar. Lazım gələndə bu işlərdən əlavə aparılan təmir, abadlıq işlərində də onlardan istifadə olunurdu.

Kənardan onlar cinsi azlıq kimi qəbul edilsə də, heç də hamısı homoseksual deyildi. Yarıya qədəri passiv, bir qədəri aktiv, bir cütlük biseksual idi. İçərilərindəki üç nəfər isə heç birindən, sadəcə hansısa “günahına” görə cinayət aləminin cəzalandırdığı –

“yandırdığı” bədbəxtlər idi. Onların hər birinin özünəməxsus cinayət tarixçələri olsa da, nəticə etibarı ilə əksərinin sonları bir-birinə oxşayırdı. Başçıları, briqadir sayılan İkrəm “yandırılmış” üç nəfərdən biri idi. O, necə oldu ki, üzdənirəğa, sanitara çevrildi, indi də düşünəndə ağına sığışdıra bilmirdi. Bu hala düşməsinin baskarı ilk növbədə rəis Məhyəddin idi.

Bəxtinin təkərinin dönməsi əvvəlki cəzaçəkmə müəssisəsindən bura yatabla göndərilən gün baş verdi. Həmin gün məhkum yoldaşları yatab qabağı onu da təşkil elədikləri tiryək “qonaqlığına” qatmışdılar. Bu “qonaqlıq” nəyə görə, nədən ötrü idi anlamamışdı. Göstərilən səxavətdən istifadə edib, o da hallanmışdı. Sonra komvoy maşınına mindirilib Gülbaxta gətirilmişdi. Zona daxil olanda ağı özündə olmamışdı. Bir də səhəri gün lomkadan ayılanda özünü üzdəniraqların içində görmüşdü. Nə səbəbə? Günahı nə idi? Məlum olmuşdu ki, onu bura Məhyəddin atdırıb. Şübhəsiz, rəis kimi hər bir məhkumun yerini o müəyyən edirdi. Qızğınlıqla hay-küy salıb Məhyəddinin qəbuluna gəldi:

–Ay rəis, mən üzdənirəq deyiləm, niyə mənə onların barakına göndərmisən. Belə olmaz axı, nə günah sahibiyəm?

Məhyəddin tövrünü pozmadı:

–Bilirsən nə var, sən haqlısan. Sənin heç bir günahın yoxdur. Amma, olanda olur, biz də səhv

edə bilərik. Səni başqası ilə səhv salmışıq. Heç demə, həmin adam sən deyilmişsən.

İkram sevindi, lakin sevinci uzun çəkmədi.

–Gəl ki, artıq gecdir. İş elə gətirib ki, səhvən də olsa sən bir gecə sanitarların barakında yatmışsan. Özün neçə illərin dustağsən. Yəqin ki, qayda qanunlardan xəbərin var. İndi hansı məhkum – mujik razı olar ki, sən gedib onlarla yanaşı çarpayıda yata-san?..

Düzü İkram heç bu yerini düşünməmişdi. Düşdüyü acınacaqlı vəziyyətdən ürəyi göynədi, nə deyəcəyini bilmədi.

–Gəl belə edək, – Məhyəddin sözünə davam etdi, – olan olub, keçən keçib. Sən yenə orda, sanitarların barakında qalmaq məcburiyyətindəsən. Sənə ancaq bir köməyim, yaxşılığım keçər ki, onların başçılığını, ixtiyarını sənə verim. Necə lazımdır sanitarları idarə edərsən, işlədərsən, sözünə baxmayı da döyərsən. Olarsan əsl briqadır. İndi özün fikirləş, elə belə sanitar qalmağın yaxşıdır, yoxsa briqadır olmağın?

Nitqi qurumuş İkramın razılaşımaqdan başqa yolu qalmamışdı. Nə etsin? Məhyəddinə təşəkkür etsin, yoxsa üzünə tüpürsün?..

Sonralar qulağına dəyən söhbətlərdən Məhyəddinin yalan danışmasına şübhələri artmışdı. Çox güman ki, onu əvvəlcə narkotika ilə hallandırıb, son-

ra da Məhyəddinin əli ilə üzdənirəq edilməsi yerli-
lərindən olan düşmənlərinin sifarişiydi. Təki Məh-
yəddinin “hörmətini” et, belə məsələlər onun üçün
heç nə idi... Çöldən ona sifariş verilərkən yeni gələn
məhkumla sanitar vasitəsilə məzələnmək sevimli
məşğuliyyətindən biri sayılırdı. Daha çox Andrey ça-
ğırılan sanitarı öyrədib toplantı zamanı həmin məh-
kumla əllə görüşdürər, ya da qucaqladıb öpdürərdi.
Sonra: “Sən də oldun sanitar”, – deyib şaqqanaq çə-
kib gülərdi...

O, bir axşam bir sanitarı onu tanımayan yeni
məhkumla bir kameraya saldırar. Səhəri günü öyrə-
dilmiş sanitar ağızından söz yayar ki, guya gecəni bir
yerdə yatıblar. Sanitarlara qatıldığını anlayan yeni
məhkum danışılan sözün yalan olduğunu sübut et-
mək üçün and-aman edər, yalvarar ki, onu üzdən-
iraqlara aid etməsinlər. Səylərinin faydasız olduğunu
göruncə istehsalat yerindəki sexlərdən birinin damı-
na çıxıb, əgər ona inanmasalar özünü yerə atacağıni
bildirər. Yenə də sözünə əhəmiyyət verilmədiyini
görəndə dediyi kimi özünü damdan yerə atar və hər
iki qıçı sınar. Bu səhnədən təsirlənən sanitar daha
dözməyib yalan danışdığını boynuna alar. Üzdən-
iraq olmaması, təmizliyi təsdiqlənən məhkum isə
qıçları sinsa da sevincindən ağlayar...

* * *

Sanitar Nizam ona vurulan bir neçə iynədən sonra bir az özünə gəlsə də, vəziyyəti qənaətbəxş deyildi. Odur ki, tibb məntəqəsinin həkimləri rəislə məsləhətləşib onu təcili yatabla məhkumların mərkəzi xəstəxanasına göndərilməyini daha münasib saydılar.

Axşama yaxın Nizamı xərəkdə məhkumlar üçün nəzərdə tutulan təcili yardım komvoyunda mərkəzi xəstəxanaya göndərdilər. Nizam göndərildəndən iki saat sonra onu sevən sanitarlardan birinin – dələduzluq maddəsi ilə cəza çəkən Roma deyilən Rəhmanın ayrılığa “dözməyib” özünə qəsd etmək istəməsi, lezva ilə qolunu kəsməsi xəbəri yayıldı. Roma venasını kəsməyə ürək eləməsə də lezva qırığı ilə qolunda böyük şram açmışdı. Qolu sarınıb axan qanınun qarşısı alındıqdan sonra rəisin göstərişi ilə onu üç sutkalıq cərimə təcridxanasına saldılar.

Zonda Romanın hərəkətinə münasibət bir mənalı deyildi. Çoxları bunu sevgi səbəbindən baş verməsinə inanıb gülürdülərsə, bəziləri özünəqəsdə sanitarlara edilən haqsızlıqlara görə rəhbərliyə yönələn etiraz kimi qiymətləndirirdilər. Sanitar dostları isə öz aralarında ona həsəd apararaq: “yarası sağalanadək, ən azından bir həftə işləməkdən canı qurtardı”, – deyirdilər.

Daha bir gün keçdi, Nizamın xəstəxanada keçməsi xəbəri gəldi. Onun xəstəxanada ölməsi mü-

əssisə rəhbərliyini, xüsusilə tibb məntəqəsinin həkimlərini xeyli xoş hal etdi. “Yaxşı ki, vaxtında göndərdik, yoxsa əzabı üstümüzə qalacaqdı,” – şükür edirdilər. “Elə adamın yaşamaqdansa yaşamamağı daha münasibdir,” – əksəriyyət belə hesab edirdi.

Bütün sanitarlar yeddi gün qollarına, boğazlarına qara bağlayıb Nizam üçün matəm saxladılar.

Sanitarların vəziyyəti həqiqətən məşəqqətli idi. Briqadirindən savayı qalanlarının əllərindən əski, “şvabra” deyilən döşəmə silən, süpürgə bütün gün-böyü əskik olmurdu. Təmir, abadlıq işlərində vaxtını öldürmək üçün briqadir də onlara qoşulub işləyirdi. Boş vaxtları demək olar ki, yalnız gecələr olurdu. Rəis onları müəssisənin təsərrüfat işçiləri kimi adlarını işə yazıb əmək stajı yazdığını minnət edərək maaş əvəzinə hər həftə çay, qənd, siqaret aldırırdı. Və guya xərclədiklərindən əlavə maaşlarından artıq qalan məbləğ də adlarına açılmış hesablarda toplanırdı. Amma sanitarlardan birinin nə vaxtsa mühasibatdan pul aldıqlarını hələ kimsə nə görmüşdü, nə də eşitməmişdi. Müjliklər belə azad olanda evə getmək üçün qanuni yol pulunu almağa mühasibi yerində tapmırdılar.

Sanitarların halını ağırlaşdıran pis cəhət o idi ki, onlar ən aşağı təbəqə – kasta olduqları üçün məhkum yoldaşları tərəfindən də yeri gəldikcə əzilir və təhqir edilirdilər. Həm paqon və həm də məhkum-

lardan həmişə alçaldılma görmək sanitarların çoxusunda mənəvi dəyərlərin, yüksək şəxsi keyfiyyətlərin itməsinə, ətrafındakı insanlardan küskünləşməsinə gətirib çıxarmışdı. Daim pislik gözləyirmiş kimi incik nəzərlərlə baxır, canüzücü vəziyyətlərinin qurtaracağı günün həsrəti ilə yaşayırdılar.

“Yandırılanlardan” digəri – Ayaz da bu zona ayrı yerdən, hətta xaricdən, qonşu ölkənin cəzaçək-mə müəssisəsindən gətirilmişdi. Ayaz yad ölkədə çəkdiyi cəzasının yarısını mujik kimi yaşamışdı. Xasiyyətcə ötkəm, bir az da əsəbi idi. Həbsə düşən gündən cinayət aləmi ilə arası yox idi. Onun nəzərində bu insanlar olduqca qorxulu, etibarsız, təhlükəliyidilər. O, hansısa bir qrupun asılılığındansa, sərbəst olmağı xoşlayırdı və imkanı çatdıqca müstəqil yaşamağa can atırdı. Pulun hesabına oğru dərəcələri alanları qəti görməyə gözü yox idi.

Günlərin birində pul gücünə “obşaklıq” edən birisi ilə sözü tən gəlmədi, mübahisəsi düşdü. Xırda bir məsələdən yaranan narazılıq günü-gündən böyüməyə başladı. Qarşı tərəf üstünə gəldikcə, o da qaбаğından yemirdi. Bu minvalla aralarında baş verəcək dava qaçılmaz idi. Əsəblər gərilib son həddə çatanda Ayaz daha səbr edə bilmədi, özü hücum keçdi. Növbəti sözləşmə zamanı digər məhkumların əhatəsində özünü “obşak” sayanın sifətinə gözlənil-

mədən kəllə atdı. Bu zərbədən “obşakın” çənəsi qana boyandı; bir neçə dişi sındı, dodağı partladı...

Ayazın kəllə atması ona baha başa gəldi. Oğru dünyası cəzalandırılmaq əmrini verdi. Çox keçmədi, gecələrin birində “ləkələndirilib” üzdəniraq elan edildi. Sərt “cəzadan” sonra onun üzdəniraqların sırasına qatılmaqdan ayrı yolu qalmadı.

Ayaz Gülbaxta gələn gündən özünü fərqləndirməyi bacardı. O, cinayət aləminə olan acığından yalnız paqonluların ayağı dəyən yerlərin təmizliyini, ayaqyolusunu öhdəsinə götürdü. Qalan işlərdə işləmədi. Öz sahəsinə məsuliyyətlə yanaşdığından digər yerdə sanitar işləməyə ona heç kim məcbur da edə bilməzdi. Müəssisənin idarəsində işləmək həm də ona görə xoş idi ki, rəislərlə yaxın münasibətdə olurdu. Zabit və nəzarətçilərin hamısı onu tanıyır, hörmət edirdilər. Rəhbərliyin fəaliyyəti ilə bağlı çoxlarının bilmədiyi məlumatları məhkumlar arasında hamıdan əvvəl, o, xəbər tuturdu. Nəinki müavinlər, rəis Məhyəddin də yeri gələndə Ayazı coxbilmişliyinə görə incitməyə çəkinirdilər.

Ötən günlərdə mujiklərdən birinin başına gələn gözlənilməz hadisəni eşidən zamanı da, Ayaz oğru aləminə bəslədiyi nifrətinin düzgünlüyünə bir daha əmin oldu. Özlərini “vor” – oğru adlandıran bu kəslər yetərincə qorxulu və etibarsız idilər. İllərlə həbsxanalarda qazandığın mövqeyini bir günün içində

heçə döndərə bilərdilər. Necə ki böyük şəhərlərin birindən olan, məhkumların “əhl” başçısı sayılan İmran bir telefon zəngi ilə “yandırılıb” üzdənırağa bərabər tutuldu...

İmran dustaqxana mühitində təzə adam deyildi. Bundan əvvəl, o, bir dəfə məhkum olunmuş, iki il cəza çəkdikdən sonra vaxtından tez azadlığa buraxılmışdı. Azadlıqda çox qərar tuta bilməyən İmran səkkiz ay keçməmiş yenidən cinayət törədib həbsxanaya qayıtmışdı. Bu dəfə ona məhkəmə köhnə işindən iki dəfə çox cəza müddəti təyin etmişdi. Birinci məhkumluğundan çox şeylər öyrəndiyindən bu dəfəki gəlişində ölçülüb biçilmiş hərəkətləri ilə az vaxt ərzində yerliləri arasında hörmət qazanmışdı. Elə ona görə də yerliləri keçmiş “əhl” başçıları cəza müddəti qurtarıb azadlığa gedəndə onun yerinə İmranı seçdilər.

Həqiqət bu idi ki, rəis Məhyəddin “qara” zonu basqı altında “qırmızıya” cəvirsə də oğru dünyasının iradəsini zonda tam qıra bilməmişdi. Baxmayaraq ki, o, eyni yerdən olan məhkumların birliyinin olmaması üçün onları ayrı-ayrı dəstələrə, yataqxanalara paylamışdı. Qruplaşmanın qarşısını almaqdan ötrü asudə vaxtlarda üç nəfərdən artıq toplanmağı qadağan etmişdisə də, məhkumlar öz niyyətlərindən əl çəkməmişdilər. Ani fürsət düşən kimi gizlin fəaliyyətlərini davam etdirir, qruplaşır, digər zonlardakı oğru

və avtoritetlərlə müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə əlaqələr yaradırdılar. Lazım gələndə isə işçilərin rüşvət damarını tutmaqda bacarıqlı idilər.

Hələ çox illər bundan əvvəl Məhyəddin rəis işləməyə başlarkən mərkəzdəki əməliyyat şöbəsindən təklif etmişdilər ki, əgər istəyərsə zonda idarəetməni asanlaşdırmağa hazır kadr – “obşak” verə bilərlər. Lakin Məhyəddin onların bu köməyindən imtina etmişdi. Çünki, birincisi, o, müəssisədə özünü hakim, şəriksiz lider hiss etmək istəyirdi. İkincisi də, nə vaxtsa yuxarıların özləri təşkil etdikləri obşakla başını ağrıdacağlarından ehtiyatlanmışdı. Bu səbəbdən: “mənim ehtiyacım yoxdur”, – demişdi. Bununla belə məhkumların “köpünü almaq üçün” əməliyyatçı Bəkirə müəyyən məsələlərdə onlarla razılığa gəlməyə, sabitlik naminə güzəştə getməyə icazə vermişdi.

Bəkir də elə bu icazəyə bənd imiş. Dərhal məhkumların içərisindəki avtoritetlərlə gizli söhbətlər aparıb göz yumacağı hallara görə müəyyən etdiyi “haqqı” tələb etmişdi. Bir çox məsələlərdə qarşılıqlı razılışma baş tutmuş, “alver” alınmışdı. Bəkir çayxanada on nəfərlik stollarda hər bir “əhl”in qrup halında əyləşib istirahət etməsinə izn vermiş, hər stolun da haqqını ayın sonunadək çatdırılmasını şərt qoymuşdu. Qanun yol verməsə də, avtoritetlərə bir ədəd mobil telefondan gününə on manat ödəməklə gizlin istifadəsinə də göz yummuşdu (Heyf ki, bu yarım-

səhralıqda internet qaydasında deyildi. Puluna minnət, avtoritetlərə “internet də satardı”..). İmranın bədbəxtliyinə şərait yaradan da həmin cib telefonu olmuşdu.

Həbsdən qabaq yaşadığı şəhərin qonşu mikro-rayonundan olan İqbal zona gələn gündən İmranın “əhl” başçılığını həzm edə bilmirdi. İqbal da onun sayaq əvvəllər məhkum olunmuşdu. Bir-birilərini yaxından tanımasalar da, keçmişləri haqqında məlumatlı idilər. O, karantindən baraka köçən kimi həm yerliləri, həm də avtoritetlər arasında İmranın “əhl” başçısı sayılmasının oğru dünyasının qaydalarına zidd olduğunu bildirdi. İmran bu etirazı sakit qarşıladı: “Əgər “əhl” başçılığını öz boynuna götürmək istəyirsənsə, mən etiraz etmirəm, uşaqlar razılaşsın, sən ol başçı”, – dedi. İqbal isə: “Mən başçılıq istəmirəm, layiqli oğlanın başçılığını istəyirəm”, – cavabını vermişdi.

Avtoritetlər İmrana göstərdiyi münasibətə görə onu qınayanda, İqbal səbəbini onların növbəti toplantısında açıqlayacağını bildirmişdi. O, oğru dünyasının qaydalarını yaxşı bilirdi. Bilirdi ki, kimisə günahlandıranda gərək sübutun olsun. Sübutun olmayacağı təqdirdə özün cəzalanacaqsan.

İmranın da iştirak etdiyi avtoritetlərin növbəti gizlin toplantısında İqbal, nəhayət onunla bağlı iradını açıqladı:

–Mən sözü açıq deyən adamam. Bu adamın anası, bacısı yaşadığı məhlədə pis ad çıxarıb, soraqları Dubaydan, Anadoludan gəlir. Onu “əhl” başçısı seçməyiniz düzgün hərəkət deyil.

Bu sözlərdən İmranın halı dəyişdi:

–Vicdanın olsun, mənə, ailəmə böhtan atma...

–Böhtan atmıram. Ya illərdir türmədəsən, xəbərin yoxdur, ya da özünü bilməmiş kimi aparırsan.

Ətrafdakılar əsəbiləşmiş İmranı sakitləşdirdilər:

–Yaxşı, sakit olun, – avtoritetlərin böyüyü diləndi, – əgər dediyin kimidirsə, özün bilirsən də sübut eləməlisən. Sübut edə bilməsən ağır cəzalanacaqsan.

–Bilirəm. Sübut edəcəyəm. Belə edək, gəlin həmin məhəllədə və yaxud məhəlləyə yaxın ərazidəki dostlarımızın bir neçəsinə zəng edək, bir şərtlə ki, telefonun səsini hamının hündürdən eşitməsi üçün mikrofona qoyaq. Soruşaq ki, belə bir söhbət var, doğrudur, yoxsa yalandır? Desələr ki, yalandır, mən səhərdən gedib girirəm sanitarların barakına, yox doğrudur desələr İmranı cəzalandırırırsız. Zəng edəcəyiniz adamları da özünüz seçin...

Razılaşdılar. Avtoritetlər İmranın evi yerləşən ərazidəki dostlarından ikisinə zəng vurub hal-əhvaldan sonra soruşdular:

–Sizin tərəfdə evi olan İmran adlı bir dustaq yoldaşımız var. Yəqin tanıyarsan. Hə, deyirlər anası, bacısı son illər yollarını azıblar, özləri azmış başqa qadınları da pis yola çəkirlər. Həqiqətdir deyilənlər, ya yalan, böhtandır?..

–Atam balası, neynirsüz bunu?..

–Lazımdı ki, soruşuruq da, lazım olmasa soruşmazıq ki...

–Nə deyim, vallah, od olmayan yerdən tüstü çıxmaz. Gözümlə görməsəm də, mən də eştmişəm, var elə bir şey...

İkinci zəng olunan da birinci deyənləri təkrarladı. İqbalın iradı telefon danışığı ilə təsdiq olunanda İmranın rəngi ağarıb meyidə döndü. Başını yerə dikib susdu. Doğrudur onu sanitarların barakına göndərməsələr də yataq yerini qapıya yaxın yerə dəyişdilər. Onunla salam-kəlamı kəsib, bir daha dindirmədilər. Bax, cinayət aləminin belə üzüdünlüyünə görə Ayazın onlara nifrəti hədsiz idi...

* * *

Rəis Məhyəddinin işində maaşdankənar qazandığı pullar nə qədər çox olsa da axır vaxtlar bərəkəti olmurdu. Yoxlamalar, iki gündən bir “hüquq müdafiəçisi” adı ilə müəssisəyə gələn qonaqlar, mərkəzin tələb etdiyi müxtəlif ödəmələr, oğlunun, qızının xərcləri, üstəlik aylardır yataq xəstəsi olan arvadının müalicəsi...

Əvvəllər hərdənbir kefinin yaxşı vaxtlarında kabinetində hamıdan gizlin narkotikadan istifadə edirdisə, arvadı xəstələnəndən sonra dərdini unutmmaq üçün azqala hər gün yararlanmağa başlamışdı. Arvadının sağalmaz xəstəliyə düçar olması dünyanı gözündən salmış, bütün rahatlığını əlindən almışdı, bilmirdi nə etsin... Hər dəfə bu barədə düşünəndə istehza ilə Bəkirə həsəd aparırdı: “Vallah, səndən ağıllısı yoxdu. İkisini alıb boşamısan, hərəsinin də iki uşağı. Yəqin ki, çaşıb qalmısan nə edəsən – qazancını bazdığa xərcləyəsən, yoxsa arvadlarının tələblərini ödəyəsən...”

Həyat yoldaşı xəstələnən gündən fəvqəladə hal, gücləndirilmiş rejim olmazsa axşama yaxın müəssisəni müavini Niyazın öhdəsinə buraxıb evə getməyə məcbur olmuşdu. Hər dəfə məhkumlar qarşısında özünəməxsus çıxışlar edən Məhyəddin yoxlamadan sonra getməyini onlara belə izah etmişdi: “Yoldaşım həmişə məni qınayırdı ki, dustaqları məndən çox istəyirsən, evdə tapılmırsan. Qısqanclıqdan indi özün vurub xəstəliyə, göstəriş verib ki, evə tez gəl. Getsəm də, narahat qalıram, ürəyimi burda qoyub gedirəm...”

Unudulmayan hərarətli niqtlərdən birini isə ötən bayramların birində etmişdi. Rəis çıxışına təbriklə başlamışdı. Üzünü məhkum kütləsinə tutaraq ucadan: “Sizin ananızı, bacınızı”, – deyərək ani fasilə

vermişdi. Bu an ərzində hamının əsəbləri gərilməmiş, ətrafdakı zabit və nəzarətçilərin ürəkləri döyünmüşdü: “nə danışır, ə, bu?”

Məhyəddin ani fasilədən sonra davam etmiş: “...Qadınlar bayramı münasibəti ilə təbrik edirəm!” Bütün meydandakılar dərinədən nəfəslərini dərməmiş, rəisin təbrikini alqışlarla qarşılamışdılar.

Niyaz gündə cəmisi on saat evində olurdu: gecə saat onbirdən səhər doqquzadək. Qalan on dörd saata yaxın zamanı müəssisədə keçirərdi. Öz təbircə desək qəlbən xidmətlə yaşayardı. İstirahət və bayram günləri də işləyərdi. Özünü nümunə göstərərək ixtiyarındakı zabitlərdən də “xidmətlə yaşamağı” tələb edərdi.

–Zalım oğlu, – Zəfər Şəriflə fasilə vaxtlarında dərdləşəndə deyirdi, – sənə qədər mən də qazan saydım gecələr də burda yatardım. Hər şeyin haqqını özü alır, qalan işçilərə dolanmağa imkan vermir, hələ bir xidmətlə də yaşamağımızı istəyir...

–Bir adam ki Allahın suyunu dədəsinin malı kimi sata, ondan nə gözləyəsən, – Şərif onun deyilməyinə qoşularaq Niyazın hər il yayın bürküsündə su qablarını baraklardan yığıdırmaqla yanaşı gündüzlər gələn suyu kəsdirib məhkumların çayxanasında stəkanı on qəpiyə sərini su satdırdığını xatırladı. Çayxananın gəliri Niyaza aid olduğundan suyun pulu da, ona çatırdı. – Yeziddən betərdi. Bu insan ra-

hatlığını evində yox, burada tapır. Özü bədbəxtdir deyə, istəyir ki, biz də onun tayı olaq...

Şərifin sözlərində həqiqət vardı. Niyaz neçə illər idi evində özünü yad, tənha sayırdı. Onu uşaqları, heç xanımı da əvvəlki tək sevmirdi. Müavin işləyəndən bəri evə yalnız yatmağa gəlirdi. Tamamilə özgələşmişdi, evdəkilər üçün gecə qonağına dönmüşdü. Onların necə günlərini keçirməsindən, ad günlərindən də xəbəri olmazdı. Diqqətsizlikdən, sayğısızlıqdan uşaqları da, yoldaşı da incimişdilər ondan. Qarşılıqlı olaraq onlar da çox vaxt Niyaza əhəmiyyət verməyib öz bildikləri kimi yaşayırdılar. Heç kimə gediş-gəliş etmədiyindən dost-tanış, qohumlar da soyumuşdu Niyazdan. Müəssisədə özünü güclü, sözü ötən, vacib bir adam saysa da, evə gələndə zəifləşir, kiçilirdi, söz yiyəsi olmamasını, evdə sadəcə pul götürülən bankomat olduğunu anlayırdı. "Qəribə insanlardı, – ürəyində ailəsini qınayırdı, – çoxlu pul da istəyirlər, üstəlik diqqət də... Sizin gündəlik qayğılarınızla məşğul olsam, bəs pulu kim qazanacaq? Səkkiz saat işləməklə qazanacağım pul sizi qane etməyəcək, axı..."

Son günlər arvadının oğlu haqqında etdiyi xəbərdarlıq qanını lap qaraltmışdı. Özəl ali məktəbin üçüncü kursunda oxuyan oğlunun marixuanaya alısması bir yana, internetdən tanış olduğu yaşlı bir qadınla görüşəndən sonra bəzən gecələr də "dostum-

gildəyəm” bəhanəsi ilə evdə qalmamağa da başlamışdı. Əsli-nəsli, kimliyi bilinməyən bu qadının tezliklə oğlunu cənginə keçirib, imtiyazlar istəməyəcəyinə, ata-anası ilə düşmən etməyəcəyinə kim zəmanət verə bilirdi? Oğlu axı, niyə, nə səbəbə onun arzularını doğrultmadı, tüfeyli, zay çıxdı?!

İndi başa düşmüşdü ki, üç ay əvvəl gecələrin birində yatmağa hazırlaşarkən oğlu ona niyə belə sual vermişdi:

–Ata, nə üçün marixuananın satışına xaricdə icazə verirlər, bizdə yox...

–Çünki, biz hər şeyin köpünə girənik. Onu icazə versələr, qalanlarına da iştəhamız artacaq.

“Hə, elədir. Bu camaata azca şərait yaratdın, boş buraxdın nəzarətdən çıxırlar. Öz oğlum kimi” .., – Niyaz təəssüflə düşünürdü. Ciddi məsələ olduğundan müəssisədə narkotika məsələsinə xüsusi nəzarəti əməliyyatçı Bəkirə həvalə etmişdi. Zonda yüzlərlə narkotika istifadəçisi cəza çəkirdi. Onların min cür ağılagəlməz yola, fırlıdağa əl atıb narkotika əldə etməməsi üçün Bəkirə onlara olduqca məxfi, “azarlarını öldürmək” qədərində narkotika satmağa icazə vermişdi. Rəisin və özünün razılığı olan bu “bazara” başqa heç bir kəsin girişməməsi, sərt cəzalarla təcili qarşısı alınması Bəkirə tapşırılmışdı.

Kənardan narkotik maddələrin zona gətirilməməsi üçün məhkumlarla görüşə gələnlərin əynindəki

paltarları, (şübhə yaranarsa kənar otaqda kişiləri kişi, qadınları qadın nəzarətçilər paltarını da soyundururdular) gətirdikləri əşyalar, ərzaqlar bircə-bircə hərtərəfli yoxlanılırdı. Nədəsə, kimdəsə mindəbir qram narkotika tapılsaydı, dərhal sənədləşdirilib mərkəzə məlumat çatdırılırdı...

Görüş və sovqatdan qeyri zona uyuşdurucu dərmanları və narkotik maddələri bir də işçilər gətirə bilərdi. Əsasən də daim olmasa da, hərdənbir nəşələnməyi xoşlayan paqonlulardan şübhələnərdilər. Lakin Bəkir “oğru qaydaları” ilə sübut əldə etməmiş səsini çıxarmazdı. Nəzarətçidən və ya zabitdən narkotika alan məhkumu dəqiqləşdirən kimi həmin işçinin “torbasını” hazırlayıb özü qarışıq şəhərə yola salardı.

Günlərin bir günü Bəkirə “işləyən” məhkumlardan biri məlumat çatdırır ki, dəstə rəisi Orxan zona narkotika daşıyır. İşini ehtiyatlı gördüyündən hər gün yox, kefinə düşəndən düşənə gətirir.

Bəkir Orxanın xasiyyətini bilirdi. Bilirdi ki, üstündə tutmasa, onun boynuna heç nə qoymaq mümkün deyil. Səbrlə növbəti dəfə “mal” gətirəcəyini gözləmək, məlumat alan kimi yaxalamaq lazım idi. Bir neçə gün keçdi, xəbər gəldi ki, Orxan sabaha “mal” gətirməyə söz verib. Səhəri gün Bəkir işçilərinə Orxanı nəzarətə götürməyi, izləməyi tapşırırdı. Otağının yanında güdükçü saxlanıldı. Amma, nə-

dənsə Orxan təxmin edilən “obyektə” yaxınlaşmırdı. Nahar fasiləsində onun çölə çıxıb maşınının qapısını açmasını eşitdi. Bəkir düşündü ki, çox güman, o, maşınından narkotikanı götürməyə gedib. İşçilərinə tez əmr verdi: “Orxan qayıdıb müəssisənin qapısından içəri girən kimi harasa getməyə imkan vermədən, Niyazın otağına gətirərsiniz”. Naharını saxlayıb, ağızındakı tikəsini çeynəyə-çeynəyə özü də Niyazın otağına tələsdi.

–Nə baş verib, Bəkir? – Niyaz onun qəfil gəlişindən təəccübləndi.

–İndi görəcəksiniz. Demişdim axı, sizə Orxan barədə. İndi gətirəcəklər, sizin yanınızda “şmon” edəcəyəm.

Niyaz nəsə demək istəyirdi, qapı döyüldü:

–Buyurun...

Orxanla birgə əməliyyatçı Tofiq kabinetə daxil oldular.

–Niyaz müəllim, siz çağırmissız məni? – Orxan həyəcanla soruşdu.

–Mən dəvət etmişəm. Tofiq, sən çıx çöldə gözlə.

Tofiq çölə çıxıb qapını örtüdü.

–Eşidirəm cənab mayor, nə qulluğunuz?

–Bax, elə Niyaz müəllim də bilsin. Ədliyyə kapitanı Mahmudlu Orxan, deyin görüm, çölə çıxıb

maşınınızdan nə götürdünüz? – Bəkir gözlərini onun gözlərinə dikdi.

–Heç nə götürmədim. Qapının şüşəsi yadımdan çıxıb aralı qalmışdı. Çıxdım ki, şüşəni kip bağlayım. Havada meh var, işdən çıxanadək maşının içərisinə qumlu toz dolmasın.

–Demək, heç nə götürməmişiz. Zəhmət olmasa, ciblərinizdə nə var, çıxarın qoyun stolun üstünə...

Orxan heyrətləndi:

–Başa düşmədim, nəyə görə?

Bəkir təmkinini pozmadı:

–Çıxarın, deyəcəyəm...

–Yaxşı, – o, ciblərindəki vəsiqəni, otağın, avtomobilinin açarlarını, qəpikləri və bir xeyli pulu stolun üstünə tökdü. – Pulu qohumumdan borc götürmüşəm, axşam evə gedəndə maşının satorunu düzəltdirəcəyəm. Birdən fikirləşərsiz ki, burda qazanmışam, dəstə rəisi kimdir çox pul da qazana....

–Başlama ağlamağa, – Niyaz dilləndi.

–Bir xasiyyətnamə yazmağımız var, ona da dustağın gətirdiyi pulun bir faizini verirsiniz. O biri kalonlardan üç dəfə az...

–Bizi pul maraqlandırmır. Başqa nəyin var? – Bəkir gözlədiyini görməyib darıxdı. – Ayaqqabılarını, naskilərini də çıxar.

Orxan axtarışın səbəbini indi tam anladı. Əsəbindən üzünün rəngi qızardı, acıqla ayaqqabılarını, corablarını çıxardı:

–Siz məndə nəşə axtarırsız, eləmi? İstəyirsiniz alt paltarlarımı da çıxarıb lütlənim?

Onun inamla kəmərinə boşaldıb, düymələrini açıb şalvarını əynindən çıxarmaq istəyini görəndə Niyazda axtarışın mənasız olması qənaəti yarandı:

–Gərək deyil, çıxarmayın, qalsın...

Bəkiri axtardığını tapmaması pərt etmişdi.

–Bəkir müəllim, bu nə deməkdir, məni başa salın, – Orxan hücumu keçdi, – siz məni təhqir edirsiniz. Mən bunu belə qoymayacam. BÖYÜKLƏRƏ sizdən şikayət edəcəyəm. Məgər mən axtarışa layiqəm? Birdən-ikidən nə vaxtsa zona nəşə gətirmişəm ki, belə edirsiniz?..

–Dayan, saxla, zilə çıxma, – Bəkir onun “çıxışını” kəsdi, – Orxan, sən bu zona bir yox, bir neçə dəfə nəşə daşımısan. İstəyirsən, kimə satmısan çağırım üzünə dursun? Ancaq ki, üzünə durulandan sonra, sənənlə sağollaşmalı olacağıq. Razısan? – Orxan dinmədi. – Düzdü, indi üstündə çıxmadı, amma, al boynuna ki, gətirmisən. Sənə Niyaz müəllimin yanında birinci və axırıncı xəbərdarlığımı edirəm. Bir də eşitsəm ki, nə isə gətirmisən, səni mütləq Fuadın gününə salacağıq...

Ötən payız nəzarətçi Fuadı da Bəkir hədələmişdi. Özü də narkotika istifadəçisi olan nəzarətçi onun hədəsinə əhəmiyyət verməyib yerlilərinə nəşə ötürməkdə davam etmişdi. Saymazlığı görəndə məsələni birdəfəlik həll etmək məqsədi ilə nəzarətçinin narkotikaya meyilliliyini mərkəzə məruzə edilərək, üzərində tibbi müayinə aparılması xahiş olunur. Fuadı çağırıb müayinədən keçirirlər, qan analizində narkotikanın varlığı təsdiqlənir. Və xidmətdən azad edilir...

Orxan Fuad qədər istifadə etməsə də, ayda iki-üç dəfə nəşənin dadına baxırdı. Fuadın adını çəkməklə Bəkir bundan xəbəri olduğuna işarə vururdu. Əgər onu da yoxlayarlarsa, qanı naxələflik edərdimi görəsən?! Orxanı qorxudan təkcə müayinə söhbəti idi, yoxsa üzünə duran dustaq və ya kim olur olsun, ona heç nə sübut edə bilməzdilər.

Mütəəssirlənmiş Orxan kürəyi yerə toxunsa da məğlubliyyəti ilə barışmaq istəməyən güləşçilər sayaq manevr etmək üçün söz axtarırdı:

–Bəkir müəllim, bir dəqiqə, yox e, elə deyil. Mən bayıra maşının pəncərəsini örtmək üçün çıxmışdım...

Niyaz yekunlaşdırdı:

–Yaxşı, get, xəbərdarlıqdan nəticə çıxar.

Orxan kabinetini tərk etdikdən sonra Niyaz Bəkirə dedi:

–Olur, bəzən belə də olur, məlumat düz çıxmır. Buna görə əsəbiləşməyinə dəyməz.

Bəkir dinməyib təəccübünü bildirən baxışlarla otaqdan çıxdı. Axı, bu xəbəri çatdıran məhkum ona heç vaxt qeyri-dəqiq məlumat verməmişdi. Bəlkə, Orxan Niyazın kabinetinə gələnədək işçisi əməliyyatçı Tofiqin qılığına girib götürdüyünü ona ötürüb! Ola da bilər, – Bəkir düşünmüşdü, – çünki, Tofiqin onun “alverindən” xəbəri olmaya bilməzdi və çoxdandı aldığı “əlavənin” artırılmasını umurdu...

* * *

Növbəti iclas günü idarənin girişi qarşısında yığılan zabitlər və nəzarətçilər rəisin tərbiyə işləri üzrə müavini ədliyyə mayoru Səfər Nəzərlinin aşıb-daşan qəzəbinə tuş gəlmişdilər:

–Hansısa mədəniyyətsiz, evlərində tualet görməyən, kol dibində oturmağa vərmiş olanın birisi müəssisə idarəsinin ayaqyoluna gedib, arxasınca su tökməyib. Beləsinə dərs olmaq üçün mən ayaqyolunu bağladaram, qoy canları çıxsın, getsinlər məhkumların tualetinə, ya da müəssisənin çölündəki kollarlara...

Bu hal birinci dəfə olmadığından məsələ aydın idi: yenə kimsə ardınca su tökməyi sanitarın borcu hesab etdiyindən oturduğu yerin təmizliyinin qeydinə qalmayıb. Çox güman ki, sanitar Ayaz da bilərəkdən Səfərin yolu düşənədək (o, kimin günün han-

sı vaxtlarında çölə çıxmasını təqribi bilirdi) təmizləməmiş, natəmizliyin səbəbkarını ona açıqlamışdı. Səfər də bir nəfərin adını çəkməyib acığını hay-harayla kollektivdən çıxmaq istəyirdi.

Rəis vacib iş dalınca şəhərə getdiyinə görə iclas üçün Niyazın kabinetinə yığışdılar. Dar, balaca kabinetdə səkkiz stulda – əsasən şöbə rəisləri oturduqdan sonra qalan əməkdaşlar yer olmadığından yenə ayaqüstə dayanıb Niyazın uzun-uzadı, özündən razı moizəsini dinlədilər. Hirsi boşalmayan Səfər çıxış üçün söz aldı:

–Niyaz müəllim, mən rəisə də deyəcəyəm, icazə verin idarənin ayaqyolusunun qapısına qıfıl bağlayaq. Ayaqyolunda oturuşunu bilməyənlər qoy zəhmət çəkib özlərinə münasib yerə getsinlər...

–Yox, Səfər müəllim, qıfıl asmaqla iş aşmaz. Başa salmaq, qandırmaq lazımdır. Siz təkcə məhkumların yox, əməkdaşların şəxsi heyət üzvlərinin də tərbiyəsinin təşkili işinə cavabdehsiniz. İnsan var, görürsən əlli yaşı var, amma tərbiyəsində çatışmamazlıqlar var. İşçilərə siz intizam, məsuliyyət hisslərini aşılamalısınız. Elə birinci dəstə rəislərindən başlamaq lazımdır. Zəifdilər, fəal deyillər, vəzifələrini layiqincə yerinə yetirmirlər. Mən görmədim ki, nə vaxtsa məhkumlar barədə bir operativ məlumat çatdırsınlar, əməliyyatın işinə yarasınlar.

Səfər başqa vaxt olsaydı Niyazın onun sahəsinə aid işçiləri pisləməsinə imkan verməzdi. Ancaq, indi çox əsəbiləşdiyindən Niyaza qoşulub dəstə rəislərinin qarasına deyindi:

–Düz buyurursunuz, Niyaz müəllim, yeddi dəstə rəisidir, bu insanların heç birində bir təşəbbüskarlıq, işə can yandırma yoxdur. Təzə ay on gündü başlayıb, hələ aylıq planların hamısı yazılmayıb. Protokollar, şəxsi dəftərlər, mühazirələr, divar qəzetləri, hansını deyim, heç biri sonadək hazır deyil. Gərək mən bircə-bircə deyəm, məcbur edəm bunlar da yerinə yetirə. Görmədim kimsə gələ deyə ki, filan mədəni-kütləvi tədbiri keçirirəm. Hələ gözləyirlər ki, mən bunların əvəzinə edəm...

–Edəndə də gərək neçə adamdan icazə alsan, – Orxan ayaqüstə dayananların içindən söz atdı.

–Əlbəttə, bəs necə, – Səfər onun danışmasına imkan vermədi, – icazə alınmasa, hərə istədiyini etsə özbaşınalıq olar ki...

–Niyaz müəllim, icazə verirsinizsə, yeri gəlmişkən dəstə rəisləri ilə bağlı mən də bir iradəmi bildirmək istəyirəm, – Bəkir də dilləndi.

–Buyurun, deyin.

–Dəfələrlə deyilib ki, müəssisənin içinə mobil telefon gətirmək olmaz. Qanunla qadağandır. Belə hal cinayət məsuliyyəti yaradır. Cib telefonlarınızı qapıda, nəzarət buraxılış məntəqəsindəki kiçik qu-

tulara qoymalısınız. İstəsəniz bir balaca qıfıl da alın, qoyun qutuya bağlayın ağzını, sonra keçin içəri. Daha üstünüzdə içəri daşmayın. Ötən ay iki dəfə dəstə rəislərindən yaşayış sahəsinə telefon gətirən görmüşəm. Guya qapıdan keçəndə qutuya qoymağı unudublar. Qapıdakı əsgərlərə də tapşırıbmışam nəzarəti artırınsınlar. Xəbərdarlıq edirəm, üçüncü dəfə bu hal baş verərsə bağışlamayacağam. Kimliyindən asılı olmayaraq həmin işçi sərt cəzalanacaq...

–Haqlısınız, – Səfər Bəkirin dediklərini dəstəklədi, – o iki dəfəni Bəkir müəllim mənə görə bağışladı, – aşağılayıcı nəzərlərlə dəstə rəislərini süzdü.

“İnsan var, görürsən əlli yaşı var, amma tərbiyəsində çatışmamazlıqlar var”, – Niyaz bu sözləri deyərkən ürəyində başqasını yox, Səfəri nəzərdə tuturdu. Çünki onun nəzərində Səfər tərbiyə işinin təşkilinə rəhbərlik vəzifəsində işləsə də ən böyük tərbiyəsizini biri idi. Bu adama istər öz işçiləri, istərsə də məhkumlar tərəfindən qətiyyən rəğbət duyulmurdu. Gün ərzində dəfələrlə məhkumların üstünə qışqırır, işçilərə səsini ucaldır, saysız-hesabsız yalanlar danışar, söyüş söyməkdən yorulmazdı. Onun tərbiyə işçisi kimi digər sahə əməkdaşlarından fərqləndirici müsbət bir xüsusiyyəti yox idi. O, daha çox rejim işçisi olmağa layiq idi.

Niyaz səlahiyyət və gəlir baxımından üstün olduğu üçün Səfərin ona paxıllıq etdiyini bilirdi. Dəfə-

lərlə Səfərin kabinetinin qarşısından xəbərsiz keçər-kən aralı qalmış qapıdan arxasınca danışdığını, sö-yüşünü eşitmişdi. Lakin Səfərin onu görən kimi sifə-tinə gülüş yayılması, mehribanlaşması eşitdiklərini əhəmiyyətsizləşdirmişdi. Bununla belə, ürəyində Sə-fərdən zəhləsi gedirdi...

Son vaxtlar müəssisəyə gəlib-gedən yoxlama-ların, qonaqların, mərkəzdən əsassız bəhanələrlə si-fariş edilən ödəmələrin çoxalması, həm də iqtisadi infilyasiya nəticəsində bütün əmtəə qiymətlərinin yüksəlməsi Məhyəddinin nəfəsini daraltmışdı: “Niyə biz öz haqlarımızın qiymətini artırmayaq, – Niyaza sual etmişdi, – biz də qiymətlərə əl gəzdirməliyik...”

Niyaz bu tapşırıqdan sonra Səfəri, Bəkiri, Şa-mili çağırıb söhbət etmiş, məhkumlardan alınan haq-ların – görüşdən başlamış dərzi, çəkməçi, bərbər, cayxana, telefon otağı, camaşırxana, hamamadək bü-tün “toçkaların” yeni qiymətlərini Məhyəddinin adından nəzərlərinə çatdırmışdı. Ən çox söhbəti isə Bəkirlə oldu:

–Avtoritetlərin böyüyünü, o saqqallısı var ha, onu çağır yanına, vəziyyəti izah elə. Deynə yuxarı-dan “taksı” artırılar. Mən istəmirəm onlarla aranı açam, pərdəni götürəm. Amma mənim adımdan eşit-dir ki, onlar üçün istədikləri şəraiti yaratmışıq, bəzi işlərinə də göz yummuşuq. Necə olur ki, ayda filan qədər pulu “qara pul” adı ilə cinayətkar dostlarına

göndərə bilirlər, bizə çatanda pulları qalmır. Çağır danış, əgər belə yaşamaqda davam etmək istəyirlərsə, hər ay o puldan üç dəfə çox bizə də versinlər. Yox, əgər razılaşmasalar, onda biz də nə edəcəyimizi göstəririk...

“Qara pul” avtoritetlərin ayda bir dəfə “vor zakon”lara göndərdikləri toplanmış pullar idi. Bu pullar qapıdan çölə birbaşa Bəkirin köməkliyi ilə çıxarılırdı.

Söhbətin səhəri günü Bəkir məruzə etdi ki, baş avtoritetlə görüşdüm, dediklərinizi ona çatdırdım. Dəqiq cavab vermədi. Dedi, özbaşına qərar çıxara bilmərəm, gərək “məşvərət” gedəm, orada məsləhətləşəm, sonra sizə cavab verərəm.

Oğru aləminin “məşvərət”, həm də “sxodka” deyilən kiçik toplantıları bir qayda olaraq daha çox məhkumların mərkəzi xəstəxanasında olurdu. Müxtəlif müəssisələrdən müalicə adı ilə gələn məhkumların yalnız burada bir-biriləri ilə görüşmək, dərhləşmək imkanları yaranırdı.

–Onda, gör nə vaxt istəyir, sənədlərini hazırlayıb göndərin xəstəxanaya. Getsin-qayıtsın, biz də nə edəcəyimizi müəyyənləşdirək, – Niyaz Bəkirə tapşırırdı.

Növbəti həftə Bəkirin gizli göstərişi ilə xəstəlik sənədləri hazırlanan baş avtoritet məhkumların mərkəzi xəstəxanasına yatab olundu. Daha bir həftə keç-

di. Göndərilmiş məhkum “müalicə”, daha doğrusu məsləhət alıb geri qayıtdı. Oğru aləminin ağılverənləri paqona verilən əlavə haqqın üç dəfəyədək artırılmasına qəti etiraz etmişdilər: “Ora əsasən kasıbların cəza çəkdiyi yerdi. Ona görə də pulun deyilən qədər artırılması qəbul edilməsin, öz həddində qalsın”, – cavabını vermişdilər.

Bəkirin məruzə etdiyi bu cavab Niyazi özündən çıxardı:

–Elədirsə eybi yox, tezliklə onları başlayarıq sıxmağa, ağılları başlarına gələr...

* * *

İkram sanitarlar arasında yeganə şəxs idi ki, evli idi. Həbs olunmamışdan altı ay qabaq evlənmişdi. Şəhər kənarında kirayə ev tutub yaşayırdılar. Türməyə düşəndən bir neçə ay sonra qızı da olmuşdu. Bundan əvvəlki zonda yoldaşı iki dəfə görüşünə gəlmişdi. Bilirdi ki, ailəsi əziyyətlər içində yaşayır, tez-tez görüşə gəlmək imkanı yoxdur. Həm kasıbçılıqdan, həm də bu zona gələndən Məhyəddinin günahı üzündən sanitarların briqadiri olduğuna görə utanırdı, istəmirdi yoldaşının gəlməyini. Nəzarətçilərdən birinin – Məmmədin onların yaşadığı ünvana yaxın ərazidə yaşadığını öyrənəndə sevindi. Onun üçün də Məmməddən yoldaşı ilə tanış olmağı, lazım gələndə ismarıclarını ona çatdırmağı xahiş etdi. Məmməd etiraz etməmişdi. Xeyli vaxt idi, o, Məm-

məd vasitəsilə ailəsindən xəbər tutur, pul olmasa da, zonda düzəldilən suvenirlərdən ona hədiyyələr göndərirdi.

Həftənin birinci günü idi. Günortadan keçmiş, yanına görüşə gələnin olmasını xəbər verdilər. Heyrətləndi, görən kimdi onu xatırlayan? "Arvadındı", – sözünü eşitcək narahət olmaqla yanaşı ürəyində yoldaşına acıqlandı: "Axı, ona xəbər göndərmişdim, məktub da yazmışdım ki, hələlik görüşə gəlməsin. Nə baş verib ki, gəlib?"

Adətən birinci günlər görüşməyə gələnlər az olurdu. Görüş kağızının rəis tərəfindən imzalanmasına çox vaxt getmədi, görüşə baxan iri cüssəli nəzarətçi onu otağa çağırırdı. Həyəcanlanmışdı, ildən artıq idi yoldaşını görmürdü.

Yoldaşı görüşə uşaqsız gəlmişdi. Keyli dəyişmiş, baxışları soyuqlaşmış, yadlaşmışdı. Ümumi, geniş dəhlizdə onlar üçün ayrılan stolun arxasında üz-büz əyləşdilər:

–Salam. Sənə xəbər göndərmişdim axı, hələ gəlmə. Niyə gəlmisən? Nə olub, xeyirdimi? Yoxsa uşağa nəşə olub? Uşaq yaxşıdımı?

–Uşaqdı da... Yaxşıdı...

Yoldaşının candərdi, könülsüz cavabları heç xoşuna gəlmədi. Sözlü adama oxşayırdı:

–Bilrsən, niyə gəlmişəm, heç bilmirəm sözümlü necə başlayım, sözün qıyası, mən ayrılmaq, boşanmaq istəyirəm səndən...

–Məndən? Niyə?

Eşitdiyi sözlərdən İkramin halı dəyişdi. Olmaya Məmməd ona sanitarların briqadiri olmasını xəbər verib? Bu səbəbdənmi daha onun arvadı olmaq istəmir?

–Sənə rast gəldiyim gündən bir xoş gün görmədim. Həmişə əzab-əziyyət içində oldum. Atananan məni qəbul etmədi. Ümidlərimi puç etdin. Təzəcə ailə qurmuşduq tutuldun, qaldım tək-tənha. İndi də Allah bilir, sən nə vaxt qayıdacaqsan, mənə kömək olacaqsan. Çətindir tək yaşamaq, üstəlik körpə saxlamaq... Heç yerdən köməyim yoxdur. Nə özümünkülərdən, nə də sizinkilərdən mənə bir insan kömək əlini uzatmır...

Düz deyirdi yoldaşı. Ucqar əyalətdən şəhərə özünə gün qazanmağa gəlmiş kimsəsiz bu qızı vaxtilə, o, xoşbəxt etmək istəmişdi. Təsadüfən telefonda tanış olmuşdu. Ata-anası bu təsadüfi qızla ailə qurmasına qarşı çıxmış, xeyir-dua verməmişdilər. İnad edəndə isə, taleyin ümidinə buraxıb: “get necə istəyirsən özün yaşa, bizlik deyilsən”, – demişdilər. Bəlkə də haqlı imişlər...

–Fikrin qətidir?

“Xanımı” susub başını təsdiq mənasında silkələdi.

–Hə, məhkəməyə boşanmaq üçün ərizə yazmışam.

–Adam tapmısan özünə?

Yenə başını tərpətdi.

–Soruşmaq ayıb olmasın, kimdir? Mən tanıyıram? Əgər məndən yaxşıdırsa, etirazım yoxdur.

Yoldaşı onun belə asan təslim olacağını gözlə-mirdi. Məmnunluğundan çox düşünməyib pıçiltılı səslə cavab verdi:

–Məmməd...

–Hansı Məmməd?

–Sənin üstümə göndərdiyin “nadzor”...

İkram eşitdiyi cümlədən şoka düşdü. Qulaqlarına inanmadı. Oturduğu yerdə bir xeyli donub key-key baxdı:

–Sevirsən onu?

Zalımın qızı arsız-arsız, bir daha başını tərpətdi.

–Daha onda nə gözləyirik? Gedim çağırım onu. Elə burada kəbininizi kəsdirək, qurtarıb getsin, – dəli kimi ayağa durdu, danışmasına imkan vermədi, – gözlə, beş-on dəqiqəyə onu tapıb birgə qayıdırəm.

İkram yaydan çıxan oxa dönüb hövlnak özünü görüş yerindən müəssisənin içinə atdı. “Namussuz

gədə”, – beynində yalnız bu iki söz vardı. Əsəbindən ürəyinin döyüntüsünü qulaqlarında eşidirdi: “Necə var bu oğraşı öldürməliyəm”. Yadına istehsalat sexlərinin birində gizlin düzəltdirdiyi, xəlvət yerdə saxladığı cib bıçağı düşdü. Sanki, havalanmışdı: “Bina-mus, gör necə mənim etibarımdan sui-istifadə edib...”

Axtarıb bıçağı tapıb cibində gizlətdi. Sonra da nəzarətçilərin otağına yaxınlaşıb Məmmədi soraqladı. Aldığı cavabdan heyfsiləndi: Məmməd səhər növbədən çıxıb evinə getmişdi. Bir də sutka ötəndən sonra işə gələcəkdi.

Görüş yerinə, yoldaşının yanına peşman qayıtdı:

–Tapmadım Məmmədi, “smen”dən çıxıb. Yoxsa elə məsələni birdəfəlik həll edərdik.

Arvadı onun səsinin və rənginin dəyişməsinədən narahat olaraq yerində qurcalandı:

–Qoymadın sözümlü deyəm. Mən bilirəm Məmməd işdə deyil. Onun olub, ya olmamasının bir əhəmiyyəti yoxdur. Sən kimliyi ilə maraqlandın, mən də ona görə adını çəkdim. Gəlməkdə əsas məqsədim odu ki biləsən, məhkəmədən sənə göndəriləcək boşanma ərizəmin surətini görəndə təəccüblənməyəsən...

İkramın sağ cibində əlinin içində saxladığı cib bıçağı yaratdığı təlaşla ürəyini yerindən çıxarıb “nə-

fəsini kəsirdi". O, bu bıçağı götürmüşdüsə, mütləq işlətməli idi. Ən azından özünə vuracaqdı.

"Xanım" ayağa durub getmək üçün hazırlaşdı:

–Hə, bir də onu deyim ki, bax, Məmmədə heç bir kəlmə də pis söz deməyəsən. Onun heç nədə günahı yoxdur. Hər şey mənlidir.

İkram onun bu "himayədarlığına" daha dözə bilmədi. Ona tərəf addım atıb, əsəbindən əsərək gözlənilmədən əlindəki bıçağı arvadının sinəsinə çəkdi:

–Məmmədin də, sənin də nəslini, var-yoxunu, qancıq...

Bıçağın ağrısından arvadı qışqırdı:

–Qoymayın, öldürdü məni, kömək edin...

Yaxınlıqdakı zabit və nəzarətçilər tez İkramı ondan araladılar. Son anda əli titrədiyindən cib bıçağı arvadının sinəsini deyil, döşünü yaralamışdı.

Qadın üçün təcili tibbi yardım çağırdılar. İkramı isə qandallayıb karsa atdılar.

Hadisədən xəbər tutan Məhyəddin dərhal Məmmədə xəbər yolladı ki, bir daha bu müəssisəyə gəlməyi ağına gətirməsin, ərizəsini yazıb şəhərdəki İdarəyə getsin.

İkram az keçmədi, yeni cinayət törətməkdə təqsirləndirildiyinə görə istintaq təcridxanasına göndərildi. Sanitarlara briqadirlik etmə "səlahiyyəti" hələlik Ayaza verildi.

* * *

Niyaz nəzərdə tutduğu “sıxma” tədbirlərinə başlamaq üçün ilk növbədə münasib səbəb tapmalı idi. Buna görə avtoritetlər arasındakı ixtilaflardan, nüfuz mübarizəsindən istifadə etməyi qərarlaşdırmışdı. Yaşayış məskənləri üzrə yerliçilik prinsipləri ilə qruplaşmış ayrı-ayrı “əhl”lər, xüsusilə şəhərlilərlə əyalətlilər arasında gedən çəkişmələr isə daim var idi. İçərilərindəki vəzifələrin və toplanmış gəlirlərin bölüşdürülməsində hər bir qrup öz üstünlüyünü əldə etmək rəqabəti aparırdı.

Niyazın bu qrupların hər birində əməliyyat işinə cəlb olunmuş gizli adamları vardı. Həmin adamlardan bir neçəsi ilə həftəyə yaxın apardığı məxfi söhbətlərlə nəhayət ki, istəyinə nail oldu. Axşamların birində məhkumların yeməxanası ilə yanaşı yerləşən çayxanada gözlənilməyən hadisə – insident baş verdi. Bir “əhl”dən olan məhkum, digər “əhl”dən olan məhkumun ədalətli, kobud danışığına dözməyib stəkanındakı isti çayı onun üzünə atdı. Qarşısındakı da cavab olaraq stolun üstündəki dəm çaynikini üzünə çay tullayanın başına çırpmışdı. Dalaşmaq üçün həyəətə çıxan iki məhkumun ixtilafına ətrafındakı yerliləri də qoşulmuşdu. Bir anın içində məsələ böyümüş, bütün zon “silkelənmişdi”.

Yaranmış münaqişəni həmin axşam məsul növbədə olan zabit və nəzarətçilər çətinliklə sakitləşdirmiş, davanın kütləviləşməsinin qarşısını almışdılar.

Təcili hər iki qrupun hərəsindən üç nəfər cərimə təcridxanasına salındı. Hadisənin şahidləri dindirilib izahatlar alındı. Məhyəddinlə Niyaz olanları rəhbərliyə bildirib-bildirməməsini götür-qoy edincə, İslah İdarəsindən zəng vurub hadisə ilə maraqlandılar. Məlum oldu ki, müəssisənin dörd bir tərəfində gözətçi qüllələrində keşik çəkən əsgərlər məhkumların həyətdə qaynaşmasından narahat olub müəssisə rəhbərliyinin başı üzərindən vəziyyət barədə mərkəzə məlumat veribləmiş. Bu hal ondan xəbər verirdi ki, Məhyəddinlə əsgərlərin komandiri arasındakı soyuqluq hələ də davam edirdi.

Baş vermiş hadisədən yararlanmaq zamanı gəlmişdi. Məhyəddinin göstərişi ilə Niyaz rejimi sərtləşdirmiş, yaşayış sahəsində əlavə nəzarət postları yaratmışdı. Bütün zabitlərə “obxod”un sayını artırmaq tapşırılmışdı. Çayxananın fəaliyyəti qeyri-müəyyən müddətə dayandırıldı. Yenə həyətdə, nəzarətdən kənar yerlərdə üç nəfərdən artıq sərbəst toplaşmaq qadağan edildi. Məscid deyilən ibadət otağı xüsusi nəzarətə götürüldü: ibadətlə məşğul olmaq istəyən şəxs çöldən azadlıqda məscidə getməsini təsdiqləyən arayış gətirtməli idi. Arayış olmayanadək heç kəsi o otağa namaz qılmağa buraxmadılar. Klubdakı televizorda verilişlərin, teleserialların baxışına da nəzarət qoyuldu. Məhkumların bütün yerlərdə düzülüşü, o cümlədən yataqxanalarda çarpayıların yerləşdiril-

məsi yalnız dəstə bölümü ilə tənzimləndi. Əvvəllər göz yumulan bəzi “əhl”lərin toparlanması ləğv edildi. Qruplardan çoxluq təşkil edilənlər dəstələrə bölüşdürülüb paylandılar.

Rejimin stabilliyinin qorunması adı altında görülən tədbirlər kəskin bildirməsələr də məhkumların qəlbini incidirdi. İki ağılsızın davasını bəhanə edib qalanlarını da bu qədər narahat etmək düzgün idi mi? Məgər belə davalardan azmı olmuşdu? İndi nə oldu ki, müəssisənin rəhbərliyi həyəcanlanıb əl-ayağa düşdü? Yoxsa Niyaz davasının onun “obyektində” baş verməsindən hirsələnib?

Avtoritetlər hadisə zamanı münaqişədə iştirak edən “əhl”lər arasında düşmənçilik yaranmaması üçün həmin axşamın səhəri günü onları barışdırma bilmişdilər. Məsələnin tam məğzini bilmək üçün cərimə təcridxanasına salınanların cəzalarının qurtaracağı günü gözləyirdilər.

Niyazın rejim tədbirləri isə bitmək bilmirdi. Çoxdan keçirilməyən yataqxana “şmon”ları – axtarışlar başlanmışdı. Axtarışlarda hər çarpayının yanında qoyulan dolablardan, balışların, döşəklərin içərisindən istifadəsinə icazə verilməyən dərmanlar, jurnal və qəzetlər, kəsici və deşici alətlər sırasına qatılan kiçik cib bıçağı, dırnaq tutan, ölçüsündən asılı olmayaraq şüşə qablar, alabəzək paltarlar və sairələr tapıldıqda aktlaşdırılıb sahiblərindən alınır. Hadi-

sədən qabaq özünü görməməzliyə vurduğu çox şeylərə, o, indi məhkumların sözü ilə desək "barmaq" edirdi.

Xidmət fəaliyyətinin gücləndirilməsindən bir çox zabitlər də təəccüblənmiş və narahatlıq hissi keçirmişdilər: görəsən nə olub, hansı təhlükə gözlənilir ki, rəhbərlik belə təlaşa düşüb? Zonun idarə edilməsində axır aylarda Məhyəddinin özünü geri tutub, Niyazı irəli verməyi isə heç ürəklərindən deyildi. Söz yayılmışdı ki, Məhyəddin yoldaşının xəstəliyi üzündən şəhər yaxınlığında yerləşən müəssisələrin birinə yerini dəyişib, rəis getmək fikrindədir. Rəisin kabinetini tutmağa hazırlaşan Niyaz bu səbəbdən indidən özünü müəssisənin sahibi olduğunu göstərmək istəyirdi.

–Qardaş, Niyaz xoruzun altında yumurta axtaranın biridir – Şərif Zəfərə deyirdi, – o rəis işləsə, kollektiv acından barmağını soracaq. Mükafatı, maddi yardımı kim yarısını versə, ona yazacaq. Bir də görəcəksən əməkdaşları özü alacağı əskik manata görə sorğu-sualla divara dirəyib. Fikir vermişən, Niyaz bizimlə başqaları ilə danışan tonda danışmır. Bilirsən niyə? Həm savadımıza görə, həm də, o, bilir ki, biz heç kəsi incidib zorla pul istəmirik. Eşitmişən, deyirlər hər ay bir bəhanə ilə rejimdə işləyənlərə çatası əlavə pulu kəsir, zabitlər də narazılıq edir. Nə olacaq bu işlərin sonu? Yenə sən bilərsən...

Zəfər isə təəssüflə onun qayğısına şərikin olaraq cavab verirdi:

–Nə deyim, zalımoğlu əməkdaşlara da məhkum kimi yanaşır. Yəqin öz aləmində bizi paqonlu məhkum hesab edir. Mən bir şey bilirəm ki, bu müəssisədə nə baş verir hamısı pula görədir. İstəyir mükafatlandırma, istəyir cəzalandırma olsun, fərqi yoxdur. Axtarsan bütün çəkişmələrin, tədbirlərin, münasibətlərin axırında görəcəksən ki, yalnız pul dayanır, sonu gedib pula bağlanır. Çölün havası içəriyə də sirayət edib, gecə-gündüz dərdləri, fikirləri pul tələsi qurmaq, qanunun arxasında gizlənərək pul qopartmağın yollarını axtarıb tapmaqdır...

–Mükafat dedim, müavinət də yadıma düşdü. Sən heç müalicə müavinəti almısan?

–Hə, bir dəfə yarısını almışam, yarısını da pul çatışmır bəhanəsi ilə kəsdilər.

–Bəsindi. İslah idarəsinin işçisiyə bəyəm, hər il alasan? Hamıya qaydasınca verilsə, bəs özlərinə nə qalar? Adi işçiyə ildə qanuni müavinət verilməsi və ya mənzil növbəsi, torpaq sahəsi ayrılması münasib deyil, çaşar... Qazamat işçisi hərləyənin var idarədə? Get “yerini tanı”, vaxtılı-vaxtında maaşını al, zindanda Allahına şükür elə...

–Bəlkə də “böyüklər” kimi bu sayaq saymaz-yana düşünəndə özünü haqlı bilirsən, düzü bəzən

baş verənləri ətraflı dərk etməyə çalışanda nəticə tapmayıb yoruluram. Yaxşı bir istirahət yeri tapmışam.

–Haranı deyirsən?

–Kitabxananı. İyirmiyə qədər məhkum var ki, daim orda olurlar. Heç kimə, heç bir işə qarışmırlar. Təsəvvür edirsən, sakitcə cəzalarının sonunu gözləyib başlarını mütalə ilə qarışdırırlar. Gedirəm ora, hansısa kitabı öz aramızda müzakirə edirik, fikir paylaşırıq. Az da olsa ətrafdakı hərki-hərkilikdən aralanıb dincəlirəm. Gəl gedək sən də mənimlə.

–Gedək. Kitabxanada işləyən məhkum mənim dəstəmdə olur. Nümunəvi məhkumdur. Onun şərti azadlıq vaxtı çatmışdı, ərizəsi təmin edilmədi.

–Bəhanə nə oldu?

–“Hörmət” qabiliyyəti çatmadı. İslah olunmanın əsas əlaməti savad, ağıl, düşüncə deyil. Azadlığa layiqliyini ilk növbədə “hörmət” qabiliyyətinlə sübut etməlisən...

* * *

Sanitarlar arasında cinsəllik baxımından həm aktiv, həm də passiv olan, sevgili cütlük öz intellektləri, dünya görüşləri ilə digərlərindən xüsusilə fərqlənirdilər. Vüsalə (əsl adı Vüsal idi) zona gətiriləndən daim açıq havada olduğuna görə rəngi qaralmış, üzü codlaşmış, əvvəlki “incəliyindən” əsər-əlamət qalmamışdı. Həbs olunmamışdan qabaq isə Vüsaləni zənən sayacağı üz cizgiləri, qaşları, kiprikləri, makiyajı

ilə qadından fərqləndirmək olmurdu. Nəinki gecələr, gündüzlər də çoxları onu qadın hesab edirdi. Gözəl görünüşü ilə ürəyində qürurlansa da, bu gözəlliyi həmişə başına bəlalar gətirirdi. Qadın kimi qəbul edən kişilərin əksəriyyəti sonradan yanıldığını görəndə söyüb incidir, təhqir eləyirdilər. Başına gələn bədbəxtlik də elə bu səbəbdən oldu.

O, internetdə, sosial şəbəkələrin birində Elman adlı bir cavan kişi ilə tanış olmuşdu. Onun savadı, dünyaya baxışı Elmanı cəlb etmiş, uzun müddət bir-birləri ilə virtual aləmdə münasibət qurmuşlar. Elman tezliklə elektron poçtuna şəklini göndərib, qarşılıqlı olaraq onun da fotolarını görmək istəmişdi. Vüsalə də xahiş əməl edərək, üç yeni şəkli ilə virtual dostunu sevindirmişdi. Şəkillərdən sonra ona vurulduğunu bildirən Elmanın mesajları birə-on artmışdı: “Vüsalə, sən nə gözəlmişsən, heyran oldum. Səni günü-gündən sevməyə başlayıram. Baxmaya-raq ki, mən evliyəm, sənənlə hər an görüşməyə hazırım. Gəl yaxın günlərdə görüşək, yaxından tanış olaq. Mütləq!”

Münasibətlərinin, oynadığı oyunun bu səviyyəyə gələcəyini gözləməyən Vüsalə nə edəcəyini bilmirdi. Bu biznesmen, “papa uşağına” yalanını, əsl qadın olmamasını desinmi? Yoxsa, özünə də ləzzət eləyən, ömründə eşitmədiyi sevgi etiraflarını qəbul etməkdə davam etsin? İki-üç həftə şəbəkədə yazış-

maqdan çəkindi, telefonuna gələn mesajlara, zənglərə cavab vermədi. Lakin, Elman əl çəkmək bilmirdi, inad edirdi.

O anlarda Vüsalə özünə də, Allahına da nifrət etmişdi. Allah onu niyə belə yaratmışdı? Nə qadın kimi qadın idi, nə də kişi kimi kişi. Əgər Allah onu əsl qadın yaratsaydı dünya dağlardımı? Çıxış yolu tapmaq üçün dərini özü sayaq rəfiqələrinə, “bacılarına” danışdı. “Bacıları” Elmanın onsuz da gec-tez həqiqəti biləcəyini, qorxmamağa, görüşə getməyə ürəkləndirirdilər: “Bəlkə ona elə sənin kimisi gərəkdir, xoşuna gələcəksən...” Nəhayət, bir axşam barların birində Elmanla görüşməyə razılıq verdi.

Elman qələbəsinə, onu ram etməsinə sevinirdi. Odur ki, barda çox oturmayıb, “ovunu” evə aparmağa tələsirdi. Vüsalə ehtiyatlandı:

–Bura bax, məni hansı evinə aparırsan?

– Evdən çox ev var, istəyirsən bağa aparım? – Elman soruşdu.

–Hara rahatdı, ora apar.

–Onda getdik bağa.

Şəhərin yaxınlığında olan bağ evi çox da uzaq deyildi. Yaraşılıq otaqları, gözəl şəraiti olan bu bağ evində Elmanın bardakı qədər hər cür içkiləri vardı. Yemək-içməkdən sonra tanışlığın yataq mərhələsi yaxınlaşanda həqiqət anı çatdı...

Elman onun qadın olmadığını biləndə elə bil başına qaynar qazandan su töküldü:

–Başa düşmədim, necə yəni sən qadın deyilsən? Bəs nəsen?.. Deməli, petuxsan. Bəs, ay biqeyrət, neçə aydı bunu məndən niyə gizlədirdin? Dolamışdın məni?..

–Yox, qorxurdum deməyə... Çünki, aramızdakı sevgini itirmək istəmirdim.

–Tüpürüm o sevgiyə də, sənə də...

Elman onu döyməyə başladı. Əlindən çıxıb qarıya tərəf qaçmaq istədi. Elmanın qəzəbinin daşması bir qədər də içkili olmasından idi:

–Yox, qaça bilməzsən, öldürəcəyəm səni, petux...

Stolun üstündəki mətbəx bıçağını qapıb onun üstünə şığıdı. “Ay Allah, bu nə bələdi başıma gətirirsən,” – Vüsalə keçirdiyi ölüm qorxusundan ağladı. Bacardıqca əl-qol atıb özünü müdafiə etdi, ağına gələcək çarəsi yox idi, ölmək istəmirdi. Tutaşdılar, birdən əvvəlcə Elman, o da üstündə döşəməyə uzandılar...

Əlinə isti maye dəydi: Qan idi... Əlinin kəsildiyini zənn etdi. Amma bıçağın yerdə uzanan Elmanın qarnına saplandığını görəndə əlinin onun qanına batdığını anladı. Dərhal əlinin qanını təmizləyib canını qurtarmaq üçün yerdə inildəyən Elmana əhə-

miyyət vermədən evdən çıxaraq özünü qaranlıq küçəyə atdı...

Elman ordaca qan itkisindən keçinmişdi. Ölmündən bir həftə sonra mərhumun kompyuterindəki və telefonundakı mesajları və zəngləri araşdırıb onu da həbs etdilər. Məhkəmə zamanı nə qədər israr etsə də ki, Elmanı qəsdən öldürməyib, özünü müdafiə edib, xeyri olmadı. Doqquz il ona cəza kəsdilər.

Vüsalənin həbsə düşəndən bəri sevgilisi olan İqrarın "həyat hekayəti" tamam fərqli idi. Passivliklə yanaşı aktivliyi də olan İqrar dələduzluqda təqsirləndirilib altı il müddətinə cəza almışdı. Azadlıqda özəl şirkətlərin birində işləyirdi. Şirkətdə işlədiyi Nazimlə hamı onu yaxın dost bilirdi. Həmişə bir yerdə oturub-dururdular, aralarındakı ilginç münasibəti kimsə bilmirdi. Nazim evli idi. Hədsiz qısqanc xanımı ərinin sədaqətindən, gününü yalnız dostu, iş yoldaşı ilə keçirməsindən məmnun idi. Bilmirdi ki, Nazim əlinə fürsət düşən anda onun vasitəsilə arvadına xəyanət edirdi. İqrarsa Nazimin xanımı ilə hər dəfə qarşılaşarkən xəyanətdəki iştirakına görə ürəyində vicdan əzabı çəkərdi. Bu səbəbdən neçə vaxtdı ondan aralanmağa, ayrılmağa bəhanə axtarırdı. Bəhanəyə ehtiyac qalmadı: çox keçmədi bank əməliyyatlarında birgə törətdikləri cinayətlərin üstü açıldı. İqrar təhqiqat zamanı əməliyyatları təkbaşına gördüyünü ifadə verdi. O, Nazimə görə yox, yoldaşının

gözü yaşlı qalmaması üçün bütün məsuliyyəti öz boynuna götürmüş, bununla ürəyini ağrıdan günahına təskinlik tapmışdı...

Hələ ilk aylarda Nazim görüşünə gəlsə də, o, görüşmək istəməmiş, bir daha gəlməməsini xahiş etmişdi. Buna baxmayaraq özü gəlməsə də, “dostu” hər bayramda onun üçün bağlama göndərirdi.

* * *

Çayxanada dava edənlər cərimə təcridxanasından azad olunan günün axşamı avtoritetlər tərəfindən sorğu-suala tutuldular. Hərə özünü haqlı hesab edən bu ixtilafı araşdırdıqca ortaya xeyli müəmmalar çıxdı. Elə bil kimsə bilərəkdən aranı qarışdırmışdı.

Avtoritetlər Bəkirlə münasibətləri normal olduğundan vəziyyətin gərginləşməsində daha çox Niyazdan şübhələnib əsas günahkar onu saydılar. Öz aralarından birini Niyazın qəbuluna göndərüb sabitliyi özləri qoruyacaqlarını, əvəzində qayda-qanun adı altında göstərilən təzyiqin yumşaldılmasını, əvvəlki vəziyyətə qayıdılmasını xahiş etdilər. Niyaz onların xahişinə əhəmiyyət vermədi:

–Biz sizsiz də keçinərik. Rejimi boş buraxsaq, yumşaltsaq özbaşınalıq artar, mümkün deyil siz dəyənlə razılaşmaq.

Ürəyində isə düşündü ki, “bunlar mənim nə istədiyimi ya başa düşmürlər, ya da başa düşmək istəmirlər”.

Niyazın yola gəlməməzliyinə cavab olaraq avtoritetlər ayın sonunda həmişə müəssisə rəhbərliyinə çatdırdıqları əlavə haqqı verməkdən imtina etdilər. İmtanadan hirsələnən Niyaz da Bəkiri otağına çağırıb “qara pul”un göndərilməsinin qarşısını almağı əmr etdi:

–Qoy başa düşsünlər ki, bizə verməyəcəklərsə oğru aləmi də bu zondan bir qəpik pul görməyəcək. Yekəbaşlar ağıllanmaq əvəzinə qudurlurlar...

Danışılanlar düz çıxdı. Payızın axırlarında Məhyəddinin arvadı aylardan bəri sürən xəstəliyə tab gətirməyib dünyasını dəyişdi. O, evdə qalan iki azyaşlı uşağına yaxın olmaq üçün şəhər həndəvərindəki kiçik müəssisələrdən birinə rəis göndərildi. Gülbaxtdakı rəis vəzifəsinin müvəqqəti icrası isə Niyaza həvalə edildi. Məhyəddin Niyazı heç də yaxşı olmayan pis bir vəziyyətdə tək qoyub getdi. Müəssisədəki məhkumlar içərisində yüksələn tərzdə gizli gərginlik, narazılıq yaşanırdı. Əməkdaşların qaydaların özlərinə sərf edənini ciddiylə tələb etməsinə, özlərinə sərf etmədikdə isə laqeyd yanaşmalarına görə yeri gəldikcə qısa çıxışlar edib etirazlarını bildirirdilər.

Niyazın rəis hesab edilməsinin üçüncü səhəri növbəti “sürprizlə” açıldı. Məhkumlar arasında dəli Mahir adlanan birisi (psixi çatışmamazlıqlarına görə ona dəli deyilsə də, o, özü dəli sözünü igid kimi anlayırdı) səhər yoxlamasından əvvəl hamının gözün-

dən yayınıb həyətin aşağısındakı səkkiz metr hündürlüyündə, on tonluq su çəninin üzərinə qalxmışdı. Dəli Mahirin çənin üstünə çıxmaqda məqsədi etirazını göstərmək, oradaca “mətbuat konfransı” keçirmək idi. O, reytingli televiziya kanalından çəkiliş gəlməsini, jurnalistlərin çağırılmasını tələb edirdi. Onlara azadlıqda şərlənməsindən, cinayət işinə düzgün baxılmamasından, günahsız cəza çəkməsindən danışacaqdı. Burada hüquqlarının tapdanmasından, yeməyin azlığından, isti paltarının olmamasından şikayətlənəcəkdi.

Nəzarətçilərin ona yerə enmək göstərişlərini hədə ilə cavablayırdı:

–Günortaya qədər haqq səsimi yuxarılara çatdırmaq üçün tələblərimi yerinə yetirməsəz və güclə məni aşağı düşürmək istəsəz, burdan yerə atılıb özümü öldürəcəyəm...

Həyətdə, su çəni yerləşən kiçik meydana məhkumlar doluşub maraqla tamaşa edir, dəli Mahirin çənin üstündə dayanmaqdan nə qazanacağını gözləyirdilər. Dəqiqələr keçdikcə bu hal yüzlərlə məhkumun iş-gücünü buraxıb ona diqqət kəsilməsinə səbəb olurdu.

–Onu necə var, yerə düşürmək lazımdı, Amma ehtiyatla, çünki, özünü atmağı bir yana, ehtiyatsızlıqdan ayağı sürüşüb ordan yırılsa ölə bilər, – Bə-

kirlə Şamil məsləhətləşərək təcili tədbir üçün baş sındırırdılar.

Mahir odlu-alovlu nitqi ilə özbaşına, xoşluqla yerə düşənə oxşamırdı. O orda durduqca da müəssisənin rejim şəraitində gözlənilməz hallar yaşanar və bütün məhkum heyəti nəzarətdən çıxıb bilərdi. Bu təhlükəni başa düşən zabit və nəzarətçilər tez fikirləşib plan qurdular. Nəzarətçilərdən ikisi yaxınlaşıb onu söhbətə tutaraq bir xeyli başını qatdılar. Şamilin müavini Şahin isə digər bir nəzarətçi ilə arxa tərəfdən uzun nərdivan qoyub səssizcə çənin üstünə qalxmağa başladılar. Onları görəndə bütün məhkumlara əllə işarə etdilər ki, dinib Mahiri duyub salmasınlar.

Şahin ilə nəzarətçi çənin üstündə Mahirə yaxınlaşanda, Mahir ona yerdən dikilən baxışlardan nəşə anlayıb arxaya çöndü:

–Gəlməyin yaxına... Eşidirsiz, gəlməyin, gəlsəz özümü atacağam aşağıya, – o, bir addımlığında durmuş Şahini görüb çığırdı.

–Dayan, qulaq as, – Şahin onun təlaşını azaltmağa çalışdı. – Sən özünü yerə atmaqla heç nə əldə edə bilməyəcəksən. Bizə uzağı bir töhmət verəcəklər, amma sən öləcəksən, ya da ömürlük şikəst qalacaqsan. Gəl, əlini uzat mənə, düşək yerə. Sənin konkret nə istədiyini aydınlaşdırmaq. Mən sənə söz verirəm ki,

tələblərini rəhbərliyə çatdırıb, yerinə yetirilməsi üçün nə lazımdısa əlimdən gələni əsirgəməycəyəm.

Mahir tərəddüd içində qalmışdı. Aşağıdan hamı onlara baxırdı. Nə etsin? Razılaşsın, ya razılaşmasın? Deməsinə baxmayaraq yerə atılıb özünü öldürməsinə heç istəmirdi. Can şirin şey idi...

–Sən dediklərini kişi kimi edəcəksən? – Mahir hamı eşidəcəyi səslə sual verdi. – Söz ver ki, məni aldatmayacaqsan...

–Söz verirəm ki, səni aldatmayacam, – Şahir ciddiylə cavab verdi.

–Camaat, siz də şahid olun, eşitdiz?

Yerdəki məhkumların bir neçəsi “hə, eşitdik” qışqırsalar da, əksəriyyəti çarəsizlikdən dediyi bu sözlərdən sonra onu istehzalılı baxışlarla süzdülər: “Aldatsa, guya nə baş verəcək?”

–Ver əlini, ehtiyatlı ol, sürüşərsən, – Şahin sağ əlini ona sarı uzatdı.

Mahir Şahinə tərəf addım atmaq istəyəndə az qala ayağı büdrəyəcəkdi, özünü birtəhər saxladı. Baxanların hamısı həyəcanlandı. Çənin üstünə çıxandan bəri Mahirin canına belə qorxu yayılmamışdı. Dərhal əlini uzadıb Şahinin əlindən tutdu. Ürəyində sevindi, nə yaxşı ki, Şahin bura onun ardınca çıxmışdı, tək başına yerə necə düşərdi?..

Şahin nəzarətçi ilə köməkləşib məhkumu aşağı düşürəndən sonra Bəkir ilə Şamil dərindən “ah” çəkib

yüngülləşdilər. Dəli Mahiri əvvəlcə Bəkirin otağına aparıb izahat aldılar, dalısıyca da on sutka müddətinə cərimə təcridxanasına saldılar.

Niyazı narahat edən məsələ baş verən olayın arxasında kiminsə olub, olmaması idi. Dəli Mahir su çəninin üstünə öz ağılı iləmi qalxmışdı, yoxsa bu hadisəni təşkil etmişdilər?..

Yaranmış narahatlıq barəsində yenə əsgərlər, mühafizə bölüyü mərkəzə yubanmadan xəbər etmişdi. Günorta üstü qoltuğu papkalı inspektorlar müəssisəyə daraşdılar, hamıdan izahat alındı. Həyatlarını təhlükə altında qoyaraq səkkiz metrlik hündürlükdə çənin üstünə çıxıb hadisənin qarşısını aldıqlarına görə təşəkkür gözləyənlərin də başqaları ilə yanaşı cəzalandırılacağı bildirildi: "Vəziyyətin belə alınması səhlənkarlıqdan başqa bir şey deyil. Təşəkkür yox, sizə töhmət düşür". Niyaza isə nəticə çıxarılası irad tutuldu: məlumatlar ləng, mərkəz özü xəbər tutandan sonra məruzə olunmamalıdır !

Dəli Mahiri cərimə təcridxanasında tək adamlıq kameraya saldılar. Birinci gün əl dəymədilər. Səhəri iki zabit və iki nəzarətçi kameraya daxil olub onu "ağıllandırmaq", bir daha gələcəkdə yenə harasa çıxmaq fikrinə düşməməsi üçün dövrəyə alıb huşunu itirənədək döydülər. "Pres" deyilən bu tərbiyəvi cəza üsulu təcridxanaya salınan məhkumların əksəriyyətinə tətbiq edilirdi. Sürəkli "pres"dən sonra ya-

rım qaranlıq, soyuq, nəm, beton divarlar arasında tək özü-özü ilə qalan insan, həyat həqiqətlərini başa düşüb müdrükləşməyə bilmirdi...

On sutkalıq cəzası qurtarıb yaşayış zonasına qayıdan Mahirin ilk axtardığı adam Şahin oldu:

–Bu idi kişi kimi söz verməyin?..

–Mən söz verdim ki, əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm. – Şahin vədini izah etdi. – Sənə əlavə buşlat, isti paltar verəcəyəm, yeməkxanaya da xahiş etmişəm hər gün sənə əlavə çörək versinlər. Qalanı mənlük deyil, Niyaz müəllimlikdir, problemlərini ona de.

Niyaz avtoritetlərlə münasibətinin soyuqlaşmasına, dilinə gətirməsə də ürəyində peşman olmuşdu. O, Məhyəddinin iş yerinin belə tez dəyişiləcəyini gözləmirdi. Müvəqqəti adı ilə rəis olmasına sevinəsə də, məsuliyyətinin birə-beş artmasına, həmişə arxayın olduğu qüvvənin – Məhyəddinin daha yanında olmamasına heyifsilənirdi. Rəis təsdiq olunacağı halda müavin yerinə həvəsiyən Bəkirə nədənsə ürək qızdırı bilmirdi. Ona ar gəldiyindən avtoritetlərlə əvvəlki münasibətlərə heç nə əldə etmədən qayıtmağı da özünə sığışdırmırdı.

“Sürprüzlər” isə davam edirdi. Növbəti həftənin ortalarında müəssisənin həyətindəki meydanda onlarla məhkumun gözü qarşısında məhkumlardan biri onu təhqir edən əməliyyatçı zabitə əl qaldırmış,

az qala əlbəyaxa olmuşdular. Yaxınlıqdakı nəzarətçilər dərhal araya girib onları ayırmış, tutaşmanın davaya çevrilməsinin qarşısını almışlar. Zərbənin təsirindən zabitin burnu qanamış, sifətində kiçik şiş əmələ gəlmişdi.

Niyaz əgər sorağı yayılarsa böyük biabırçılıq sayılacaq bu hadisəni necə var ört-basdır etməyə çalışdı. Məhkuma on beş günlük cərimə təcridxanası cəzası verdi. Zabitə hava qaralanadək öz otağında oturub kimsənin gözünə görünməməyi, sonra da üzünün şişinin çəkilənədək işə gəlməməyi, evdə oturub heç yana çıxmamağı tapşırırdı. O, günahı öz işçisində görürdü:

–Axı, mən dəfələrlə demişəm adam arasında danışığınıza fikir verin. Söyüşlə, təhqirlə danışmayın. Nə vaxtsa məni görmüsüz məhkum işərisində kimisə təhqir edəm? Kabinetin var, çağır otağına təklildə təhqir elə. Qəti olmaz. Kütlə olan yerdə təhqirə biri dözər, ikisi dözər, günün birində bir başqası dözməz qayıdar səni təhqir edər. Gərəkdirmi bu?..

Lakin, Niyazın söylərinin nəticəsi olmadı. Zabitlə məhkum arasında baş vermiş əlbəyaxa haqqındakı xəbər üç gün keçməmiş İslah İdarəsinə yetişdi. Yəqin ki, məlumat bu dəfə mühafizə bölüyündəki əsgərlər tərəfindən ötürülməmişdi, çünki hadisə ani olduğundan ətraflı xəbərləri yox idi. “Bəs görən kim çatdırmışdı?” – Niyaz İdarə ilə münasibəti olan

əməkdaşları bir-bir ürəyində çıxdaş etmişdi. Kimi isə günahkar çıxarmaq üçün tam qərara gələ bilməmişdi.

Birdən nəyisə xatırlayıb Bəkiri yanına çağırdı:

–Sən avtoritetlərə bir mobil telefon vermişdin.

Həmin telefon onlardadır, yoxsa almısan?

Bəkir Niyazın əsəbiləşəcəyini bilib özünü itirdi:

–Yox, almamışam, onlardadı...

–Sənin aqlın var? Bəlkə elə İdarəyə xəbəri ötür-ötür onlar çatdırıblar? Zibilə dönsün verdikləri pul. Təcili telefonu geri al. Eşitdin?

–Baş üstə, – deyib Bəkir susdu.

Axır günlərdə Niyazın qulağına məxfi məlumat deyilmişdi ki, avtoritetlər zonda qiyam hazırlamaq istəyirlər. Kim bilir, ola bilsin baş verənlər oğru aləmi tərəfindən həmin o telefonla idarə edilir? Münasibətlərin gərginləşdiyi vaxtda onlara mobil rabitə əlaqəsi şəraiti yaratmaq tam ağılsızlıq idi. “Görünür, həmişəki kimi Bəkirin nəfsi aqlını başından alıb”, – Niyaz düşünürdü.

Son hadisəyə görə İdarəyə çağırılıb danlanılan Niyaza axırıncı xəbərdarlıq edildi: “Bir də belə hallar baş verərsə və müəssisədəki hadisələri yenə gizlətməyə cəhd edərsənsə tək cəzə işindən yox, xidmətdən azad olunacaqsan!”

...Sonradan olayın iştirakçıları: “naruşitel” məhkumu cəzasının ardını çəkmək üçün ayrı müəssisəyə, zabiti də işləməyə başqa yerə göndərdilər.

* * *

Bir həftə keçmişdi, yenə aləm bir-birinə dəydi: tanınmış müxalifət qəzetlərindən birində məhkumlar adından dərc edilmiş şikayət məktubu səhər tezdən İslah İdarəsini qəzəbləndirmişdi. Təcili olaraq məktubda adları çəkilən məhkumlardan izahat alınması və onun qəzetə hansı yolla, kimin vasitəsilə çatdırılmasının araşdırılması tapşırılmışdı.

Məktubda müəssisədə rəhbərlik tərəfindən narkotikanın satılmasından şikayət olunur, görüşdə, tibb hissəsində, telefon xidməti, saç qırımı, azadlıq üçün məhkəməyə təqdim olunma və sair işlərdə alınan rüşvətlərin dəqiq siyahısı və qiymətləri sadalanırdı. Dəftər-kitabda qeydə alınmayan məlum həqiqətlər təsadüfən qəzet səhifəsində işıqlandırılmışdı.

Niyaz kabinetinə girən kimi məktubda adları çəkilən üç məhkumu çağırıb sorğu-sual etmişdi:

–Qəzetə məktubu nə vaxt yazmışız?

–Nə məktub, nə qəzet? – Məhkumlar təəccübləndilər.

–Özünüzlü tülkülüyə qoymayın. Baxın bu qəzetə, – Niyaz əlində tutduğu qəzeti üstlərinə tulladı, – baxın qəhrəmanlığınıza... Qəzetə şikayət etməklə

nəyi dəyişəcəyinizə ümid edirsiniz? Gününüzü qara edərəm bundan sonra, bilərsiz şikayət etmək nədir...

–Rəis, – aralarındakı yaşlısı dilləndi, – vallah bu məktubdan xəbərimiz yoxdu. Düzdür, bu işlərə dair narazılığımız var və öz aramızda söhbətlərdə şikayətlənmişik. Amma durub əlimizə qələm alıb yazmaq, qəzetə göndərmək bizlik deyil.

–Bu qədər zabitin, nəzarətçinin gözündən yayınub belə gizlin iş görməkmi olar, – digər məhkum əlavə etdi, – bəlkə elə bu zabitlərdən birinin işidir?

–Hərgah uzağı iki-üç günə biz biləcəyik, kim yazıb, kim qəzetə çatdırıb. Heç nə gizlin qalan deyil. Əli olan hər kəs də öz cəzasını alacaq, bunu bilin. Əgər həqiqətən sizlik deyilsə, dediyinizi təsdiq edin. Yubanmadan tez gedin Bəkirin otağına. Üçünüzün adından məktub yazırsız ki, qəzetdə yazılanlar hamısı yalandır və heç bir şikayətimiz yoxdur...

Çox keçmədi, əməliyyatçıların hazırladığı təkzib məktubu məhkumlara qol çəkdirilib faksla İslah İdarəsinə göndərildi. İdarənin mətbuat katibi təkzib məktubuna əlavə şərh verərək dərc olunan yazını cəfəngiyyat adlandırıb qəzeti məsuliyyətsiz məlumatların dərcinə görə qınadı.

Nəticə gözlənilən idi. Başqa cür ola da bilməzdi. Çünki, haqqında danışılan pullardan idarənin xəbəri vardı. Çoxdan buna göz yumduqlarına görə

faktların ictimailəşməsi onlara sərf etmirdi. Bu nöqtəyi nəzərdən inkar etməkdən savayı yolları yox idi.

Qəzetdəki yazıdan xəbər tutandan bəri xidmət əməkdaşlarını narahat edən məsələ müəssisədəki pulyıǵma yox, məktubun hansı yolla, kim tərəfindən qəzetə ötürülməsi idi. Şikayət məqaləsindəki pul yığmada adları hallanan işçilər, imza edən məhkumlar, verilən pulyıǵma siyahısı – hər şey, əslində həqiqət idi.

Edilən cəhdlərə baxmayaraq qəzet məktubun surətindən qeyri, əlavə məlumat verməkdən imtina etdi. Məktubun sonunda çəkilən qollar eynən olmasada, məhkumların imzalarına oxşayırdı. Məhkumlar isə bu işin onların yox, paqonlular tərəfindən təşkil edildiyinin iddiasındaydılar.

“Məhkumların sözündə həqiqət var, – Niyaz fikirləşirdi, – hər kimdisə işin içində olan adamdır”. O, şübhələndiyi bütün işçiləri gözünün qabağına gətirib çıxdaş elədi. İndi kimin boynuna qoymaq olardı ki, bunu sən etmisən, – düşündü...

Niyaz Bəkirlə qəzetdəki yazı barədə ölçüb-biçdiklərini müzakirə elədikdən sonra belə güman etdilər ki, bu olsa-olsa bir ay əvvəl işdən azad olunub əmək pensiyasına çıxan gizir Familin işi ola bilərdi. Ona illərdir can atdığı baş gizir rütbəsini ala bilməsinə imkan verilmədiyindən işdən narazı çıxmışdı.

Onun yaxın qohumu isə jurnalist idi, digər müxalifət qəzetində işləyirdi.

Yazıda adları keçən məhkumlar heç vəchlə yaxalarını ələ vermək istəməsələr də, cəzasız qalmadılar. Şəxsi işlərinə töhmət yazılmaqla bir müddət sonra hər üçü ayrı-ayrı cəza evlərinə yatab edildilər.

* * *

Rəis əvəzi olandan sonra Niyaz özünü necə aparırdısa, rejim rəisi ədliyyə mayoru Şamil də ona tabe nəzarətçilərlə münasibətini həmin qaydada qururdu. Üstəlik əsəbiləşəndə onlara ağızına gələni deyir, söyür, bəzən də sillələyirdi. Nəzarətçilərin çoxusu işinin xatirinə onun söyüşlərinə fikir verməsələr də, aralarında dözməyənlər də tapılırdı. Dözməyənlərdən biri – Elxan adlı nəzarətçi Şamilin növbəti söyüşünə cavab qaytarmışdı. Hikkəsindən partlayan Şamil vurduğu sillə ilə nəzarətçinin qulağını qanatmışdı.

Nəzarətçi o gün işləməkdən imtina edərək Niyazın qəbuluna gedib Şamildən şikayətlənmişdi:

–Rəis (əvəz işləyəndən hamı Niyaza belə müraciət edirdi), özünüz baxın, qiymət verin. Siz özbaşınalığın qarşısının alınması üçün tədbir görməsəniz şəhərdəki İdarəyə gedəcəyəm.

–Mən onu tənbeh edəcəyəm. Ancaq sən də düz etmirsən, lazımdır ki, onu başa düşəsən. Bütün günü narahatlıq, əsəb ağrını xarab edib. Sənin rəisindi, gü-

zəştə get, səbrli ol, əhəmiyyət vermə söyməyinə. Gərək səni vurmayaıdı. İndi vurub, nə olsun, dünya dağılmalıdı? Bundan ötrü İdarəyə getməzlər. Hesab elə ki, böyük qardaşın vurub.

–Rəis, mənim böyük qardaşım elə qabiliyyətsiz deyil, özü günahkar ola-ola məni vura...

Niyaz onu sakitləşdirməyə çalışsa da, nəzarətçi Elxan inadından dönmədi.O, Şamilə qarşı heç bir tənbeh görülmədiyindən işdən sonra İslah İdarəsinə şikayətə gedir. İdarədən isə Niyaza rejim rəisinə xəbərdarlıq edilməsi göstərişi verilir.

Buna bənzər hadisə yaxınlıqdakı cəzaçəkmə müəssisəsində baş vermişdi. Müəssisənin rəisi giriş qapısının çöl tərəfində, görüşə gələn vətəndaşların gözü qarşısında məsul növbədən çıxıb evinə gedən dəstə rəisini təhqir edir. Dəstə rəisi də onun təhqirinə təhqirlə cavab verir. Üz-üzə gəlib əlbəyaxa olurlar. Vəziyyətin gərginləşdiyini görən rəisin ətrafdakı qulbeçələri davaya qarışub dəstə rəisini yerə yıxaraq döyürlər. Dəstə rəisi qulbeçələrin zərbələrindən “qırmayın bir-birinizi”, – deyən vətəndaşların köməyi ilə canını birtəhər qurtarır.

Qəzəblənmiş rəis dəstə rəisinə cinayət işi açılması üçün təcili sənədlər hazırladır. Ağılna gəlmir ki, dəstə rəisini təpikləyib döymələri çöl qapısının üstündəki videokameranın yaddaşına köçüb. Hadisə yerindən birbaşa mərkəzə şikayətə gedən dəstə rəisi

daha fəhmli olduğundan həqiqəti görmək üçün kameranın çəkdiyi təsvirlərə baxılmasını rəhbərlikdən xahiş edir. Video görüntülər mərkəzə aparılıb baxılır, hadisənin bütün iştirakçılarına töhmət verilir, əsas günahkarların: müəssisə və dəstə rəislərinin isə iş yerləri dəyişdirilir...

Elxanın şikayət etdiyi günün səhəri Niyaz dəstə rəisi Zəfəri otağına çağırdı:

–Mənə çatan məlumatla görə dünən axşam nəzarətçi Elxanı İdarəyə sən aparmısan.

–Bəli. Daha doğrusu mənim maşınımda gedib. Nə olsun ki...

–Sənin nə marağın vardı ki, onu aparasan?

–Mən evimə gedirdim. Soruşdu, olar mən də oturum maşına? Nə deyim? Deyim olmaz, sən nəzarətçisən... İş yoldaşdır, axı. Dedim, otur. Sabah təqaüdə çıxanda hamımız eyni olacayıq: zabit, qeyri-zabit fərqimiz olmayacaq, insanlığımız qalacaq. Dedi, İdarənin qarşısından sürərsən? Etiraz etmədim...

–Sən onu ən azından fikrindən daşındıra bilərdin.

–Rəis, nə üçün onun iradəsinə əks çıxmalıydım, qoymamalıydım? O, düz edib şikayətə gətirdi. Məgər bizə qarşı elə hərəkət etsələr, biz bağışlayarıqmı? Mən bağışlamaram...

Niyaz deyilən suala dinmədi. Zəfər onun susmasından yararlanıb davam etdi:

–Rəis, bir misal çəkim. Biz hər gün həyətdə gəzərkən natəmizliyə görə sanitarları qınayırıq. Amma zibilin olmamasının tək bir asan yolu var: zibili yerə tökməmək...

Niyaz Zəfərin kifayət qədər savadlı olduğunu və nəyə işarə etdiyini bilirdi. Telefonuna gələn qəfil zəng onu dəstə rəisinin məntiqi qarşısında aciz qalmağa imkan vermədi. Zəng edənin nömrəsini görə-cək Niyaz təlaşlandı. Zəfərin otaqdan tez çıxması üçün: “Yaxşı, sən get”, – dedi. Deyəsən zəng edən “yuxarıdan” idi. Rəis əvəzi sayılardan Niyaz telefonuna zəng gələndə otağında heç kəsi saxlamırdı.

* * *

Niyazın tənəli göstərişindən sonra Bəkirin avtoritetlərdən cib telefonunu geri alması onların rəhbərliyə münasibətini bir qədər də acılaşırdı:

–Bəlkə telefonun pulunu artıraq? – Bəkirdən soruşdular.

–Artıran idiz, vaxtında sizdən istənilən əlavəni artırırdınız da...

– Olduqca çox istədiniz, həm də bizə icazə verilmədi paqonlularla hansısa razılığa gələk.

–İndi mənə də icazə vermirlər telefon sizdə qalsın.

–Bəkir müəllim, düz eləmirsiz, sıxırsız bizi. Bir gün bu sıxılmaya dözməyəcəyik, başınız ağrıyacaq, – gileylənən avtoritetlər səbrlərinin daraldığını bildir-

dilər, – onu da başa düşürük ki, bunu sizə Niyaz məcbur edir. Yəqin özünü dövlət içində kiçik “dövlətin” padşahı hesab edir. Eybi yox, qulluğunda qalsın...

Çox keçmədi, günlərin birində nahara yaxın Bəkir özünü Niyazın kabinetinə saldı:

–Niyaz müəllim, bayaqdan yüzədək məhkum yığışb meydana, xoşluqla da dağıda bilmirik. Oturlublar yerə durmurlar, guya etirazlarını bildirmək üçün aksiya keçirirlər.

–Məqsədləri nədir? Nə istəyirlər?

–Sizin işdən çıxmanızı, istefanızı...

–Mənim istefamı? – Niyaz heyrətləndi? Bir neçə saniyə donub düşündü. – Elə təkcə mənimmi istefamı istəyirlər?

–Bəli, – Bəkir səsini qısıb susdu.

Niyaz əsəbindən balaca otağında (rəis əvəzi olsa da hələ otağını dəyişməmişdi) o baş-bu başa var-gəl etdi. Sonra nə düşündüsə dayanıb diqqətlə Bəkirə baxdı:

–Düzünü de, işdən çıxmamı səndəmi istəyirsən?

Gözlənilməz sualdan Bəkirin üzünə qızartı yayıldı. Döğrudür Niyazın acgözlüyü heç ürəyindən deyildi, amma, işdən çıxarılsa görən onun yerinə gələn necə olacaqdı, müavin işləməsinə imkan verəcəkdimi, Allah bilirdi?..

–Nə danışırsız, Niyaz müəllim, siz fikirləşirsiniz ki, mən də onlarla həmrəyəm? Siz olmasanız onlar mənə əhəmiyyət verməzlər. Sizdən çəkindikləri üçün mənimlə hesablaşırlar. Ancaq, siz də gərək narazılığınızı dərinləşdirib bu yerədək gətirməyəydiniz...

–Mən də Məhyəddinə güvəndim. Daha keçib, geriyə yol yoxdur. Məcburam ki, onların dərslərini verim. Bu dəqiqə İdarəyə zəng vurub kömək istəyəcəyəm. Qoy xüsusi təyinatlıları göndərsinlər.

Niyaz dediyi qaydada etdi, mərkəzə məruzə edib kömək istədi. Sonra avtoritetlərdən üçünü otağına çağırdı. Məhkumlar içəri girərkən ayaq saxlayıb Niyazın reaksiyasını gözlədilər: onlara da ayaqqabısını çıxartmaq əmri veriləcəkdimi? Belə olarsa görüşməkdən imtina edəcəkdilər. “Keçin içəri”, – eşidəndə etirazdan daşındılar. Niyaz onlara hətta əyləşməyə yer də göstərdi:

–Buyurun, əyləşin...

Müəssisədə qəbuluna gələnlərin bəzilərindən ayaqqabısını çıxarmağı ilk dəfə tərbiyə işləri üzrə müavin Səfər tələb etmişdi. Həmin məhkum otaqdan çıxarkən isə təzim edirmiş kimi arxasını çevirmədən qapının o üzündəki ayaqqabısındanək geri addım atmalı idi. Səfərin tərbiyə “metodu” Niyazın da xoşuna gəlmiş, daxilən iyrendiyi məhkumlara ayaqqabısını qapısının ağzında çıxartdırar, dönmədən arxaya addımladar, oturmağa da icazə verməzdi. Tanın-

mışlara və hörmət etdiklərinə isə bu qaydanı şamil etməzdi.

Rəis əvəzi xeyli mülayimləşmişdi:

– Məhkum yoldaşlarınızı başa salın ki, düzgün yol seçməyiblər. Narazılıqlarını qanuni yolla mənə və məndən yuxarı rəhbərliyə yazılı və şifahi şəkildə bildirə bilərlər. Aksiya keçirməklə, tabesizlik göstərməklə isə heç nə əldə edə bilməyəcəklər. Məni bura hökumət təyin edib, bu kreslonu heç də özbaşına tutmamışam. Onlar məni işdən çıxara bilməz, lazım biləndə də hökumət məni işdən azad edəcək. Gəmiyə minib gəmiçi ilə dalaşmasınlar. Deyin, sakitcə öz yerlərinə dağılışsınlar. Əgər dağılışmasalar, bu halda qanunun aliliyini qorumağa kömək üçün əsgərlər, xüsusi təyinatlılar müəssisəyə girərlərsə ziyan çəkəcəklər. Döyüləcəklər, söyüləcəklər, cəzalandırılacaqlar. Özləri günahkar olacaqlar, daha baş verənlər mənlilik olmayacaq. İçərilərində cəza müddəti artırılan, uzaq müəssisələrə göndərilənlər də olacaq. Baxsınlar, düşünsünlər hansı xoşdur, dağılışıb sivil yolla etirazını çatdırmaq, yoxsa qanuna zidd hərəkətlər?..

Avtoritətlər heç nə vəd etmədən meydandakı məhkumların yanına qayıdıb Niyazın sözlərini çatdırdılar. Meydandakılar etirazlarından əl çəkmək istəmirdilər:

–Xeyr, heç dağılışdı yoxdu. Bizi ən başlıcası rüşvətə görə sıxırlar, məhkum hüquqlarımızı tapdala-

yırlar. Gecə-gündüz tək-cə pul üçün çalışırlar. Qoy haqq səsımız, etirazımız yuxarılaradək getsin... İş çətinləşəndə qanunun aliliyindən danışır. Onun məqsədi bizi qorxutmaqdır...

Yataqxanalardakı məhkumlar da nəzarətçilər vasitəsi ilə etirazlarını bildirmişdilər: zabitlərdən yalnız dəstə rəislərinə güzəşt edə bilərlər, qalanları baraklarda görmək belə istəmirlər.

Yarım saat da keçdi, başı dəbilqəli əsgərlərlə dolu maşınlar müəssisənin qarşısında dayandı. Onlar həyəətə daxil olmamış, Niyazın sözünün ciddiliyini anlayan bir çox məhkumlar kirmişcə meydanı tərk etdilər. Meydandakılar yarıbayarı azaldı, təqribən əlli nəfərədək adam qaldı.

Əllərində iri, qalın şüşə qalxanlı və qara, yoğun dubinkalı əsgərlər həyəətə girib bir anın içində meydanı dövrəyə aldılar. Onların içərisində əzələli, hündürboyluları, şübhəsiz təlim görmüş xüsusi təyinatlılar idi.

Meydandakı məhkumlar üzə vurmasalar da gördükləri mənzərədən daxilən sarsılmışdılar. Onlar sonuncu xəbərdarlığı gözləyirdilər ki, tələblərini bildirib dağılışınsınlar. Lakin, bu dəfə sonuncu xəbərdarlıq olmadı. Əsgərlərə başlamaq komandası verildi. Dubinkalı əsgərlər hərə bir tərəfdən çəşqınlıq içində olan məhkumları qolları açılan qədər çırpıb döyməyə başladılar. Sonra da çoxusunu qandallayıb, bir qədə-

rini cərimə təcridxanasına, bir qədərini də çöldəki komvoy maşınına doldurdular.

Sonda mərkəzə məruzə edildi: əməliyyat uğurla başa çatdı, müəssisədə sabitlikdir. Hər şey Niyazın əvvəlcədən dediyi kimi oldu: meydanda döyülən məhkumlardan bəzilərinin cəzası artırılıb qapalı həbsxanaya göndərildi. Qalanları da təcridxanaya salınıb oradan da əyalətlərdəki cəzaçəkmə müəssisələrinə yatab olundular. O cümlədən, avtoritetlərdən də bir neçəsi müəssisədən kənarlaşdırıldı.

* * *

Haqq söz imiş: kin özü ilə kin gətirər. Müəssisədə aparılan “təmizləmə” əməliyyatından sonra sakitlik bərpa olunsa da, məhkumların əhval-ruhiyyə-sində gərginlik qalmaqda davam edirdi. Onlarda əməkdaşlara, xüsusilə Niyaza qarşı gizli, dərin bir nifrət hissi yaranmışdı. Niyaz gözlərdəki nifrəti duysa da, işinin xatirinə özünü təmkinli, mehriban aparır, yeri gələndə güzəştə getdiyini də göstərirdi. Amma onun sifətinin dəyişməsinin, yumşalmasının xeyri yox idi. Artıq sözünün çəkisi olan bütün məhkumlar Niyaz və Bəkirlə əvvəlki münasibətlərini hər tərəfli kəsmişdilər. Sözləri olanda Səfərə, Şamilə, digər zabitlərə müraciət edirdilər. Ərzaqdan savayı hər şeyin alveri dayanmışdı. İşçilərdən heç kəsə pul vermir və heç nə də istəmərdilər. Niyazın gəlir “toçkaları” olan telefon otağının, çayxananın, bərbərin, dər-

zinin, çəkməçinin qapısını kimsə döymürdü. Müəssisədə tam mənada böhran hökm sürürdü.

Böhranın acı nəticələrini hamıdan tez, birinci hiss edənlər isə sanitarlar oldu. Niyazın gəlirlərinin kəskin şəkildə azalmasından sonra nəinki sanitarların çay, siqaret pulusu, hətta dəftərxanaya paket, marka almaq da onun üçün problemə çevrilmişdi. Müxtəlif təşkilatlara yazılan məktublar günlərlə qalaqlanıb poçta atılmasını gözləyirdi. Sanitarlarsa susub dözmək, günlərlə gözləmək istəmirdilər. Onlar düşünürdülər ki, üç hektardan çox ərazinin, yeddi yüzə yaxın adamın sutka boyu tozunu, çirkini-çirkəbini təmizlə, ancaq insan kimi çay içmə, siqaret çəkmə, adi ərzağa pul xərcləmə... "Belə insafsızlıq mı olar?" – Ayaz sanitarların adından Niyaza şikayət lənmişdi.

Niyaz çatışmamazlığın düzəlcəyini vəd etmiş, onların gündəlik təminatlarını pulla ödəməyi kabinetdəki telefonla kiməsə də tapşırırmışdı. Həqiqətən vəziyyətləri iki gün yaxşılaşmış, sonrakı günlər yenə baxımsız qalmışdılar. Məsələnin düzəlmədiyini görəndə sanitarlar rəisin təsərrüfat işləri üzrə müavini ilə, mühasiblə qarşılaşarkən heç olmasa maaşlarının yarısını özlərinə verilməsini tələb etdilər.

Üç gün də keçdi, tələblərinə əhəmiyyət verilmədiyini görən sanitarlar müəyyən yer və sahələrdə təmizlik aparmaqdan imtina etməyə başladılar. Mü-

əssisənin ərazisində böyük zibil topaları yarandı. Dəlisiyca kanalizasiyalarda tutulma, dolub daşma hadisələri baş verdi. Həyətdəki meydanın ortasından keçən kürəbəndin daşması ilə üfunətli, çirkli su meydana yayıldı.

Ayaz etiraz əlaməti olaraq briqadirlik səlahiyyətindən “istefa vermiş”, rəhbərliyi boynundan atmışdı. Sanitarları yalnız döyülmək və karsərə salınmaq qorxusu altında işlədirdilər. Müəssisədə antisaniitariyanın artması əksər əməkdaşları, o cümlədən Zəfəri də hövsələdən çıxarmışdı:

–Düz iş görmürlər. On dörd nəfərin təminatını ödəmək nə çətin işdir, axı? Vallahi, sanitarlar sözü bir yerə qoyub, çox yox bir gün işləməsələr müəssisə zibil içində üzər. Bunu fikrləşən varmı?

Elə bil Zəfərin bu sözü kimlərinsə ağına batdı. Məhkumlar öz aralarında müzakirə edərək dəstə rəisinin haqlı söz dediyini qeyd etdilər. Avtoritetlərin Ayazın yanına gizlin göndərdikləri müxtəlif adamlar birlik yaratmağı, çətinliklərdən yalnız bu yolla çıxma biləcəklərini ona anlatmağa çalışdılar: “Güc birlikdədir”. Lazım gələrsə, dəstək verəcəklərini də arxayın etdilər.

Altı gün sonra bütün sanitarlar sözü bir yerə qoyub səhərin alatoranında istehsalat sahəsindəki ikinərtəbəli sexlərin birinin damına topladılar. Şü-

arları da belə idi: “Biz haqqımızı, maaşımızı istəyirik.”

Sübh tezdən növbətçi köməkçinin vurduğu zənglə yuxusuna haram qatılan Niyaz səhər yeməyini yemədən başılovlu maşınına oturub işə yola düşdü. Onsuz evdə də rahatlığı qalmamışdı. (İşdə olanda evə dair dərdlərini gecə düşənədək unudurdu.) Oğlunun narkotikaya alışması azmış, üç həftə idi ki, internetdə tanış olduğu qadının evinə köçmüşdü. Onunla özbaşına ailə qurması isə oğlu ilə bağlı illərdir bəslədiyi arzularını puç etmişdi. Həyası olmayan müasir “gəlin” qaynanasını tezliklə nəvəsi olacağı ilə də muştuluqlamışdı. “Həqiqətən utandırılmalıdır, yeddi yüz adama rəhbərlik edən şəxs bir oğluna yiyəlik edə bilmir,” – Niyaz hər dəfə özünü məzəmmət edəndə sinəsində göynərti hiss edirdi.

Müəssisəyə yaxınlaşanda uzaqdan dama çıxmış sanitarları görəndə ürəyi bir az da sıxıldı: “Yox, bu sanitarların işi ola bilməz, onlara yol göstərənlər olub, – düşündü, – bəlkə də qiyamın planını tək cə müəssisə avtoritetləri yox, aranın qarışmasını, bulağıq suda balıq tutmaq istəyən oğru aləmindəki havadarları da cızıblar... Elədir ki, var, məndən acıqlarını çıxmaq üçün bunlardan istifadə ediblər.”

İşçilərinin də məsələnin şişməsində maraqlı olmalarını neçə vaxtdı duyurdu. İdarədən başlamış (zira, onlar sudan duru, aynadan təmiz idilər – arala-

rında barmaqla sayılacaq qədər ləyaqətliyi vardı, – Niyaz təxmin edirdi) nəzarətçilərədək onu xoşlamayanlar çox idi. Ən inandığı Bəkir də yeri gələndə etibar ediləsi yoldaş deyildi. Necə deyərlər, balta ağac kəsməzdi, sapı ağac olmasaydı...

Ömür boyu inanmazdı, ağına gəlməzdi ki, belə hadisə baş versin. Otuz illik xidməti zamanı görməmişdi və eşitməmişdi haradasa üzdəniraqlar – sanitarlar hamılıqla qiyam edib dama çıxırlar.

O, müəssisəyə girib birbaşa sanitarların damına çıxdıqları tikilinin yanına getdi. Binanın ətrafında onlarla məhkum, nəzarətçilər və zabitlər dayanıb tamaşa edir, sanitarların nə edəcəyini gözləyirdilər. Niyaz yaxınlaşan kimi şirin dilini işə salmaq istədi:

–Ay uşaqlar, düz etmirsiz, siz nə vaxt mənə dərdinizi dediniz, mən də baxmadım? Dama çıxmaq nəyə lazım imiş? Ayaz, eşidirsən, ağılınızı başınıza yığın düşün aşağı.

–Yox, Niyaz məllim, – Ayaz damda dayananların arasından cavab verdi, – biz sizə dəfələrlə demişik, qulaq asmadız. Hər dəfə bizi aldadıb başınızdan etdiz. Maaşımızı istəyəndə döydürdüz, karsərlə qorxuzduz. Uşaqlar daha sənə inanmırlar. Biz lap böyük rəislərin gəlməsini istəyirik. Qoy gəlsinlər, sözüümüzü onlara deyək, sonra düşək...

Niyaz aldığı cavabdan kor-peşman kabinetinə getdi. O, Bəkiri, Şamili, Səfəri çağırıb nə yolla olur ol-

sun sanitarların damdan düşürülməsi üçün tədbir görmələrini əmr etdi:

–Bilmirəm, fikirləşin bir vasitə tapın onları oradan aşağı salın.

–Niyaz müəllim, necə edək? – Bəkir çiyinlərini çəkib, sual etdi. – Siz deyin, biz də eləyək. Səhərdən söz ilə hər üsuldən istifadə etmişik. Xəbərdarlıq elədik, hədələdik, olmadı şirin dilə keçib vədlər verdik. Faydası yoxdur. Kor tutduğundan buraxmadığı kimi yapışıblar ki, yuxarıdan adam gəlsin, sonra düşərik...

–Bəs zorla necə? Nəzarətçilər ora çıxa bilməz?

–Birincisi, təhlükəlidir. Damın dəmir örtüyü hamardı, hər an adam sürüşüb yıxıla bilər. İkincisi də, dəli Mahirin çənin üstünə çıxması yadınızdadır? Onu düşürənlərə töhmət veriləndən sonra kim yəndən töhmətə görə həyatını riskə qoyar?

–Onda bəs nə edək? Bəlkə, başqa müəssisədən işçilər çağıraq, deyək ki, guya idarəyəndilər, başlarını aldadaq?

–Yaxşı fikirdir. Gəl ki, alınmayacaq. Biz kimisə tapıb gətirənədək, uzağı yarım saata onsuz da “yuxarıdakılar” tökülüb gələcəklər.

–Artıq xəbər vermişən? – “Ola bilər, özünü “böyük” qarşısında sığortalamaq üçün gizlin məlumat verib, – Niyaz düşündü, – ölür vəzifəsinin artırılmasından ötrü...”

–Mən? – Bəkir qızardı, – Mən niyə, əvvəllər xəbəri kim verirdi? Yəqin ki, həmişəki kimi onlar edib, – o, pəncərədən görünən qüllədəki əsgərə eyham vurdu.

Niyaz nəsə xatırlayaraq tez telefonunu götürüb məruzə etmək üçün mərkəzə zəng vurdu. Səhərdən bəri boş yerə itirdiyi vaxta heyfsiləndi. Yenə qabalaşalar, daha onu bu dəfə bağışlamayacaqdılar. Qorxduğu başına gəldi: sanitarların qiyamından məlumatlı idilər. Artıq xəbər yaxınlıqdakı müəssisələrə də yayılmışdı...

Bəkirlə Şamilin, müəssisənin baş tərbiyəçisi (Niyaz xahiş etdi ki, heç olmasa indi söyüş söyməsin) Səfərin sanitarları ələ almaq üçün etdiyi cəhdlər xeyir vermədi. Daş qayaya, bıçaq sümüyə dirənmişdi. ..

Bəkirin dediyi düz çıxdı. Yarım saat keçmişdi, “yuxarıdan gələnlər” müəssisəyə daxil oldular. Onlar hadisə yerinin yaxınına gələndən sonra Ayaz o birilərə hələ damda gözləməyi tapşırıb özü aşağı düşdü. Gələn üç nəfərin böyüyü Ayazı ayrı otaqda tək qəbul etdi. Ayaz öz həyatından başlamış dama çıxmaqlarının səbəblərindənək hər şeyi, Niyaz başda olmaqla əməkdaşlar haqqında bütün bildiklərini ona danışdı. Söhbət bir saatdan çox çəkdi. Rütbəsi ədliyə kapitanı, İdarədə təmiz karyeraya, nüfuza malik

şəxslərdən biri olan həmin şəxs söhbətin sonunda Niyazı otağa dəvət edib dedi:

–Sanitarlar indi damdan enib hərə öz işləri ilə məşğul olacaqlar. Birinə də toxunmayasınız. Eşidirsiz, işçilərinizə də deyin, bunu mən sizə İdarənin adından deyirəm. Gedib rəhbərliyə hadisə ilə bağlı məruzə edəcəyəm, nə qərara gəlsələr sizə də elan ediləcək.

–Oldu. Siz bilən məsləhətdir, – Niyaz yazıq-yazıq cavab verdi.

Müfəttişlərin böyüyünün sərt danışması, heç kimlə sağollaşmadan müəssisədən getməsi Niyazın qanını lap qaraltdı. Bəkir isə narahatlıqdan, fikirdən başını itirmişdi. Niyazdan xoşu gəlməsə də işdən çıxarılsa, onun da başını sığallamayacaqlarını bilirdi. Hirsindən kabinetinə aparmağa səbri çatmayıb Ayazı həyətdəcə sillələyib söydü:

–Oğraş! Bəs sən deyirdin oğru aləminə nifrət edirsən? Axırı onların buyruğunu yerinə yetirdin. Petuxlarda etibar olmur, düz deyiblər...

–Günahkar özünüzsünüz. Bizə insan kimi baxsaydınız, biz də belə etməzdik, – Ayaz burnundan açılan qanını silə-silə cavab verdi.

–Sənin var-yoxunu... şəərəfsiz alçaq, – Bəkir yenidən ona əl qaldırmaq istəyəndə onları kənardan, pəncərədən görən Niyaz otağından qışqıraraq qoymadı:

–Bəkir, dəymə! Tapşırdılar axı, dəyməyin. Bir də ki, mənası nədir...

Sanitarların qiyamına avtoritetlər başda olmaqla qalan məhkumların da rəğbəti açıq-aşkar hiss olunurdu. Nahar vaxtı avtoritetlərdən onlara qrev olaraq larekdən alınmış xeyli siqaret qutusu göndərildi.

Axşamüstü isə Niyazın rəislikdən azad olunması, onun yerinə təzə rəis təyin edilməsi xəbəri gəldi. Əksər məhkumlar sevinclərini gizlədə bilmədilər: “Tez ya gec bütün rüşvətsevərlərin sonu belə qurtaracaq. Halal olsun, sanitarlara! Onlar çoxlarının bacarmadığı işi gördülər, müəssisənin ən böyük “zibilini” süpürüb atdılar...”

* * *

Təzə rəis özü ilə əməliyyat-rejim üzrə müavin də gətirmişdi. İki həftənin ərzində Səfərin, Bəkirin də başqa müəssisələrə dəyişdirilməsinə nail olub kabinetlərinə öz adamlarını yerləşdirmişdi. Səfər əyalətdəki məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisələrindən birinə müavin göndərilmişdi. Bəkirin vəzifədə ucalmaq arzusu isə gözündə qalmışdı. Əksinə olaraq göndəriləyi müəssisədə aşağı vəzifəyə – baş əməliyyatçı təyin olunmuşdu. Həmin ərəfədə özündən kiçik qardaşı yol qəzasında həlak olduğundan öz uşaqları (iki boşandığı arvaddan – dörd uşaq) ilə birgə onun da

uşaqlarının ehtiyaclarını ödəmək məcburiyyətində qalmışdı.

Gülbaxtdan getməsindən yarım il keçməmiş Məhyəddinin işindən azad olunması xəbəri eşidən hər kəsi heyrətləndirirdi. Heç demə müəssisənin müavini rəisinin narkotika istifadəçisi olduğunu bilən kimi məxfi qaydada mərkəzə məruzə eləyib. Məlumatın düzgünlüyünü yoxlamaq məqsədi ilə Məhyəddini qəfildən mərkəzə çağırıb, maşına əyləşdirib həkim yoxlamasına aparıblar. Alınan qan analazi verilən məlumatı – onun narkotika aludəçiliyini təsdiqləyib. Ailə vəziyyətinə görə rəhm edib, faktı açıb ağartmadan ərizəsini alaraq xidmətdən azad ediblər... Sərəncama çıxarılan Niyaz isə aşağı vəzifədə işləmək istəmədiyindən yaşı əlli beşə çatmasa da pensiyaya göndərilməsi üçün raport yazmışdı.

Təzə rəis köhnə şöbə rəislərindən təkəcə Şamili saxlamışdı. Sanitarlardan da yarısını saxlayıb, başda Ayaz olmaqla qalanlarını ətraf müəssisələrə yatab etmişdi. Saylarının bir qaydada saxlamaq üçün digər yerlərdən də göndərdiyi qədər təzə sanitarları müəssisəyə qəbul etmişdi.

Bu rəisin əvvəlkilərdən fərqi cavan və enerjili olması idi. Bənzəyişi daha çox idi. Marionet padşaha oxşayırdı. Gəlirlərlə bağlı bütün işləri yalnız özü həll edirdi. Şərik, tərəfdaş, başqasına həvalə etməyi sevmirdi. Onun Bəkir kimisinə də ehtiyacı yox idi. Avto-

ritetlərlə də özü ünsiyyət qururdu. Görüşə nəzarət edənlərə çöldən gətirilən pula məhdudiyət qoyulmamasına, larekin böyüdülməsinə, hamamda bir adamlıqların sayının artırılmasına, çayxanada çayla yanaşı pulla xörək yeyilməsinə, illərlə bağlı qalan kompyuter otağında asudə vaxtın səmərəli keçməsi məqsədi ilə pulla istifadəsinə də icazə verdi. Əlbəttə ki, yeni qiymətlərlə!.. Bütün işçilərinə də çəkinmədən bildirdi ki, qeyri-müəyyən müddətə gəlirlərlə bağlı ondan umub heç nə istəməsinlər.

–Yadımdadı, sən deyirdin Niyaz rəis olsa kollektiv barmağını soracaq, – Zəfər Şərifə xatırlatdı, – təzə rəis deyəsən, Niyazın atasına rəhmət oxudacaq.

–Neynəsin, – Şərif gülümsədi, – verdiyi xərcini çıxarmalıdır da. Bilirsən ki, vəzifəyə təyin olunanda birinci “qabiliyyət” nəzərə alınır. Belə olmasaydı görülən işlərə heç göz yumulardımı? Mayasını tutmayınca kiminsə maddi yardım, mükafat almasına imkan verməyəcək. Böyükklərin yolu ilə gedir...

–Aydın məsələdir ki, BÖYÜKLƏRİN hər şeydən xəbərləri var, baxır nə və nə zaman onlara sərflətmir. Hə.., heç bir rəhbərlik, idarəetmə daimi, əbədi deyil, hərənin öz vaxtı, öz dövrəni var... Amma ki, necə deyərlər nə qədər tas dəyişsə də, hamam köhnə hamamdır, yenisi də yox. Görərsən, bu təzə rəisin də acgözlüyünün sonu yaxşı qurtarmayacaq, pul gözü-nü tutacaq, günün birində tamahı başına bəla gətirə-

cək. Əvvəllər olanlara dair həmişə sən sual verirdin, bu dəfə mən sənə rəyini soruşum: sanitarların dama çıxmalarının xeyri nə oldu? Son olaylardan sonra gedənlərlə gələnlərin arasında sənə fərq varmı?

Şərif mənalı-mənalı gülümsəməyində davam etdi:

–Diqqət etsən bura da, güclü dövlətlərdən asılı olan padşahlıq kimidir. Adətən üçüncü dünya ölkələrində baş verən etirazları, üsyanları, heç xatırlayırsanmı? O üsyanlarda yoxsul, qara camaat nə qazandırsa, burada da sanitarların nəsibi elə oldu. Xeyrini daha çox kabinetlərdə əyləşənlər – hər yerdəyişmədən “xeyir” əldə edənlər gördü. Bir də ki, toplananlar dəyişsə də cəm dəyişmir. Düzünə qalsa, məhkum ya əməkdaş fərqi yoxdur. Bir neçə faizi istisna olaraq, demək olar ki, qalanı qazamat “sanitar”larıdır. Fərq yalnız kimisinin adında, kimisinin də əməlinədir. Yəni, birinin adı üzdəniraqdır, birinin isə əməli... Əməli üzdəniraqlarınsa son ucu, – əlini boş havaya qaldırdı, – lap başa gedib çatır., ta şeytana-dək...

* * *

Gülbaxt cəzaçəkmə müəssisəsində həyat davam edirdi. Günlər, fəsillər, insanlar dəyişir, dəyişməyən isə, yalnız “yuxarıdan” gələn göstərişlər və daim əsən narın tozlu küləklər idi...

Noyabr, 2013

RESİDİVİST

Naharın başlanmasına xeyli qalmış Ağarəhim birinci olmaq üçün hamıdan əvvəl yeməxananın bağlı qapılarına kürəyini söykəyərək, daş pilləkənin üstündə çöməlib oturmuşdu. Qoltuğundakı alüminium boşqab və qaşığı əynindəki paltarını qabartmış, skeletəbənzər bədənini gizlətmişdi. Vaxt var idi bu paltarı ona geydirəndə əyninə dar gəlirdi. Son vaxtlar bədəninin əti də, sümükləri də, hətta boyu da getdikcə kiçilirdi. Təkcə sinəsində qövr edən, içərisini qurd kimi gəmirən vərəmdən savayı. Ağarəhim başa düşürdü kiçildiyini. Tək özü yox, islah-əmək düşərgəsində onu tanıyan bütün məhkumlar duyur və görürdülər. Ağrılısı o idi ki, bu adamların nəzərində yalnız cismən deyil, şəxsiyyətcə də kiçildiyini hiss edirdi.

–İndidən nə kəsdiribsən yeməxananın ağzını, hələ xeyli var, – yeməxanada işləyən Gülbala yanından keçərkən ona tərəf çımxırdı.

Gülbalanın çımxırığı xətrinə dəysə də dinmədi. Gülbala əvvəllər belə deyildi, dəyişmişdi. Ötən baharda evdən yanına gəlmişdilər, rəisi görmüşdülər. Az keçmədi Gülbala yeməxanada işə düzəldi. Ba-

batlaşdı. “Prima” papirosun atdı, filtrli siqaretə keçdi. Deyilənə görə, altdan-altdan mətbəxdən məhkumlar üçün bişirilməli məhsulları burjuylara – pulu dustaqlara satırdı, rəhbərliyi də razı salırdı. Əvvəlki məhkumluq dövrlərində müəyyən vaxtlar olub Ağarəhim də təssərüfat işlərində işləyib, ancaq heç vaxt özündən çıxmayıb, dus-taqlığını unutmayıb, öz hörmətini, “çəkisini” saxlayıb. Amma, indi elə bil çəkisini günü-gündən itirir, cılızlaşırdı. Bəzən ona elə gəlirdi ki, özü ilə yanaşı bütün ətraf, dünya da nəzərində cılızlaşıb gözdən düşürdü.

Son vaxtlar Ağarəhimdə tez-tez halsızlıq yaranırdı. Oturduğu yerdən heç qımıldanmağa da heyi qalmırdı. Əvvəllər fikir etməyi sevməzdi. Allahına şükr edib olandan yeyər-içər, yatar, gününü keçirdərdi. Xəstəliyi şiddətlənəndən fikir ondan əl çəkirdi. Keçmişdə qalan evi, uşaqları, doğmaları, yaxınları fırlanıb-hərlənib xatirindən ayrılmırdılar. Bəlkə də bu, hələ inidiyədək çox hiss etmədiyi tənhalığından idi. Barakda neçə vaxt idi uzun-uzadı öskürəyi ilə hamını bezikdirmişdi. Ən çox gecələr öskürək ona aman vermirdi. Ağzını balısa dayayıb birtəhər səsini boğurdu.

Nahar vaxtı yaxınlaşdıqca məhkumlar topa-toppa yeməxananın qarşısına yığışıb, qapıların açılmasını gözləyirdilər. Düz saat bir tamam, ikiyə bir dəqiqə işləmiş Gülbala qapıları açdı. Məhkumlar içə-

ri doluşdular.

–Bir-bir, itələşməyin, yavaş-yavaş, – Gülbala səsini ucaltdı, – acından ölürsüz? Sıra ilə!

Yemək verilən arakəsmənin qarşısında uzun bir növbə yarandı.

Məhkumların ardınca növbətçi zabitlər və nəzarətçilər də yeməxanaya daxil oldular. Onlar xörəkpaylayandan başlamış qarıya qədər iki-iki dayanıb, məhkumların hərəkətlərinə göz qoyurdular.

Ağarəhim balandanı boşqabın ağzınacan tökdü. Uzağa getməyib, yaxınlıqdakı sıra ilə düzülmiş uzun oturmaqların birinə əyləşdi. İçərisində beş-altı kələm qırığı olan, azacıq yağlı, tomatlı sudan ibarət balandanı iki-üç dəqiqəyə hortuldadıb qurtardı. Çörək payını da yedi. Təzədən növbəyə durdu. İkincisini də, üçüncüsünü də alıb içdi. Yenə yemək istəyirdi. Elə bil bayaqdan bəri yediyi, içdiyi balanda mədəsinə yox, dibsiz bir quyuya tökülürdü. Burnuna iy dəyən mədəsi şikayətlənib quruldayır, onu bərk dilxor edirdi. Altıncı dəfə o, xörəkpaylayana yaxınlaşıb boşqabını uzadanda aşpazın yanında dayanan Gülbala dilləndi:

–A kişi, sən neçəncisini yeyirsən, bəs döyül?

–Doymuram, doysam istəmərəm ki... Bir də nə var ki, yeyim?.. Sudu da, içirəm çıxıb gedir, – Ağarəhim çəkinə-çəkinə cavab verdi.

–Çətin doyarsan, yediyin az döyül, utanmırsan

demoqoqluq da edirsən. Nə verilir, Allahına şükr elə,
– Gülbala xoruzlandı.

Ağarəhim yenə dinmədi. Dinməyin xeyri olmayacaqdı. Kənardan söhbəti dinləyən, işləməyə təzə başlayan cavan zabit Gülbalaya:

–İşin olmasın, tökün, qoy yesin nə qədər istəyir, – söylədi.

Yeddinci boşqabdan sonra o, qarnında nəşə olduğunu hiss etdisə də mədəsi həmişəki kimi narazı idi.

O, yeməxanadan çıxıb həyətin ortasındakı hovuzun kənarına düzülmüş beton daşlardan birinin üstünə oturdu. Könlündən keçirdi ki, bir papiros çəksin. Daim papiros kötüyü ilə dolu olan həyət tər-təmiz idi. Bütöv gilizi də heç kəs ona verən deyildi. Üzünü göyə çevirdi. Illər boyu gördüyü ətrafdakı lövhələri, gündə yüz dəfə rastlaşdığı, iyrəndiyi sifətləri görüb bezəndə o, belə edərdi. Göylərin dərinliyinə, maviliyinə tamaşa edərdi, bacarsaydı bir neçə anlığa dustaqlığını unutmağa çalışardı. Burada onun üzünə səmadan başqa hər tərəf keçilməz, hündür, tikanlı məftillərlə bürünmüş hasarlarla bağlı idi. Və həmişə belə anlarda Allaha yalvarardı ki, onu quşa döndərsin, o, da uçub səmanın dərinliklərində gözdən itsin, insan olmaqdan, beton divarlar arasında yaşamaqdan canı qurtarsın. Hələ ötən il bu arzusunun hörməti olduğu bir zabitə danışmışdı. Zabit gü-

lüb demişdi:

–Kim, sən ha... Xeyri yoxdur, hara uçsan yenə bura qayıdacaqsan,öyrəncəli cansan...

Yox, daha nə olur-olsun o, bir də bura qayıtmayacaq. Azadlıqda onu necə döysələr də, söysələr də hər əzaba dözəcək, türməyə dönməyəcəkdi. Çünki axır beş ildə gördüyünü görmüşdü. Beş ildən çox idi onun yanına çöldən heç kəs gəlmirdi. O, atılmışdı, unudulmuşdu gərəksiz əşya kimi. Sadəcə, öz sözü ilə desək “insan zibilxanasında” gün keçirdirdi...

* * *

...Ağarəhim üçüncü dəfəydi islah-əmək düşərgəsinə düşmüşdü. Üst-üstə on dörd il idi yatırdı... On dörd illə. Bu illəri o, çöldə olsaydı nələr etməzdi?... Bəlkə də indi milyoner idi, beş kişidən biriydi. Lap milyoner olmasın, adi adamlardan ki, əskik olmayacaqdı...

Orta məktəbdə oxuyarkən təzə-təzə xırım-xırda alverə qurşanmışdı. Körpəlikdən atasını itirmişdi, anası konserv kombinatında fəhlə işləyirdi. Böyük qardaşı şəhərdə oxuyurdu, bacısı da böyümüşdü, məktəbi qurtarmağa bir ili qalmışdı. Ailənin dolanışığı ağır keçirdi. Fəhləçiliklə baş girələmək çətin idi. Ona görə də orta məktəbi qurtarıb, yolunu saldı bazara. Bazarda yer aldı, başladı əlinə keçəndən satmağa.

Ağarəhim insafli alverçi idi. Başqalarına nisbətən ucuz satırdı, çəkiddə çox aldatmırdı. Bu da onun ətrafında olan o biri alverçiləri özündən çıxardıb qeyzləndirirdi. Xüsusilə, aralarında ən yaşlısı, özünü hamıdan ağıllı, bazarın qeyri-rəsmi şefi sayan, sol qıçını çəkdiyinə görə “Topal” çağırılan Bəyəhmədin ilk gündən Ağarəhimin alıcıları özünə cəlb etməyi xoşuna gəlməmişdi. Bir-iki dəfə xəbərdarlıq məqsədiylə ona söz də atmışdı:

–Bacıoğlu, belə yaramaz a... Göz görə-görə alverimizi öldürürsən. Yoxsa özünü ağıllı, bizi soğanbaşı sayırsan?

–Yox ay kişi, elə deyil. Mənimki düzlükdü. Başqa heç kimlə işim yoxdur. Neynim, sizin kimi bacarmıram, əlimdən gəlmir.

–Bacarmalısan, bacıoğlu, bacarmalısan, yoxsa sənin düzgünlüyün bizi əyəcək...

Ağarəhim Topala, onun adamlarına əhəmiyyət vermir, öz bildiyi qaydada alverini edirdi. Topalın sifəti isə hər dəfə onu görəndə günü-gündən daha da “əyilirdi”.

Bir axşam hava qaranlıqlaşanda alverini qurtarıb, bazardan çıxan yerdə hərəsi bir tərəfdən iki polis nəfəri onu qoltuqladılar:

–Əl-qol atma, bizimlə şöbəyə gedəcəksən.

–Nəyə görə, nə məsələdir, deyin bilim də günahımı. Bəlkə elə buradaca söhbətimizi eləyək?

–Yox, söhbətimizi şöbədə eləyəcəyik. Vəssalam, uzatma, elə etmə ki, səninlə başqa cür rəftar edək.

Onu polis maşınına oturdub şöbəyə apardılar. Şöbədə bər-bəzəkli kabinetə saldılar. Həmin kabinetdə başda oturmuş mayor dan savayı iki leytenant da var idi. Mayor sifətini bozardıb acıqla dilləndi:

–Hamının gözü qabağında ciblərində nə var, çıxar tök stolun üstünə. Tez ol!

Ağarəhimin ürəyi döyünməyə başladı: axı onun ciblərində qorxulu nə ola bilərdi? Bugünkü alverindən qalan pulları çıxardıb stolun üstünə tökdü:

–Götürün, hamısı qurbandı sizə, – dedi.

Mayor istehza ilə gülümsədi:

–Xeyr, bizə pul gərək deyil, bizə lazım olan sənin cibində qalıb, çıxar onu da.

–Allah haqqı, daha başqa şey yoxdur.

–Yaxşı bax, bəlkə qoltuq cibinə qoymusan?!

Əllərini cibinə salıb bir də ələk-vələk elədi. Yan cibindən ona tanış olmayan bükülü yumru kağız çıxdı. Bükülünü bayaq onu qoltuqlayan serjant görəndə kimi Ağarəhimin əlindən aldı, tələm-tələsik açıb mayorun qarşısına qoydu:

–Özüdür ki, var. Anaşadır. Axır ki, ələ keçdin...

Ağarəhimin canına üşütmə düşdü:

–Nəçənnik, vallah-billah, mənim o kağızdan xəbərim yoxdur. O bükülü mənim deyil, hardan dü-

şüb cibimə, kim atıb, bilmirəm.

Yanında duran serjant ona möhkəm bir şapalaq çəkdi, az qaldı yıxılsın:

–Əclaf, bəlkə demək istəyirsən biz atmışıq sənin cibinə, həri?

–Yox, elə demədim. Amma, mənim xəbərim yoxdur, mənim deyil...

–Xeyri yoxdur, atdanıb düşməyinin, – mayor dilləndi, – biz çoxdan məlumat almışdıq sənin narkotika alveri ilə gizli məşğul olmağını. Nəhayət, izinə düşüb səni yaxalaya bildik. Bu da sübut, – kağıza bükülünü göstərdi.

Sonra yanındakı leytenanta göstəriş verdi:

–Təcili protokol tərtib edin, qərar çıxarıb, özünü də həbs edin.

Ağarəhim çox yalvar-yaxar, and-aman elədi, xeyri olmadı. Səhəri günü onu istintaq təcridxanasına göndərdilər. İstintaq bir aya yaxın çəkdi və məhkəmə ona üç il iş kəsdi. Hökm oxunandan sonra isə konvoy maşınında islah-əmək düşərgəsinə gətirdilər.

Düşərgəyə gətirən kimi başını qırxdırıb əməliyyatçıların otağına apardılar. Əməliyyatçı zabitlər onu sorğu-sual etdikdən sonra üst-başını axtardılar. Anasının təcridxanada yanına gətirdiyi paltarlarını soyundurub, məhkum paltarını qarşısına atdılar:

–Geyin, cəld ol!

Anasının əllərinin istisini, ətrini duyduğu yun-

dan toxunma köynəyini, paltarlarının əynindən çıxardı, ona yad bir paltarın geydirilməsi Ağarəhimi haldan çıxarmışdı. Kövrəlib hönkürtü çəkmək istəyirdi. Elə bil ona ölü paltarı geydirirdilər. Bu andan dönüb olurdu “canlı meyit”.

Ləng tərپənməsinə dözməyən zabitlər ilk “dərs” kimi Ağarəhimin bədənini “yumşaltmağa” girdilər. Ona dəyən şillə-təpikdən elə fəallaşdı ki, bir anın içində geyinib canını qurtararaq özünü otaqdan çölə atdı.

Bir ay karantində saxlayıb, istehsalat zonasındaki sexlərdə ağır işlərə göndərdilər. Bütün günü Günəşin yandırıcı istisi altında işlədiyindən zənci sayığı qapqara qaralıb, arıqlayıb çöpə dönmüşdü. Karantindən sonra yaşayış zonasında yaşayacağı barakda da onu çətin günlər gözləyirdi. Ancaq, qulağına çatmışdı ki, “obşak”ın yaxın adamlarından biri həmyerlisidir, xeyli sevinmişdi.

Bir ayın tamamında Ağarəhimi karantindən azad edib briqadaya təyin etdilər, dəstə rəisinə isə onun tərbiyə edilməsiylə məşğul olmağı tapşırıdılar. Dəstə rəisi onu qabağına qatıb qalacağı baraka apardı. Barakda yerliləri hay-küylə qarşıladılar. Bir neçə saat keçmiş xəbər gəldi ki, anası görüşə gəlib. Sevincindən az qaldı ağlasın. Çətin günlərinin birində anası özünü ona yetirmişdi.

Ürəyi çırpına-çırpına görüş otağına gəldi. Ana-

bala kövrəldilər, hal-əhval tutduqdan sonra anası xeyli yemək, bir az pul verib, sağollaşib getdi. Anası gedən kimi görüş otağındakı zabit və nəzarətçilər gətirilən ərzağı yoxlama adı ilə “şmon” elədilər. Hərə dişinə keçəndən özünə götürdü. Puldan isə əməliyyatçı “payını” götürüb qalanını qaytardı.

Görüşdən qayıdan Ağarəhimi barakda səhərkindən də xeyli artıq hörmətlə qarşıladılar. Obşakın – məhkumların öz aralarında seçdikləri başçının yaxın adamı olan yerlisi onu aparıb “şefinə” təqdim edib, “öz uşağımız” kimi xeyli təriflədi. Sonra, həmin yerlisi briqadada nə iş görəcəyini, hansı çarpayıda yatacağını da müəyyən etdi. Doğrudur, bütün bunlar elə-belə əmələ gəlmədi, anasının verdiyi pulların hesabına oldu. “Pul əl çirkidir, təkə can sağ olsun”, – Ağarəhim düşünürdü. Əgər anası bu gün özünü yeytirməsəydi, kim bilir onu nə cür əzablar gözləyirdi?.. Anasının gətirdiyi yeməklərin ömrü üç gün çəkdi. Ancaq, bu üç gündə yanındakı yoldaşlarına, yerlilərinə qarşı etdiyi səxavəti, ürəyiaçıqlığına görə xeyli hörmət qazandı. Həmin hörmətin əsasında qalan cəza dövrü də demək olar ki, pis keçmədi. Anası, qardaşı bayramdan-bayrama da olsa gəlib dəyirdilər.

Günlərin birində can çürüdən saatlar qurtardı. Anasının tapşırığı ilə rəisin hörmətini edib üç ay tez - iki il doqquz aydan sonra azad olunub evə buraxıldı.

Evə qayıtdığı gün anasının sevinci yerə-göyə

sığmırdı. Tanış-bilişə Allah eşqinə şirni paylayırdı, oğlunu evdə görmək arzusuna çatdığı üçün hər sözündə Allaha şükr edirdi. Ağarəhim işləyib son üç ildə anasının çəkdiyi əziyyətləri qismən də olsa ödəmək, onun qayğısını azaltmaq istədi. Çox götür-qoy etdikdən sonra yenə əvvəlki peşəsi – alverlə məşğul olmağı qərarlaşdırdı. Bu dəfə bazarda deyil, yol qırağında köşk düzəldib alver etməyə başladı.

Bir neçə ay keçmədi, yenə alıcıların diqqətini özünə cəlb etdi. İşı pis getmirdi. Dörd-beş aya vəziyyətini düzəltdi. Oğlunun işinin yaxşı getdiyini görəndən ana tezliklə onun ailə qurmağını istəyirdi. Hər süfrəyə oturanda gələcək gəlinindən söhbət açır, oğlunu tələsdirirdi.

Ağarəhim həbsdə olan zaman böyük qardaşı toy etmək imkansızlığından qız götürüb qaçmış, sonra da yüngül yığıncaqla evlənməyi qeyd olunmuşdu. Əsl toy etmək arzusu anasının ürəyində qalmışdı. Odur ki, istəyirdi Ağarəhim çalışıb pul yığıb özünə əsl toy etsin, o da doyunca oynayıb ürəyindəki həsrəti çıxartsın. Anasının söhbətlərindən sonra tanış-bilişdəki, qonum-qonşudakı qızlara göz qoymağa başladı. Nədənsə, bəlkə qismətdən idi, qızların içində qonşu məhəllədəki Gülbəniz daha çox xoşuna gəlirdi.

Gülbənizin də atası yox idi, rəhmətə getmişdi. Anası Narınc yaman çərənçi idi, deyirdilər ərinə də

çərənçiliyi ilə bezdirib öldürmüşdü. Kasıblığa qatlaşıb yaşayırdılar. Gülbəninizi iki böyük qardaşı neçə illər idi baş alıb Rusiyaya getmiş, qayıtmamışdılar. Kiçik qardaşı da məktəbi qurtaran kimi qardaşlarının yanına getmək istəyirdi. Gülbəniz evin tək, zəhmətkeş qızı idi. Evlərinin bütün səliqə-səhmanına o baxırdı. Sadə idi, anası çərənçi olsa da, qızın üstün cəhətləri az deyildi. “Anasını neynirəm, mənə qızı lazımdı”, – Ağarəhim ürəyində özünə təskinlik verirdi.

Bir gün imkan tapıb ürəyini Gülbənizə açdı. “Hə” cavabı üçün üç ay arxasınca düşüb iztirab çəkməli oldu. Qızın razılığını alandan sonra, çoxdan eşitmək istədiyi sözü anasına çatdırdı. Anası sevinmədisə də, oğluna görə Gülbənizi evində gəlin görməyə etiraz etmədi. Həmin ilin payızında Ağarəhim qohum-qardaşla köməkləşib özünə toy çaldırdı, Gülbənizlə evləndi. Anası şadlığından toyda istədiyi qədər oynadı, Allahdan ona belə günləri çox görməməyi yalvardı.

Daha üç ay keçdi. Ömrünün ən xoşbəxt günlərini yaşayırdı. Getdikcə imkanlaşırdı. İstəyirdi köşkü satıb bazara qayıtsın, orada dükan açıb daha çox qazanc əldə etsin. Amma, bilirdi ki, qayıdarsa Topal yenə ona istədiyi kimi dolanmağa imkan verməyəcəkdi. Eşitmişdi ki, Topal indi bazarda əsl şeflik edir. Böyük vəzifəli adamlarla qohum olmuşdu, əli “lap yuxarılara” çatırdı...

Həbsdən qayıdandan bazara ayaq basmamışdı. İllərdən bəri qəlbində Topala qarşı böyük kin yaranmışdı. Hələ o vaxt, polis şöbəsində cibində narkotik maddə aşkarlanarkən ürəyinə dammışdı ki, bu olsa-olsa Topalın sifarişiylə polislər tərəfindən qurulmuşdu. Başqa heç kimin Ağarəhimə pislili dəyməzdi. Zonda azadlıq üçün ürəyi darıxdığı günlərdə ona edilən pisliliyin əvəzini çıxmağa and içmişdi. Cəzasını çəkib gələndən sonra da əvvəlki fikrində qalırdı və gümanının doğruluğuna şübhəsi yox idi. Odur ki, bazara qayıtmamışdan əvvəl hər hansı bir yolla Topala zərər yetirməyi, onu bazarda hörmətdən salmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu.

Bir səhər yolunu bazardan saldı. Ötən dörd ildə Topalın dükanı tanınmaz dərəcədə dəyişmiş, xeyli genişlənmiş, böyümüşdü. Dükanına bitişik bufet, çayxana da açmışdı. Dükanın arxasında Topala və onun adamlarına məxsus bir neçə müxtəlif markalı xarici maşınlar dayanmışdı.

Ağarəhim dükana girdi. Alıcı gözüylə satış üçün vitrində düzülmüş mallara tamaşa etməyə başladı. Topal dükanın o başında özü üçün xudmani rahatlıq düzəldib, çay içə-içə qarşısındakı balaca televizora baxırdı, arabir də alıcılara, alver edən üç yaraşlıq satıcı qıza göz qoyurdu. Topalın əynindəki işildayan parçadan tikilmiş kostyumundan, hərəkətlərindən, özünü aparmasından ağırlıq yağırdı. Başın-

dakı əmmamədən, saqqalından, əlindəki təsbehindən Hacı olması duyulurdu. Birdən Topalın gözü Ağarəhimə sataşdı.

–Ba., Ağarəhim, xoş gördük, – təsbehini yan cibinə, stəkanı isə nəlbəkiyə qoyub piştaxtaya tərəf gələrək əlini uzatdı, – ayə, haradasan, necəsən, görürmürsən, eşitdim tutulmusan?.. Çoxdan çıxmısan?

–Bir il olar, – Ağarəhim könülsüz əlini uzadıb görüşdü.

–Bəs bir ildə nöş gəlib mənə dəymirsən, görüşürmürsən? Bəlkə bir çətinliyin var, kömək eləyək, ya da olar mənim bir dərdim var, sənə ehtiyacım var?.. Deyəsən, heç dəyişməmişən, soyuq adamsan. Hə, eşidəndə səni tutublar, inanmağım gəlmədi. Mən bilirəm axı, sən o yolun yolçusu deyilsən. Sən hara, narkotika hara?.. Getdim naçalnikdən də xahiş etdim ki, o elə oğlan deyil, keç günahından, hörmətiniz mənim boynuma. Dedi gecdi, xeyri yoxdu, iş-işdən keçib. Allah mərdimazara lənət eləsin.

Yadındadı, müstəntiq bir dəfə Topalın adını çəkmiş, xahişə gəldiyini söyləmişdi. O andan ürəyinə şübhələr dolmuşdu.

–Hə elədir, Bəyəhməd, hansısa əclafın sifarişi ilə qurulmuşdu o iş, – Topalın düz gözlərinin içinə baxdı, – Allah ona lənət eləsin, canından çəksin, gün görməsin. Düz demirəmmi?

Topalın sifətindəki bayaqkı gülüş çəkildi, rəngi

qaralantəhər oldu. Çarəsiz:

–Düz deyirsən, haqlısan, – təsdiqlədi.

–Elə isə “Amin!”, – söhbətin ətrafdakı satıcı qızların, alıcıların diqqətini cəlb etdiyini, həm də azacıq qızısdığını hiss etdi. – Bəyəhməd, söhbət yaralı yerimə dəydi, ardı qalsın başqa vaxta. Görüləsi işim var, mən getdim, – dilucu Topalla sağollaşdı.

Topal Ağarəhimin qəzəbinin, kinini soyumadığını bilsəydi, söhbətini başqa cür qurardı. Üzə vurmasa da Ağarəhimin sözləri onu tutmuşdu:

–Hə, get. Nə qulluğun olsa, mən burdayam.

Topal əvvəlki Topal deyildi. Xeyli güclənmişdi. Ona tək batmaq müşkül məsələ idi, mütləq kiminləsə birləşmək, köməkləşmək lazım idi.

O gün bazarda keçmiş alver dostları Əmirxan və Xəlillə rastlaşdı. Onlar bazarın aşağı küncündə yerləşən köşklərinin rənglərini dəyişmişdilərse də, ölçülərini dəyişməmişdilər, elə əvvəlki boyda qalmışdı. Dostlar onu şadyanalıqla qarşıladıqdan sonra əl çəkmədilər, köşklərini bağlayıb Ağarəhimi yaxınlıqdakı yeməxanada oturub çörək kəsməyə dəvət etdilər. Son dörd ili necə keçirdiyini sorğu-sual etdilər. Evləndiyini bilincə onları toya dəvət etmədikləri üçün gileyləndilər. Bir az zəmanədən şikayətləndilər, sonra da bir-birlərinin sağlığına içib, Allahın Verdiyinə şükür etdilər.

Ağarəhim söhbətarası hiss etdi ki, onlar keç-

mişdə olduğu kimi yenə də Topaldan narazıdılar. Topal onlara istədikləri qaydada dolanmağa imkan vermir, ancaq, onun güclülüüyündən qorxub, səslərini çıxartmadan başlarını saxlayırlar. Həmin söhbətdən sonra, Ağarəhim tez-tez onlarla görüşməyə başladı. Görüşlərin birində o, Topalla bağlı ürəyindəki niyyətini açdı və bu işi tək bacarmayacağını bildirib dostlardan kömək umduğunu gizlətmədi. Əmirxanla Xəlil bu niyyətə qəlbən şərik olsalar da icrasında iştirakçı olmağa ilk anda çəkildilər, razılıq verməyə tələsməyərək bir müddət düşünmək, götür-qoy etmək istədilər.

–Bu, elə-belə xırda məsələ deyil, – Əmirxan qeyd elədi. – Bunun üçün xeyli fikirləşmək lazımdır. Hər şey ölçülüb biçilməlidir.

Topalın özü, maşını, mağazası, evi polis və xüsusi cangüdənlərin ciddi nəzarəti altında idi. Ailə üzvlərini bu məsələyə qatmağı Ağarəhim özünə sığışdırmırdı. İş yalnız Topal və onun əmlakı ilə olmalı idi.

Əmirxanla Xəlil uzun götür-qoydan sonra, onun niyyətinin düşər-düşməzliyindən qorxaraq öz köməkliklərini yalnız belə bir plan qurmaqla kifayətləndilər: Partlayıcı maddə əldə edib öz köşklərində gizlətsinlər, Ağarəhim isə axşamtərəfi, adamsız, sakit vaxtda partlayıcı maddəni köşkdən götürüb çayxananın mağaza ilə yanaşı otaqlarının birində qu-

rur, qurğu gecə partlayır, Topala külli miqdarda ziyan dəyir, günahkarlar da naməlum qalır. Bu ağlabatan fikir hamının xoşuna gəldiyi üçün, işi deyilən tərzdə qurmağa razılığa gəldilər.

On gün sonra Əmirxanla Xəlil haradansa partlayıcı maddə əldə etdilər. Təqribi gün, vaxt müəyyən olundu, necə istifadə etməyi Ağarəhimə başa salandan sonra, partlayıcı maddə Əmirxanın köşkündə gizlədildi.

Nəhayət, təyin olunan gün gəlib çatdı. Ağarəhim axşam alatoranında Əmirxanın köşkünə gəldi. Partlayıcı maddəni alıb əynindəki paltarının içərisində gizlətdi. Topalın çayxanasına daxil oldu Çayxanada sakitlik idi, küncdə qoyulmuş stolda iki müştəri çay içirdi. Çaypaylayana bir balaca çaynik sifariş edib, qabaqcadan pulunu ödədi. Müştərilər az olduğundan o biri satıcılar da harasa bazarın içərilərinə getmişdilər. Çaypaylayandan və mətbəxdəki bir neçə nəfərdən savayı kimsə gözə dəymirdi. Çaypaylayan oğlan da çayniki gətirib, Ağarəhimin stolunun üstünə qoydu, işini bitmiş hesab edərək, harasa yox oldu. O, çaydan süzüb bir stəkan içdi. Çox keçmədi küncdəki iki müştəri də çaylarını içib, çaypulunu piştaxtanın üzərinə atıb çayxanadan çıxdılar.

Siqaretin tüstüsünü sinəsinə çəkib, özünü sakitləşdirməyə çalışsa da həyəcandan ürəyi döyünürdü. Vaxt idi, əgər gecikərsə, satıcılar gəlib çıxarlarsa, iş-

ləri korlaya bilərdi. Əllərini yumaq bəhanəsiylə yerindən qalxıb mətbəxin yanındakı əlüzyuyana daxil oldu. Özünə gəlmək üçün üzünü, alnını soyuq su ilə yudu. Sonra da tələsə-tələsə qoltuğundakı partlayıcı əsas kürəbənd borusunun arxa tərəfinə bənd elədi. Onu heç kimin görmədiyinə əmin olduqda çayxananın dəhlizinə qayıtdı, çayının ardını içmədən çölə çıxdı.

Çöldəki sərin hava üzünə dəydikcə yavaş-yavaş özünə gəlir, sakitləşirdi. Havanın qaralmasına baxmayaraq, dükanlardan işıqların al-əlvanlığından bazarın həyəti aydınlıq idi. Dükanlar bir-bir bağlanır, adamlar getdikcə seyrəlirdi.

Ağarəhim bazardan çıxdı. Bir neçə yüz metr gedib dayandı. Daldalanmağa yer tapıb, cibindəki partlayıcı maddənin idarəedici qurğusunu çıxardı. Daha sinəsində bayaqkı həyəcanından əsər-ələmət qalmamışdı. Topalın başından basırmış kimi soyuq-qanlıqla tapşırılan düyməni basdı. Uzaqdan, bazar tərəfdən boğuş partlayış səsi eşidildi.

O, səhəri günü işə çıxmadı. Gülbəniz bazarlıqdan qayıdanda xəbər gətirdi ki, Bəyəhmədin çayxanasını partladılar. Ölən yoxdur, üç nəfəri ağır yaralı halında xəstəxanaya aparıblar. Ölüm olmaması Ağarəhimi sevindirdi. İstəmir ki Allah qarşısında günahkar qalsın, kiminsə həyatına bais olsun. Bazara – hadisə yerinə getməyə çəkindi. Gedərsə, ehtiyatsızlıq

edəcəyindən, ondan duyuyq düşəcəklərindən əndişələnirdi. Bütün günü həyətdə özünə iş tapıb qurda landı, ürəyindəsə “görəsən Topala əməlli başlı ziyan dəyə bilibmi?” düşündü. Sabahısı dözməyib hər şeyi öz gözləriylə görmək üçün bazara gəldi. Kənardan yanib qaralan, uçulan divarları gözaltı seyr elədi: əsasən bufetin mətbəxi dağılmışdı. Yanğının qarşısını tez almışdılar. Dükanın içəri divarı uçmuş, daxili demək olar ki, salamat qalmışdı. Dükanın salamat qalması onu açmadı. Əmirxan partlayıcının gücünü şişirdərək, onu dükanın da dağıdacağına əmin etmişdi. Görünür, partlayıcı elə də güclü olmayıb.

Topalın alveri dayanmışdı. Yanına heç kimi buraxmırdılar. Deyilənə görə, iki gün idi içəridə polis tədqiqat aparırdı. Partlayışın kənardan idarə olunan qurğu ilə partladılması aşkar edilmişdi. Bazar Topalın adamları ilə dolu idi, bütün köşklərin qarşısında iki-bir dayanıb, gəlib gedənlərə göz qoyur, danışılana qulaq asırdılar. Diqqəti cəlb etməmək üçün Əmirxanla, Xəlillə görüşmədən, bazarda çox dayanmayıb, öz köşkünə qayıtdı.

Partlayışın şəxsi ədavət nəticəsində baş verməsi gün kimi hamıya aydın idi. Üzə vurmasa da Topalın ürəyinə təlaş düşmüşdü. Dükanın bufetin və çayxananın bərpa olunub, əvvəlki görkəminə qaytarılmasına azı yarım illik gəlirini sərf eləməliydi.

Hadisədən dörd gün keçmişdi. Polislər Ağarə-

himi köşkükdən gəlib apardılar. Tədqiqat zamanı əlüzyuyanın sağ qalmış hissələrindən birində onun əli izi tapılmışdı. Bundan əlavə, partlayış zamanı mətbəxdə zədə almış qadınlardan biri Ağarəhimi əlüzyuyana keçərkən gördüyünü, oradan çıxandan sonra əlüzyuyana tərəf heç kimin getmədiyini, iyirmi-iyirmi beş dəqiqə sonra da partlayışın baş verdiyini istintaqa xəbər veribmiş.

Həmin gün Ağarəhimi həbs edib, istintaq təcridxanasına göndərdilər. Əmirxanla Xəlil bərk qorxuya düşmüşdülər. Lakin, Ağarəhim istintaq zamanı onların adını çəkmədi.

Həyat yoldaşının tutulması ilə Gülbəniz ürəyində heç cür barışa bilmirdi. Təzə-təzə ürəyi istədiyi xoş günlər görürdü, o da belə qurtardı. Yanılmadığı, əri həbsdən buraxılırsa da birlikdə yaşadıkları bəxtəvər günlərinin qurtarması ürəyinə dammışdı. Ona qarşı təzəcə yaranmış, bərkiməmiş məhəbbətində artıq çat yaranmışdı. Onun fikrincə, düşüncəli adam bu cür ucuz, gərəksiz cinayət etməməli idi. Hər şeydən əvvəl qoca anasını, cavan ailəsini xatırlamalı idi.

Anası təcridxanada görüş zamanı ayrılarkən, özünü saxlaya bilməyib, hıçqıra-hıçqıra söymüşdü:

–Ay oğraş, nös tələsirdin, məni basdıraydın, sonra gələrdin də bura, gərək elə məni zülmə qoyaydın?..

Istintaq bir aya qədər çəkdi. Məhkəmənin hök-

mü ilə Ağarəhim səkkiz il azadlıqdan məhrum olundu. Bir il üç aydan sonra yenidən məhkum həyatına qayıtdı.

Bu dəfə onu ciddi rejimli islah-əmək müəssisəsinə göndərdilər. Başının qırılması, yoxlanış zamanı darbalığını soyunub beş dəfə çömbəlib-durması, zabitlərin və nəzarətçilərin söyüş dolu qışqırıqları, qəfildən dəyən şillə-təpiklər – artıq hamısı adiləşmişdi, ona tanış gəlirdi.

Ümumən götürdükdə o vaxtlar günü pis keçmirdi. Tez-tez yanına gəlirdilər, cibindən pul əskik olmurdu. Məhkumlar içində xeyli dostları var idi. Yerliləri də yığışmışdılar başına, darıxmağa qoymurdular, illah da yanına pay gələndə. İşləmirdi. Briqadirə aylıq verib, yeyib-içir, yatırdı, sanki, istirahətə gəlmişdi. İstintaq zamanı adlarını gizlətdiyi çöldəki dostları – Əmirxanla Xəlil dörd-beş dəfə pay-para ilə yanına gəldilər. Sonralar nədənsə görünmədilər.

Məhkumluğunun yarım ilində oğlu oldu. Ağarəhimin sevincindən uçmağa qanadı çatmırdı. Şadlığından dəlilik edirdi. “Qurban olum Allaha, bir yandan kəsəndə o biri yandan verirmiş” deyirdi. “Evi kişisiz qoymadı. Özüm bir kişi olmadımsa da heç olmasa əvəzimə oğlum olar” düşünürdü. Bu hadisəni məhkumlar arasında zonaya məxsus təntənə ilə qeyd etdilər. Hamı onu təbrik edirdi.

Bir ilin tamamında Gülbəniz altıaylıq oğlunu

da götürüb görüşə gəlmişdi. Üçgünlük ailəvi görüşə icazə verdilər. Ağarəhim körpəni öpməkdən doymaq bilmirdi. O heç Gülbənizdən də doymamışdı. Onun gəlin üzünü, isti nəfəsini qoyub, özünü barakın buz kimi soyuq, ağır havalı, üfunətli qucağına atmışdı. Nə qədər böyük səhv elədiyini indn başa düşürdü, ancaq artıq gec idi. Nəmlənmiş gözlərinin yaşını boğub ürəyinə axıdırdı. Görüş günü nə qədər sevincli idisə də, ayrılıq anı çatanda kövrəlməyə bilmədi. Əzizlərindən ayrılıb lənətə gəlmiş baraka qayıtmaq ona cəhənnəm əzabı qədər ağır idi.

Gülbəniz altı aydan bir ailəvi görüşə gəlirdi. Qaynanasının yanında konserv kombinatında işə düzəlmişdi. Çörəkqazanan olmuşdu, bir az diribaşlaşmışdı. Özünün danışığına görə, ailənin korluq çəkməməsi üçün arabir Əmirxan da onlara pul yardımı edirmiş. Gülbənizin Əmirxanı tərifləməsi onu heç açmırdı, kefini pozduğundan tez “nə böyük işdir?” deyərək söhbətin yönünü dəyişdirirdi. Gülbənizin üçüncü gəlişində ayrılarkən həmişəki kimi doluxsunmuşdu:

–Gülbəniz, qurbanın olum, mən yenə səni altı aydan sonra görəcəyəm, nə olar bir-iki ay tez gələsən...

–İmkan olmur, Ağarəhim, – Gülbəniz cavab verdi. – Gəlib-getməyin xərcini altı aya ancaq düzəl-dirəm.

–Eybi yox, pay-paranı bir qədər az gətirərsən. Təki səni, balamı görüm.

–Məni görmək elə bilirsən havayıdır, – gülüm-sədi. – Bu iki gündən ötrü iki aylıq maaşımdan keç-məli oluram, yoxsa bilmirdin?

Eşitdiklərindən heyrətə gəldi, bu vaxtadək gü-man edirdi ki, qarıda dayananlar kim nə hörmət elə-sə, kifayətlənirlər.

–Deməli, bu əclaflar öz namusumuzu özümü-zə satırlar, gecəməzə qiymət qoyurlar? – Ağarəhim qeyzləndi.

Gülbəniz tez əlini onun ağzına dayadı:

–Başın bədəninə ağırlıq edir yoxsa? Eşidərlər, gördüyün günlərə də həsrət qalarsan.

O gündən görüşə nəzarət edən zabit və nəza-rətçilərə ürəyində nifrət edirdi, Gülbənizə “gəl” de-məyə isə utanırdı. Növbəti görüş vaxtı xəbər gəldi ki, qız atası olub, qız balası dünyaya gəlib. Qız olmağı Ağarəhimi sevindirməsə də xeyli düşündürdü.

Cəzasının yarısını çəkmişdi. Görüşə gedən yer-lilərindən eşitdi ki, anası rəhmətə gedib. Anasının ölüm xəbəri ona bərk təsir etdi. Dünyada ən əziz adamı olan anasının dəfnində iştirak etmək imkanı olmadığından ilk dəfə o zaman zonaya düşməyinə nifrət etdi. Həmin günlərin birində məhkum yoldaş-ları arasında kişiliyə dair söhbət gedərkən dözə bil-

məyib partlamışdı:

–Nə kişi, kimdi kişi? Biz heç birimiz kişi deyilik, eşidirsiz? Anamızı, bacımızı, arvadımızı çöldə qoyub, gəlib burda bıçaq soxmağı kişilik sayırsız? Kişi o kəsdir ki, evində oturub, arvadı da yanında – gözünün qabagında, uşaqlarını saxlayır...

Ətrafındakılar onun hüznü, dərdli olduğunu bilib, qəblərinə dəysə belə sözlərinə əhəmiyyət verməmişdilər.

Qırx gün yas saxladı. Rəisdən icazə alıb üzünü qırxdırmadı. Qırxıncı gün “Yasin” surəsini əzbərdən bilən məhkum yoldaşlarından birini – barakın mollasını kupesinə dəvət edib, anası üçün “Yasin” oxutdurdu. Sonra da məsləhət bildiyi dost-tanışını çağıraraq, ehsan çay verdi. Hamı anasına rəhmət dua edib, Ağarəhimə səbr dilədi.

Anasının qırxı ötəndən sonra da Ağarəhimin rəngi açılmırdı. Gününü dünyadan küskün, qanıqara keçirirdi. Qonşu çarpayılarda yatan məhkum yoldaşları zabit və nəzarətçilərin gözündən yayınıb, imkan tapan kimi vaxtlarını öldürmək bəhanəsiylə kartla qumar oynamağa girişirdilər. Əvvəllər dəfələrlə onu da dəvət etmişdilər, yaxın durmamışdı. Axır vaxtlar qumarın əsas aparıcılarından biri olan kupe yoldaşı İltifat onu yaman şirnikdirirdi:

–Avam olma, gəl qoşul bizə, həm “srok”un gedəcək, həm də bala-bala qazanacaqsan, cibin pulnan

dolacaq. Məbadə uduzmaqdan qorxasan, ə, biz ölməmişük ki, sənə pis “polojeniya”da qoyax. Sən bir dənə “prob” elə...

Nəhayət,şeytan qəlbinə yol tapdı, gecənin birində yuxusuna haram qatıb,zəif gecə lampasının işığında qumar azarına tutulanlara qarışdı.

İlk günlər nə iş idisə, əli yaxşı gətirirdi. Hər gecədə əlinə xeyli pul gəlirdi. Pul gəldikcə ləzzət eləyirdi oynamaq. Hər gün intizarla gecənin düşməsini gözləyirdi. Əvvəlki kimi darıxmırdı. Qəmdən, kədər-dən boğulan günlərində ona dünyanı unutduran dərmanlar təklif etmişdilər. Pulu az olduğundan imtina etmişdi. İndi xeyli pulu olduğundan nəzarətçilərin vasitəsilə çöldən gətirilib, əl altından satılan narkotik dərmanlardan əyləncə məqsədi ilə alıb istifadə etməyə başladı.

Yarım ayın içində az qala xasiyyətini dəyişmişdi, tanınası deyildi, qumarın və bihuşedici iynə-dərmanın azarkeşi olmuşdu. Sonralar, Ağarəhim yenə nə iş idisə az-az, hərdən bir udurdu. Ona nə olmuşdu, başa düşə bilmirdi?.. Niyə bu gecə qazandığını səhərisi gecə uduzub qaytarmalıydı. Nə vaxt İltifat: “Qaqaş, qəm eləmə, yaxşı olajax” deyirdisə, əlinə pul gəlirdi. İltifatın səsi gəlmədi, uduzurdu. Döşənirdi İltifatın ayaqlarına:

–Qurban olum sənə, ağzın dualıdı, gəl sən hər gecə deynən “yaxşı olajax”. Sən elə deyəndə əlim gə-

tirir.

–Yox, qağa, Allah allahlığı ilə insanın hər gününü xoş etmir, birini ağ edəndə ikisini qara edir. Əmbə sən qorxma, pulsuz qalan deyilsən...

Başa düşürdü ki, barakda gedən qumarı İltifat idarə edir və hətta bu işdən xəbəri olan əməliyyatçı zabitə də vaxtlı-vaxtında “haqq” çatdırır. Bir dəfə İltifat həmin zabitə otaqların birində haqq çatdıran anda təsadüfən içəri daxil olmuş, qapını döyməməsinə görə üzr istəyərək çölə çıxmışdı. O, səhvə yol vermişdi, içəri daxil olmamışdan əvvəl qapını döyməli idi. Onu cəza gözləyirdi, elə də oldu.

Bir gün, növbəti axtarış zamanı balışının içərisindən adi, köhnə şpris tapıldığı üçün on beş günlüyə cərimə təcridxanasına – qaranlıq, rütubətli kameraya salındı. Kameranın hündürlüyü bir qarış, eni iki qarış olan qalın dəmir barmaqlıqlı pəncərəsindən içəriyə günəş işığı düşmürdü. Divarlar yarıya qədər nəm idi. Beton döşəmənin üzəriylə arabir siçanlar qaçırdı. Ayaq üstə dayanmaqdan bezirdin, oturmağa yer yox idi. Divara bərkidilmiş dəmir döşəməli çarpayılar yatmaq vaxtı açılır, səhər saat altı olmamış nəzarətçinin əmri ilə dəhlizdəki sancaqla divara bağlanıb bərkidilirdi. Gün ərzində üç dəfə bir qab su, baldanda, bir parça çörək qapıdakı qol girəcək deşikdən söyüşqarışq ona bəxş edilirdi.

Ayaqyolu içəridə – kameranın qapıya yaxın

küncündə yerləşirdi. Bəzən krana su gəlməyəndə ayaqyolunun üfunətindən içəridə baş çatlayırdı. Ağarəhim ilk dəfə idi cərimə təcridxanasına düşürdü. Haqqında çox eşitmişdi, amma, buranın cəhənnəm əzabından belə be-tər olması heç vaxt təsəvvürünə gəlməmişdi. Bəxti gətirdiyindən qarşidan gələn bayrama görə onu deyilən vaxtdan üç gün tez buraxdılar. Halsız, xəstə vəziyyətində baraka qayıtdı. Rəngi saralmışdı, arıqlıqdan sifətinin almacıqları irəli çıxmışdı. Öz görkəminə düşməsi üçün bir aya qədər vaxt keçməli oldu.

Cərimə təcridxanasından qayıdandan sonra, qumarda əli uğurlu olmurdu. Qazanmaqdan əvəzə çox zaman itirirdi. Günlərin birində isə, ilk dəfə böyük məbləğdə uduzmuşdu.

Əli-ayağı yerdən üzülmüşdü. Vaxt vermişdilər, vaxt tamam olana qədər “tavan altından” çıxmalı idi. Yoxsa onu böyük biabırçılıq gözləyirdi... İki yolu vardı: ya hansı yolla olur-olsun, hardansa borc-xərc pul tapıb ödəməli, ya da qumarbaşının çıxaracağı qərarın insafına uyğun onun adamlığına şərəfsizlik gətirən ağlagəlməz gülünc bir hərəkətdən başlamış “petux” siyahısına düşməsinədək cəzalana bilər. Bu adla tanınanlar zonda murdar əski günündə idilər. Onlarla özlərinə tay hesab olunanlardan savayı heç kəs görüşmür, yoldaşlıq etmir, hətta yanaşı belə dayanmırdılar. Görən kimi kənara qovurdular. Gecələr

barakın qapısı tərəfdə yatardılar, gündüzlər isə iş-gücləri yalnız silib-süpürmək idi. Tavan – qumar borcu ucbatından belə günə düşənlər arabir də olsa olurdu. Ötən illərdə birisi deyilənə görə, “petuxluq” cəzasından canını qurtarmaq üçün özünü maykası ilə çarpayının başına bağlayıb boğmuşdu.

O, bilmirdi nə etsin, dərdin kimə desin, kimdən pul istəsin, tavandan necə çıxsın?.. Təkcə onu qərarlaşdırmışdı ki, əgər heç yerdən pul əldə edə bilməsə, biabırçılığı gözləməyəcək, özünü öldürəcəkdi. Elə iyirənc gündə yaşamaqdansa ölüm daha şərəfli idi. Yadına qardaşı düşdü, bu dar gündə kimsə onun köməyinə çatmayacaqdı. Nəzarətçilərdən birinə andaman, yalvar-yaxar edib qardaşının ünvanına məktub göndərdi: “Təcili özünü çətdirməsan, yaxın günlərdə həyatla vidalaşmalı olacağam.”

Qardaşı təlaşla gəldi. Qardaşı ondan çox yox, iki yaş böyük idi, amma, ailəyə həmişə o kömək edirdi. Ağarəhim zonda yatdığı müddətdə anasını dəfn etmişdi, bacısına toy edib gəlin köçürmüşdü, bacardığından Gülbənizə, onun uşaqlarına kömək edirdi. Özünün üç azyaşlı uşağı vardı.

Görüş otagında onu görəndə, elə bil dünyaya təzədən gəldi. Günahını etiraf etdi, bir də belə qələt etməyəcəyini söylədi. Qardaşı da keçdi günahından. Ancaq, bir şərt qoydu:

–De ki, sən öl, bir də qumar oynamayacağam!..

O, çarəsiz qalıb ürəyində and içmədisə də dili ilə and içdi. Qardaşından pul götürüb, tavanı ödəyib, canını gözlənilən ağır “cəzadan” qurtardı.

On gün oynamadı. Qardaşının yanında and içdiyinə görə qəlbinə zor göstərüb, özünü güclə oynamaqdan saxlayırdı. Lakin, qumar dostları onu rahat buraxmırdılar, elə hey ürəkli olmağa həvəsləndirib dingildədirdilər. On birinci gün çoxdan qoluna vura bilmədiyini iynənin dəmi gəlmişdi canına. Pulu da azalmışdı. Özünü saxlaya bilməyib andını pozdu, yenidən qumara başladı.

Altı ay keçməmiş ikinci dəfə böyük məbləğdə uduzdu. Bu dəfə qardaşına ağır xəstə olduğunu, müalicə üçün pul lazım olması xəbərini göndərdi. Az keçmədi, qardaşı yenə gəldi. Görüş zamanı onun xəstə olmadığını, yalan danışdığını, andı pozub təzədən qumara qurşandığını başa düşdü. Pulları verib dedi:

–Ağarəhim, anamın ruhu xatirinə sənə bu dəfə də kömək edirəm. Amma, sən ki, mənim canıma and içdin, əməl etmədin, mənim bundan sonra, sən adda qardaşım yoxdur. Bir də mənə xəbər göndərmə, – acıqlı, sağollaşmadan görüşdən çıxdı.

Elə o gedən oldu, bir daha gəlmədi. Ağarəhimin o gündən sanki, qol-qanadı qırılıb çiyinlərindən asılı qaldı.

Çox istəyirdi ki, özünə qayıtsın, düşdüyü vəziyyətdən çıxsın. Bacarmırdı. Ətrafındakı əcaib mü-

hit, alışdığı kefləndirici dərmanlar şeytan kimi hər tərəfdən qarşısını kəsib yol vermirdilər.

Xoşbəxtlikdən üçüncü dəfə əvvəlkilərdən az məbləğdə uduzmuşdu. Bu cəzasının altıncı ilində baş vermişdi. Anası rəhmətə gedəndən Gülbəniz yanına gəlmirdi. İl-ildən yanına gedib-gələnlərin sayı azalır. Köhnəlmişdi, daha heç kim ona pul, pay-para gətirmirdi, keçmiş hörmətinin hesabına yaşayırdı. Gülbəniz yazdığı məktublarında gəlməməyini belə izah edirdi ki, “uşaqlar böyüyürlər, dolanışıqı öhd eləyib, imkan tapmıram”. Ancaq, yerlilərinə gəlib dəyən tanış-bilişdən qulağına xəbərlər gəlirdi ki, qaynanası Narınc çoxdan-dır məsələ qaldırıb ki, boşan bu avaradan, o gedəcək türmədə yatacaq, sən də cavab canını çürüdəcəksən?.. “Kim bilir, bəlkə anası Gülbənizi yoldan çıxarıb, o da başqasını sevir, ya da... kiminləsə gəzir...”

Hər dəfə bu haqda düşünəndə elə bil onu ilan çalır. Əzəl gündən qaynanası onunla düz gəlmirdi. Qızını boşanmağa təhrik etdiyindən onda Narınc qarşı nifrət yaranmışdı. Məhkum yoldaşları arasında ailəsi dağılanlar az deyildi. Bəzən fikirləşirdi ki, əgər əmin olsa ki, Gülbəniz kiminləsə gəzir, azadlığa çıxan günü Gülbənizi də, onunla gəzən əclafı da öldürəcək, təzədən türməyə qayıdacaq. Bəzən də fikrini dəyişirdi, özünü qınayır, günahkar sayırdı: “Neynəsin bədbəxt Gülbəniz, axı o da insandı, mənə görə o

da cəza çəkməlidirmi, arvad istəyən it oğlu cinayət eləyər?”

Dərdinə çarə tapmamasına görə, gündüzlər o qədər fikir edirdi ki, gecələr yuxusunda da sayıqlayırdı. Xeyli götür-qoy edəndən sonra heç yerdən ümidi olmadığından tavanı ödəmək üçün bacısına bir qədər pul yollaması üçün xahiş dolu xəbər göndərdi. Bilirdi ki, bacısı onu uşaqlıqdan çox istəyir, hardan olsa pul tapıb göndərəcək. İki gün keçmədi, onu görüş otağına çağırdılar. Boylu-buxunlu cavan oğlanı görüncə yeznə olduğunu başa düşdü. Bacısı xəstəhal olduğundan özü gələ bilməmiş, ona pul ilə yanaşı məktub da göndərmişdi. Ayrılandan sonra zonanın xəlvət guşəsinə çəkilib, məktubu oxumağa başladı. Oxuduqca anası gəldi gözlərinin önünə. Kövrəldi, görməsinlər deyə, göz yaşlarını boğub ürəyinə axıtdı. Bu yaşınadək evə, ailəyə, bacısına bir dəyərlə xeyri olmadığını xatırladıqca özündən zəhləsi getdi. Tavanı ödədi, iki-üç gün üzü tutqun gəzdi, yoldaşlarına qaynayıb-qarışmadı. Axşamların birində daim ona dərman satan məhkum yoldaşının məsləhətiylə “hal dərmanı”nı qəbul edib həmişəki vəziyyətinə qayıtdı, olanları unuttu.

Həmin il xoşbəxtlikdən aministiya verildi. İki-üç ay irəlincədən aminist olacağı barədə şayiyyə bənzər söhbət gəzirdi. Axşamların birində xəbər yayıldı ki, televiziya da aministiya da fərman oxunub.

Sevincdən hamı bir-birini təbrik edir, gözyədliliği verirdi. Qumarbaşı İltifat isə sevinənlərə gülürdü:

–Ay bədbəxtlər, hələ bilirsüz hamıvızı buraxacaqlar? Orda şərtlər var, kim o şərtlərə düşsə, buraxacaqlar. Hamıvızı buraxsalar, bəs türmələrdə işləyənlər neyniyəcəklər?

Ağərəhim bilmirdi aministiyaya düşür, yoxsa düşmür?.. “Nə olar getməyəm, gedənlərin sevincinə qoşulmaq da günah deyil”, fikirləşirdi.

Dörd-beş gün keçmişdi, onu rəisin siyasi işlər üzrə müavinin otağına çağırıldı. Mayor gülümsəyərək dedi:

–Ağərəhim, aministə düşürsən. Canın qurtardı qalan iki ildən. Beş-on günə evdəsən, gör neynərsən, hazırlaş.

Səhəri buraxılacaq gecəni Ağərəhim dirigözlü yola saldı. Şadlığından yata bilmədi. Neçə illər idi evi üçün, balaları üçün burnunun ucu göynəyirdi. Yaman darıxmışdı azad insan kimi yaşamaq üçün. Həmişə görüşə gələndə həsrətlə baxdığı üç zəhmli, qalın dəmir qapıdan keçib axırıncı dəfə yoxlanıldı. İşə gələnin müəssisənin rəisi polkovnik qapıda rastlaşarkən barmağı ilə onu hədələyib dedi:

–Bax ha, bir də qayıtsan, səni... Yadından çıxmasın.

–Allah eləməsin qayıdım, – Ağərəhim mızıldandı.

Nəhayət, bu da çöl. Son qapıdan çıxdı. Üç-dörd addım atmışdı, az qaldı müvazinətini itirib yerə yıxılsın. Inana bilmirdi ki, çöldədi. Ona elə gəlirdi ki, o, kosmosdadır, çəkisizlik şəraitindədir, havası da başqadır. Hava təmiz hava idi, azadlıq havası, qoxusuz-iysiz. Ayaq saxlayıb bir xeyli sinədolusu nəfəs aldı. Ciyərləri çoxdan qəribsəmişdi belə havadan ötrü. Özünü quşdan yüngül hiss edirdi. Daim onu əzən daşdan ağır cəza yükündən azad olmuşdu.

Şəhərdə yaşayan bacı-qardaşığılə getməyə üzü gəlmədi. “Qalsın, imkanlaşanda gəlib xəcalətlərindən çıxaram”, deyə rayona yola düşdü. Evinə tələsirdi – balalarını, Gülbənizi görməyə...

Onun gəlişi gözlənilməz idi. Uzaqdan evin görkəmi, darvazaları necə qoyub getmişdi, elə də qalmışdılar. Heç dəyişilməmişdilər, əksinə elə bil bir az da köhnəlib “qocalmışdılar”. Yadına ötən günləri gəldi, anasını xatırladı. Həyətdə girəndə həyətdə oynayan uşaqları onu tanımadılar. Bağça tərəfdə ağacın altında nə isə əkən Gülbəniz başını qaldırıb salamkələmsiz həyətdə girən “qonağa” baxdı, təəccübləndi, əlindəki beli atıb ona tərəf gəldi:

–Xoş gəlmisən. Heç inana bilmirəm. Necə oldu ki, səni vaxtından əvvəl buraxdılar?

–Amnistə düşdüm...

Yaşlaşmışdı Gülbəniz. Dörd ilə yaxın idi onu görmürdü, nəfəsinə həsrət idi. Amma, daha gəlinlik-

dən bir əlamət qalmamışdı. Gülbənin ona tərəf uzanan əllərindən tutdu, istədi bağına basıb öpsün, kənardan ona yad baxışlarla baxan uşaqlarından utandı. Gülbənin gözləri sevincdən yaşarmışdı. Üzünü çöndərib uşaqları çağırdı:

–Yaxın gəlin, qorxmayın, özgə deyil, atanızdı. Yazıqlar hardan tanısınlar?..

Oğlunun beş, qızının üç yaşı var idi. Bir neçə gün uşaqları duz kimi yaladı, öpüb-oxşadı. Uşaqlar ona təzə-təzə isinişməyə başlayırdılar. “Ay Allah, övlad nə qədər şirin olarmış”, – Ağarəhim sevinirdi. Yəqin anası da onu belə sevirmiş. O isə anasına fikirdən-dərddən qeyri heç nə vermədi.

Elə həmin gün anasının qəbrini ziyarət etdi, “Yasin” oxutdurdu. Ötən altı ildə çox şey dəyişmişdi. Xeyli hadisələr baş vermiş, çoxları qohumlardan, tanışlardan rəhmətə getmişdi, cavanlar böyümüşdü, tanımaq olmurdu.

Yarım il olardı Topal rəhmətə getmişdi. Oğlunun qəzaya uğrayıb ölməsi xəbərini eşidəndə iflic olmuş, aylarla xəstəxanada yatıb yaxınlarını cana yığaraq, zariya-zariya dünyadan köç etmişdi. Xəlil şəhərə köçmüşdü. Əmirxan təzə maşın almışdı. Evə gələn günün axşamı darvazanın qarşısında çəhrayı “Mercedes” dayandı. Maşından düşən Əmirxanın qollarını açıb ona tərəf gəldiyini görcək mat qaldı.

Əmirxana kim xəbər vermişdi, hardan bildi onun gəlməyini..?

Uşaqlar Əmirxanı, maşını görcək doğma adasını görürmüşlər sayaq sevindilər. Gülbəniz hələ zonda görüşə gələndə danışmışdı Əmirxanın səxavətindən, onlara tez-tez yardım etməsindən...

Əmirxan onu bərk-bərk qucaqladı:

– Xoş gəlmisən, həmişə ev-eşiyində.

– Heç dəyişməmişən, elə həmin Əmirxansan, bir az bazburutlaşmışan, – Ağarəhim gülə-gülə əlini onun kürəyinə döyəclədi.

– Sən də pis qalmamışan. Nahaq demirlər ki, türmə adamı cavan saxlayır.

– Sifətini, amma, içərisinə oyannıq edir.

– Yəqin çoxdan dilinə içki dəyməyib. Gəl otur maşına, gedək sənə gəlməyini qeyd edək.

– Heç yerə getmirəm. Evə nə gəlib, oturaq evdə, nuşi-canlıqla çörəyimizi yeyək.

– Sən Allah, xətrimə dəymə, əhd eləmişəm, gərək diləyimə çatam, necə var sənənlə yeyib içməliyəm. Gülbənizə nahaq zəhmət vermə, evə ayrı vaxt gələrək. Gülbəniz, sən narahat olma, iki saata yoldaşını qaytarıb gətirəcəyəm.

Gülbəniz bir söz demədi. Əmirxan onu darta-darta maşına əyləşdirib, qəsəbənin girəcəyində yaşılıqlar içərisində yerləşən Zibanın yeməxanasına apardı. Ziba yeməxanasının böyüyü – yaşlı, dolu, kök

arvad idi.

İki saatdan çox oturdular. Olanlardan-keçənlərdən söhbət saldılar. Topalın goruna söydülər, növbə ilə bir-birini təriflədilər. Əmirxana içki təsir etməmişdi, amma, Ağarəhimin neçə illərdir dilinə dəymirdi deyə, bərk tutmuşdu. Evə qayıdan kimi uzanıb yatmalı oldu. Gecə bir neçə dəfə yuxusundan ayıldı, çölə çıxıb içdiyini qaytarmalı oldu. Ürəyində Əmirxanı lənətlədi: evində birinci gecənin sevincini də ona çox gördü, kaş onunla bu zəhirmarı içməyəydi...

Sabahısı günü Gülbənizin, uşaqların üzünə baxmağa utanırdı. Ancaq, Əmirxan dünən onu aparanda nədənsə Gülbəniz dinmədi, yalandan da olsa etiraz edib bir söz demədi, susub kənara çəkildi. Gülbənizin təkcə görkəmi deyil, xasiyyəti də dəyişmişdi. Hiss edirdi ki, daha onu əvvəlki tək sevmir, lakin, uşaqların xatirinə ailəni də dağıtmaq istəmir.

Keçən altı il ərzində çox şey dəyişmişdisə də qaynanası Narınc elə əvvəlki kimi kobud, çərənci qalmışdı. Adəti üzrə yenə onunla köntöy danışır, istəyirdi Ağarəhimi hər sözarası acılasın. Evlərinə gələndə:

–Qəhrəman ərin görəsən bu dəfə haranı partladacaq? – Gülbənizə sual vermişdi.

Ağarəhim eşidib hirsindən “bu dəfə səni partladacağam” demək istəmişdi, səsini boğub dinməmişdi. Qaynanasının yerli-yersiz özünü belə apar-

ması onu özündən asılı olmadan öcəşdirir, get-gedə təbdən çıxarırdı. Bu da evdə Gülbənizlə münasibətində gün-gündən söz-söhbətə, qanıqaraçılığa, davadalaşa gətirib çıxarırdı. Zondakı vərdişi üzrə hər qanı qaralandan sonra, dərini unutturmaq üçün çarə axtarırdı. Üz tuturdu Zibanın yeməxanasına – araq vurmağa.

Əmirxanın köməkliyi ilə əvvəlki yerində balaca bir köşk açmışdı. Gündüzlər başı işlə qarışır, axşamlar evə qayıdıb Gülbənizin boz sifətini görəndə onu fikir aparırdı. Başa düşürdü ki, yenə qaynanası qızına “dərs” keçib. Bilmirdi nə etsin?.. Nəyə görə Narınc ona imkan vermirdi ki, öz ailəsi ilə yola getsin, balaları ilə birgə xoşbəxt yaşasın? Məgər buna haqqı çatmır? Altı il barakın ağır havasını udub, Allahdan öz evində, çarpayısında yatmağı, uşaqlarının mışıltilərini dinləməyi diləmişdi. Allah onu arzusuna çatdırmışdı, amma, bəndə – Narınc koramal kimi, araya girib könül bulandırırdı. Nə etməli? Harasa köçməyə hələ gücü çatmazdı. Qaynanasının onlara, Gülbənizin də anasının yanına getməyi qadağan edə bilmirdi. Söz düşəndə Gülbəniz israrla anasının tərəfini tuturdu, Ağarəhimə isə keçmişdəki rəgbəti azalmışdı.

O, özü də Gülbənizi heç cürə ata bilməzdi, balaca balalarına görə. Fikirləşməkdən başı ağrıyırdı. Neynəsin? Bir ürəyinə yaxın adamı da yox idi, dərini söyləsin, kömək istəsin. Qohuma, dost-tanışa

danışmağa eybi gəlirdi. Bacısı, qardaşı şəhərdə öz dərdi-sərində. Onların da yanına getməyə üzündə üz qoymamışdı. Belə vaxtda anası yadına düşürdü. “Hardasan, ay ana, – gözləri dolurdu, – sən ölməsəydin, qalsaydın, kömək olardın. Narınc gəlib evində at çapmazdı. Eh, doğru deyiblər – anasına bax, qızı al. Mən axmaq yenilik yaratmaq istədim”...

Gücü yalnız arağa çatırdı. Hər gün işdən evə kefli gəlirdi. Zibanın yeməxanasının daimi müştərisinə çevrilmişdi. Ziba özü də hiss edirdi ki, Ağarəhim kefdən deyil, dərddən içir. Ürəyində ona yazığı gəlirdi. Bir dəfə ona az içməyi, aqlını başına yığmağı da məsləhət bilmişdi:

–Bala, yazıqsan bu qədər içmə! O zəhirmardan hələ xeyir tapan olmayıb...

Evə gələndə Gülbəniz onu sancmasaydı, uşaqları oxşayar, sonra da səhərədək başına atıb yatardı

Evdə ürəkağrıdıcı bir umu-küsü yaranmışdı. Təzəlikə isinişən uşaqlar ona yenə pis nəzərlə baxır, özgələşirdilər. Ağarəhim günbəgündən usanırdı, iy-rənirdi belə yaşamaqdan. Tam yəqin etmişdi ki, belə çox çəkə bilməz: ya özünü öldürməli, ya da əlindən xəta törədib təzədən türməyə qayıtmalıdır.

Günlərin birində axşamtərəfi yenə sərxoş vəziyyətdə evə gəldi. Evdə heç kəs yox idi. Bir istədi adəti üzrə evə girib öz yerində uzanıb yatsın. “Görəsən hara gediblər?” – düşündü. Ürəyinə şeytan girdi,

onu yatmaqdan daşındırdı: “Yəqin uşaqları da götürüb anasıgilə “dərs almağa” gedib”. Anası tək olduğundan Gülbəniz arabir uşaqları da götürüb ora gərdi.

Darvazanı hirsələ çıxıb, qonşu məhəllədə olan qaynanasıgilə getdi. Həyəət girib Gülbənizi çağırdı. Səsinə Narınc evin astanasına çıxdı:

–Nədi, yenə içib şirə dönmüsən, nəriltin götürüb aləmi. Gülbəniz bura gəlməyib. Yoxdu bizdə Gülbəniz. Bir səhv idi elədik, onu sənə verdik.

Ağarəhim inanmadı:

–Yalan deyirsən, burdadırlar, gizlətmisən evində Gülbənizi də, uşaqlarımı da. Bilirəm, çoxdan eşitmişəm, ayırmaq istəyirsən məni onlardan. Plan cızır-san, gündə qızının qulağını doldurub, aqlını alıb məndən soyudursan. Ailəmi dağıtmaq istəyirsən?

–Kül Gülbənizin başına ki, sənə kimi ailəsi, əri var. İtil, cəhənnəm ol xarabana.

–Gülbənizi ver, uşaqlarımı ver...

–Yoxdur burda, haramdı sənə onlar.

Narınc çıxıra-çıxıra üstünə gəlir, onu həyətdən qovmaq istəyirdi. Ağarəhimə üzbəüz iki addım qalmış dayandı, var gücüylə bağırdı:

–Dedim sənə yoxdur, çıx cəhənnəm ol həyətdən...

Ağarəhim hirsindən boğulurdu. Narınc onun bütün səadətini əlindən alan bədheybət əjdahaya ox-

şayırdı nəzərində. O, bu əjdahanı məhv eləmək, səadətini onun əlindən qurtarmaq istəyirdi:

–Ver Gülbənizi, uşaqlarımı ver...

Birdən gözüne yaxınlıqdakı divarın küncünə atılmış balta sataşdı. Qanı qaynadı, göz qırpımında baltanı əlinə alıb, Narıncın üstünə şığıdı. Narıncın dəhşət dolu səsinin çıxmağı ilə həyətə uzanmağı bir an oldu. Baltanın arxası zərblə onun alınına dəyib paralamışdı. Qan görcək Ağarəhim ayılan kimi oldu. Artıq gec idi, olan olmuşdu. Baltanı öz yerinə tullayıb həyətdən çıxdı. Qapıdan çıxması ilə qonşu arvadlar hay-küylə həyətə doluşdular.

Ağarəhim bilmirdi hara getsin?.. Daha bu gecə gecələməyə onun heç bir evdə, hətta darvazasını çırpıb gəldiyi öz evində belə yeri yox idi. Qisməti polis şöbəsində gecələmək imiş. Odur ki, öz ayağı ilə polis şöbəsinə gedib, elədiyi cinayəti etiraf etdi.

Qonşular Narıncı tələm-tələsik xəstəxanaya aparsalar da o, yolda keçinmişdi. Həqiqətən, Gülbəniz anasıgildə olmayıbmiş, öz rəfiqəsigilə gedibmiş.

Etdiyi cinayətə görə on üç il cəza təyin etdilər. Birillik azadlıqdan sonra, ona üçüncü dəfə iş kəsildi. Yenidən konvoy maşınına mindirib, azadlığa buraxmış əvvəlki zona – ciddi rejimli düşərgəyə qaytardılar. Elə bil, buradan bir il deyil, dünən çıxmışdı. Hamı onu tanıyırdı. Zabitlər: “Oho, xoş gəlmisən, dözə

bilmədin bayırda? Axır ki, vətənə qayıtdın”, deyərək gülümsəyirdilər.

Yatabı qəbul edən rəis onu görəndə hirsindən daha da coşdu:

–Vidansızın biri, sənə demədim bir də buralara qayıtma...

Qulağının dibində sanki, bomba partladı, göz-lərində qılgıncımlar oynadı. Açılan şillənin zərbinə dözə bilməyən Ağarəhim səndələyib üzü üstə yerə sərildi.

–Əclaf, havayı ətin şorbası olmur, eləmi? Hö-kumətin amnistinin qiymətini hardan qanasan, pul verib azadlığa çıxsaydın qədrini bilərdin, qeyrətsiz...

Rəis söyüşlərinə ara verəmyib təpiklərini işə saldı. Hirsini ən çox sevdiyi üsulla – kürəyinə çıxıb tapdalamaqla soyutmaq istəyirdi. Birdən üz-gözünü yığaraq fikrindən daşınıb kənara çəkildi:

–Bu oğraş havanı korladı, deyəsən, – ətrafdakı nəzarətçilərə işarə etdi, – çırpın!

Söz rəisiin ağzından çıxmışdı təpik yağışı baş-ladı. Sifətini təpiklərdən qorumaq üçün başını yerə soxurmuş kimi əlləri ilə üzünü örtüdü. O, bu an yerə girməyə, ölməyə razı idi. Nə vurulan təpiklərdən, nə də rəisiin söyüşlərindən incimirdi, öz payını alırdı. Hamısı haqqına idi, çöldə yaşamağı bacarmamışdı.

Ağarəhimi rəisin otağından xərəkdə çıxartdılar. Bir aya özünə gəldi. Barakda ilk günlər köhnə tanış-

lar onu hörmətlə qarşılayıb kutoklarına aparsalar da, aylar, illər ötdükcə yanına kimsənin gəlmədiyini görüb ona qarşı olan münasibətlərini yavaş-yavaş dəyişdirdilər. Əvvəl onu başqa kupeyə köçürüb özlərindən uzaqlaşdırdılar. Günlərin birində isə aşağı çarpayıdakı yerini baraka təzə gələn imkanlı məhkuma verib onu yüngül ayaq təkə yuxarı mərtəbəyə qalxmağa məcbur etdilər. Cəza çəkdiyi uzun illər ərzində hələ bir dəfə də olsun o, ikinci mərtəbədə yatmamışdı. İndi onu acından ölən birisi hesab etdiklərindən artıq nə yaşına, nə də həbsxana "staj"ına hörmət qoyan yox idi. Təzə-təzə yuxarı mərtəbəyə vərmiş etmədiyindən iki-üç dəfə yuxulu-yuxulu yuvarlanıb döşəməyə yığılaraq qol-qabırğasını əzmışdi. Sonralar, ikinci mərtəbəyə yıxılmadan qalxıb-düşməyə, yatmağa alışdı. Kupədə heç kim onunla çörək kəsmədiyi üçün və zəhlətökən öskürəyi ilə hamını bezdirdiyinə görə ona zillənən baxışları görməmək naminə bütün gününü həyətdə keçirər, baraka ancaq, yatmaqdan-yatmağa gəlirdi. Özünə qalsaydı baraka yatmağa da getməzdi. Bir gecə gözdən yayınıb həyətdə diqqətdənkənar skamyaların birində yatmaq istəmişdi. Təzəcə gözünü yummaq istəyirdi, başının üstünü alan nəzarətçi onu təpikləyərək durğuzub baraka getməyə məcbur etdi.

Neçə illər idi ev xörəyinə tamarzı olduğu sayaq isti paltara da həsrət qalmışdı. Əynindəki paltarlar

köhnəlib tökülüb-itdiyindən azadlığa çıxanların bağısladığı paltarları geyinməyə məcbur olurdu. Ötən qış ayaqqabıları dəlmədeşik olduğuna görə daim palçıqın, qar suyunun içində qalan ayaqlarında çoxlu çatlar yaranmışdı. Qışı dəstə rəisinin yazığı gəlib verdiyi köhnə ayaqqabılarda keçirmişdi.

Soyuqlar düşəndən öskürəyi ara vermədi. Hərərəti qalxır, gah da canına üşütmə düşüb halsızlaşdı. Bərk soyuqladığını zənn edirdi. Yaz gəlib istilər başlayanda sevindi, tezliklə sağalacağını güman etdi. Amma, istilərin xeyri olmadı. Yüngül babatlaşsa da, canındakı ağrıları azalmadı. Bədəninin daxilində gədən mübarizədə xəstəlik təslim olmaq istəmirdi. Bir yaz səhəri sinəsini boğan öskürəkdən yerə düşən qırılmazımtıl nöqtələrin qan olduğunu görəndə vərəmə tutulduğunu başa düşdü.

Elə həmin gün təlaşla sançasta – həkimin qəbuluna gedib vərəmə yoluxmasını bildirdi, sağalması üçün kömək istədi. Həkim, onu başdan-ayağa laqeydcəsinə süzdü:

–Bilirsən zonda sənə kimi neçə yüz xəstə var? Mən sənə nə kömək edirəm? İndi gərək sən güclü qidalanasan və müalicə ediləsən. Gəl günü sabahdan müalicəyə başlayaq, de görüm dərmanları kim alaçaq?

–Həkim, yanıma illərlə gələnəm olmur. Dərman almağa da heç imkanım yoxdur, onda bəs, mən nə

edim?

–Bax, əsas məsələ də budur. Məndə də o vacib, güclü dərmanlardan yoxdur...

–Başına dönüm həkim, dərmanın hansından varsa ver, bəlkə, az da olsa xeyri olar.

Həkim ona bir neçə adi həb verib başdansıvdu yola saldı.

Demək, o, sağalmayacaqdı. Bu minvalla cəzasını axıradək çəkib qurtara bilməyəcəkdı. Onu vərəmin əlindən yalnız ölüm qurtaracaqdı.

Güclü qıdanı hardan əldə etsin, kimdən istəsin? Kimin ərzağından oğurluq etsə, gec-tez üstü açılıb onu “kırısı” kimi lənətləyəcəkdilər.

O, nə “paqona”, nə də cinayət aləminə lazım idi. Vaxtilə onu bir neçə dəfə kabinetlərinə çağırılıb söhbət edən əməliyyatçılar öz tərəflərinə çəkmək istəmişdilər. Onun üçün müəyyən xoş şərait, gizli imtiyazlar vəd olunsa da sadə məlumat daşıyıcısı olmaqdan da boyun qaçırılmışdı. Çünki, onlara etibar etmirdi. Bir gün atılacağından, məlum olarsa, məhkumlar arasında xəbər ötürən kimi biabır olunacağından ehtiyatlanmışdı. O, buqələmun olmağı bacarmırdı. Həmişə özünü cinayətkar saymayıb cinayət dünyasından da kənar gəzərdi. Etdiklərinin cinayət deyil, tale yazısı hesab edirdi. Yaxşı günlərində daim məxfi ziddiyyətli bu qüvvələrin heç birisinə yaxınlaşmadığına görə, pis günündə də gərəksizləşib

ortalıqda qalaraq var ikən yoxa dönmüşdü. Yiyəsiz, kimsəsiz, çöldən, ya içəridən gəliri, mənfəəti, faydası olmayan məhkum heç kimi maraqlandırmırdı.

Nə olaydı, hökumət yenə amnist verəydi, – arzulayırdı Ağarəhim. Görən tale üzünə gülüb bir də amnist qismət etsəydi, onu azadlığa buraxardılarmı?

Ürəyindəki bu son ümid işığını közərtmək üçün bir gün o, zampalitin – rəisin siyasi işlər üzrə müavininin qəbulunua getdi. Mayor Ağarəhimi dinləyib gülümsədi:

–Ağarəhim, amnist çıxsə da sənə aid olmayacaq. Bilirsən niyə? Sənin özündən xəbərin var? Sən axırncı “qəhrəmanlığından” sonra residivist hesab olunursan. Yəni, xüsusi təhlükəli cinayətkar. Otuz ildir işləyirəm hələ görməmişəm residivist aministə düşə. Sənə aministi tək cə Allah verə bilər.

Xəbərsiz olduğu residivist “titulu”ndan özü də heyrlənmişdi. Hələ orta məktəb illərində oxuduğu kitablardan, gördüyü filmlərdən qatı canı, qorxulu insan hesab etdiyi residivist sözü indi ona aid olunurdu. Dünyanın işinə bax, heç demə ondan da residivist olarmış...

Zampalitle söhbət etdiyi gündən nə vaxtsa azadlığı, balalarını görəcəyinə Ağarəhimin ümidi itmişdi. Qalan cəza dövrünü sonadək yaşamağa güman ki, vərəm imkan verməyəcəkdi. Vərəmə tutulub iki-üç ildən artıq yaşaya bilməyən məhkum yoldaş-

larının növbə ilə xəstəxanaya gedib qayıtmaması ona belə qəti qənaətə gəlməsinə əsas verirdi.

Bəzən gecələr gözünə yuxu getməyib darıxdığından uşaqları üçün burnunun ucu göynəyəndə səsinə içinə alıb öskürəyinin səsinə boğduğu balısa göz yaşlarını axırdı. Narıncı öldürdüyünə görə Gülbəniz də, uşaqları da onu həmişəlik atmışdılar. Ürəyində Narınca, dönük taleyinə lənətlər yağdırmaqdan başqa əlacı qalmamışdı. O, balalarına atalıq edə bilmədi, böyüdüb boya-başa çatdırmadı. Vaxt gələcək, onlar böyüyüb hərəsi bir ailə olacaqdı, amma, onu həmişə nifrətlə xatırlayacaq, adını həтта çəkmək belə istəməyəcəkdilər.

Atalıq Əmirxan etdi. Narıncı öldürəndən sonra Gülbənizin Əmirxanla münasibətləriinn daha da "istiləşdiyini" eşitmişdi. Əvvəlcə bir müddət hirsələnib özünə yer tapmasa da, "yeməyənin malının yeyərlər" məsəlini xatırlayıb sakitləşmişdi. Günah onun özündə idi. Vaxtında özü kişi olsaydı, Gülbənizin də başqasına ehtiyacı yaranmazdı. Ailəsinə yiyəlik edib, namusunu qoruyardı...

–Ey, dur, bəsdə yatdın, – iki nəzarətçi hovuzun kənarında daş plitənin üstündə uzanmış Ağarəhimin başının üstünü kəsdirmişdi. Onlardan biri əlindəki rezin dəyəyəni ilə onu tərpedib ayılmaq istəyirdi.

–Elə bil evində, isti yorğan-döşəkdə yatıb. Olmaya hallanıb? Dayan bir bunun üst-başın yoxlayım.

O biri nəzarətçi istehza ilə güldü:

–Sən də adam tapdın ilişməyə. Görmürsən cındırından cin hürkür? Acından ölən birisidir. Onda hal var ki, hallansın da... Vaxtını itirib əllərini bula-ma, durğuz yoxlamaya gecikməsin.

Rezin dəyənəyin qoluna dəyən ağrısından ayı-lan Ağarəhim nəzarətçilərin onu tələsdirdiyini gör-dü:

–Tərpən, axşam yoxlamasıdır. Yoxlamaya ge-ciksən yuxuvun qalanını karsda yatacaqsan.

Nahardan sonra dincəlmək məqsədi ilə hovuzun kənarında əyləşən Ağarəhim halsızlıqdan huşu-nu itirib yuxuya getmiş, daş plitənin üzərində üzü göylərə uzanıb qalmışdı.

Çətinliklə dikəldi. Bədəninə sızılıtlı ağrı dol-muşdu. Özünü əzgin, taqətsiz hiss edirdi. Yeriməyə gücü tükənmişdi. Ayaqlarını sürüyə-sürüyə yoxlama keçirilən meydana tərəf addımladı. Beş-on addım getmişdi ki, müvazinətini itirib asfalt yolun üzərinə yığıldı. Ətrafdakı məhkumlar ona kömək etmək, aya-ğa durğuzmaq istədilər. Lakin, Ağarəhimin ayağa durulması halı yox idi. Zərblə yerə dəydiyindən sinə-sindən açılan qan ağzından yerə yayılıb asfaltı qır-mızı rəngə boyamışdı.

Kənarda dayanıb hər tərəfə göz qoyan, qolun-da qırmızı sarğı olan növbətçi, şişman mayor Ağarə-himin başına yığılan məhkumlara tərəf acıqlandı:

–Qorxmayın, ölən zibil deyil. Xərəyi gətirib aparın sançasta, şirin çay içirin özünə gəlsin.

Tibb hissəsində ona qüvvə gəlməsi məqsədi ilə mayorun dediyi sayaq şirinçay içirib çarpayıya uzatdılar. Həkimlərdən biri o birinin qulağına narahatlıqla pıçıldadı:

–Deyəsən bu “yetişib”. Sabahacan tab gətirsəydi xəstəxanaya rədd eləyərdik.

–Tab gətirməyib nə edəcək, qırıb qaçmayacaq ha...

Həkimin verdiyi bir həb və bir neçə stəkan şirinçaydan sonra Ağarəhim iki-üç saat azca özünə gəlsə də gecə yaxınlaşdıqca ağrıları şiddətlənirdi. Bütün gecəni canındakı hərərətdən, nəfəsini kəsən sancıların ağrısından qıvrıla-qıvrıla, qan tər içində çapaladı.

Səhərə yaxın yarıyuxulu Ağarəhimə elə gəlirdi ki, kimsə onu boğur. Narınc idi. Gözlərindən qəzəb, nifrət yağırdı. Əcinnəyə bənzər bu məxluq onun sinəsi üstə çökərək, əllərini boğazına keçirib var gücü ilə sıxırdı. Ağarəhimin nəfəsi çatmadığından boğazı xırıldayırdı. Ciyərlərindən qayıdan hava ilə yanaşı ağzından yatağına qan fısqırırdı.

Axşamdan bəri boguq öskürəyinə, əzab çək-məsinə məhəl qoymayan, öz canlarının ağrılarından oyaq olan palata yoldaşları xırıltını eşitmək daha la-qeyd qala bilmədilər. Son nəfəsə oxşayan xırıltı

ölümlə həyatın mübarizəsindən xəbər verirdi. Gecənin bu vaxtı, aləmin ölgün anlarında ölümün at oynatmasına acizənə tamaşa etməkdən savayı nə etmək olardı?!

Çox çəkmədi çapalayıb sakitləşən Ağarəhimin xırıltısı tamam kəsildi. Sanki, o, yatağındakı kiçik qan gölməçəsində boğulmuşdu. Göz qapaqlarını örtməyə ehtiyac olmadı. Həyatın əzablarından cana doyduğundan könüllü gözlərini yummuşdu.

Onun keçindiyinə əmin olduqda üstünü köhnə mələfə ilə örtüldülər.

Səhər işçilər gələn kimi lazımı yerlərə məlumat verilib Ağarəhimin ölümü barədə sənədlər hazırlandı. Təcili teleqramla rayona – evinə xəbər göndərildi. Sonra, yiyələri gələndək saxlamaq üçün cənazəni morqa – meyitxanaya apardılar.

* * *

Rəis daha iki gün də ardıcıl Ağarəhimin evinə teleqram vurdu. Amma, üç gün ötməsinə baxmayaraq, rayondan kimsə gələn, teleqramlara cavab verən olmadı. Bu zaman Gülbəniz qızının ad gününü qeyd etməyə hazırlıq görürdü. Heç kimin qanının qaral-maması üçün aldığı teleqramları hamıdan, hətta yaxın “sirdaşı” saydığı gizlin aşnası – Əmirxandan da gizlətməmişdi.

“Neynim ölüb, qalıb kimə gərək idi, – Gülbəniz düşünürdü, – ondan nə vaxt ərlək gördüm ki, ərim

kimi ölüsünə yiyəlik edim də... Yox a, anamın qatili-nə yas məclisi quracağam. Nə istəyirlər etsinlər, mənlik deyil..."

Səhəri gün morqun müdiri rəisə zəng edib şikayətləndi:

–Belə olmaz axı, gəlin ölünüzə yiyə durun. Soyuducu xarab olub, daha saxlaya bilmirik. Siçovulları qovmaqdan yorulmuşuq, daraşiblar meydə...

Rəisin göstərişi ilə bir neçə zabit və nəzəərətçi özləri ilə bel, çalov götürüb, müəssisənin yük maşınında morqa yola düşdülər.

Siçovulların paralayıb pis günə qoyduqları meyidi ağ parçaya büküb, morqdan götürdüb dəfn etməyə, şəhərdən uzaq qəbiristanlığa gətirdilər. Qəbiristanlığın müdiri ölünün yiyəsiz məhkum olduğunu bilincə, torpağa heyfi gəlib korlamamağı, nişan verdiyi köhnə qəbirlərdən birinə basdırmağı məqsədəuyğun saydı.

Ağarəhimi qəbiristanlığın hasara yaxın kənar hissəsində, sökülmüş qəbirlərin birində dəfn etdilər. Məzarın yerini ayırd etmək üçün haradansa tapdıqları iri çay daşını baş daşı əvəzi qoydular.

Dünyada bir residivist azaldı. Atılmış, xeyirsiz, zavallı caniyə dünyanın ehtiyacı yox idi...

1996

İÇİNDƏKİLƏR

Qazamat "sanitarlar"ı	3
Residivist	103